

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Жирони (Іспанія)
Університет Орадя (Румунія)
Талліннський університет (Естонія)
КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

РЕГІОН - 2023:

СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(20 жовтня 2023 р., м. Харків)

Харків
2023

*Реєстраційне посвідчення в УкрІНТЕІ МОН України
(№ 585 від 22 грудня 2022 р.)*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 22 від 11.12.2023 р.).*

Редакційна колегія: **Л.М. Немець**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії); **П. Беднар**, PhD, доц.; **Н. Елізбарашвілі**, д. геогр. н., проф.; **Д. Карачоні**, PhD, наук. співроб.; **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф.; **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф.; **Ч. Морар**, PhD, доц.; **Г.П. Підгрушний**, д. геогр. н., ст. наук. співроб.; **К.Ю. Сегіда**, д. геогр. н., проф.; **Дж.В. Субірос**, PhD, проф.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця, к. 3-62, тел. +38(057) 707-52-74, e-mail: conference.region@gmail.com.

Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 179 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2023

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

<i>Немець Л., Сегіда К., Ключко Л., Кравченко К., Телебенєва Є.</i> Сьогодення та майбутнє суспільної географії: роль інформації у формуванні нової парадигми	8
<i>Барановський М.</i> Функціональні типи територій України: еволюція поглядів та особливості делімітації	12
<i>Мезенцев К., Провотар Н.</i> Тимчасові публічні простори та переміщені громади	15
<i>Підгрушній Г., Сікорська Л.</i> Стирання ідентичності населення шляхом урбіциду: кейс Маріуполя	16

СЕКЦІЯ 1

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: СУЧАСНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ

<i>Влах М.</i> Еволюція змісту поняття «чинники регіонального розвитку»	20
<i>Задворний С.</i> Релокейт як сучасний об'єкт дослідження суспільної географії	23
<i>Немець О.</i> До питання дослідження інноваційно-інвестиційного потенціалу регіону з позиції суспільної географії	26
<i>Решетняк В., Шерстюк Д.</i> До питання дослідження соціально-економічної нерівності з позиції суспільної географії	29
<i>Черномаз П.</i> Ренесанс маркетингової географії	31

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Davitashvili L.</i> Historical ways and perspectives of its development	34
<i>Finka M., Yehorchenkova N., Yehorchenkov O.</i> Unlocking the potential of integrated territorial investments for maximizing the efficiency of EU funds for Ukraine	38

<i>Tsyhan V., Telebienieva I.</i> Assessing the competence and capabilities of regimes in Southeast Asia in managing disease and economic crises	40
<i>Гавріков А.</i> Особливості визначення продовольчої безпеки	43
<i>Гусєва Н., Маляренко К., Решетняк В.</i> До питання суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону	46
<i>Ключко Л., Ткаченко Л.</i> Суспільно-географічне дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій	50
<i>Кобилін П.</i> Аналіз попередніх досліджень сільського господарства з позицій суспільної географії	54
<i>Кучай О.</i> Особливості стратегічного управління туристичним підприємством на міжнародному ринку	57
<i>Загаєвська Д., Кравченко К.</i> Туризм по котячих слідах в Україні (на прикладі міста Одеса) та світі	60
<i>Лимар О.</i> Інтегральний потенціал Харківської області: суспільно-географічне дослідження	65
<i>Овчаренко М., Панасюра Г., Корнус О., Корнус А.</i> Художні промисли України: проблеми та перспективи розвитку	68
<i>Пацюк В.</i> Регенерація індустріальної спадщини як шлях до відродження депресивних промислових регіонів України	71
<i>Шпак Є., Хабусєв Є., Кравченко К.</i> Роль велосипедної інфраструктури у транспортній системі міста Харків ...	73

СЕКЦІЯ 3 ДЕМОГРАФІЧНІ, МІГРАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Ibrahim O.R., Agunloye O.O.</i> The positive impacts of an ageing population in rural areas of Kwara State, Nigeria	77
---	----

Афоніна О. Кримінальні аспекти демографічних процесів в регіоні (на прикладі Чернігівської області)	82
Бедрій Є., Бойко К., Ключко Л. Вплив радянської доби на формування харчових звичок населення	85
Гаврікова І., Кравченко К. До питання сучасного стану демографічної системи України: виклики та можливості	87
Добровольська Н., Скриль І. Актуальні дослідження топонімів Харківщини учнівською молоддю	90
Кандиба Ю., Мироненко К. Екскурсії та польові дослідження у навчанні географії в закладах середньої освіти	92
Кузишин А. Клієнтелізм та його прояви в організації регіональних та національних виборчих процесів в Україні	95
Поплавська І. Соціальна сфера як індикатор добробуту населення слабоурбанізованих регіонів	98
Родіонов В., Буданов В. Особливості суспільно-географічного дослідження інтелектуального потенціалу України	101
Савченко А. Роль історико-культурної спадщини у становленні та розвитку туризму в Україні	105

СЕКЦІЯ 4 МІСЬКИЙ РОЗВИТОК ТА МІСЬКА ПОЛІТИКА

Bubashvili L. Charting a Sustainable Future: Harnessing Tbilisi City's Tourism Potential via the Dighomi Floodplain Development Project and Ecoservices Integration	110
Венгрин Д. Урбанізація як чинник стійкого розвитку: особливості суспільно-географічного дослідження	115

Гнатюк О., Пісоцька К., Польгун В. Інерційність повсякденних практик використання назв вулиць Вінниці після декомунізації та дерусифікації	118
Авад Д., Кравченко К. Проблеми та перспективи розвитку глобальних міст світу	121
Кравченко К., Перепелиця В., Шерстюк Д. Особливості розвитку міських агломерацій: регіональний вимір	125
Маркіна М. Цілі просторового планування для забезпечення сталого міського розвитку	131
Міренкова В., Кравченко К. Смарт-спеціалізації міста Харків: реалізація концепції розумного міста в умовах війни	134
Савченко А., Костріков С. Побудова та особливості використання ГІС-проекту «цифрове місто» в урбаністичних дослідженнях (на прикладі м. Дніпро)	136
Серьогін Д., Білянська С. Застосування оцінки чисельності населення у житлових будівлях на основі лідарних даних з метою геомаркетингового аналізу міської території	140
Телебєнєва Є., Перепелиця Є. Міські зелені зони як основа покращення якості життя населення в аспекті стійкого розвитку	144

СЕКЦІЯ 5

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Безрук В., Костріков С. Місце житлової інфраструктури у функціонуванні та динаміці урбогеосистеми мегаполісу під час післявоєнної відбудови (на прикладі м. Харків)	148
Боднарюк О., Сегіда К. Тенденції трудової міграції населення України після початку повномасштабного вторгнення	151
Волков Д., Ключко Л. Аналіз досвіду зарубіжних країн відновлення після військових конфліктів та війн	153

Гордієнко Д. Тенденції вимушених міграцій населення України після початку повномасштабної війни	160
Кучерява Г. Внутрішній туризм в Україні в умовах воєнного стану	164
Патока І. Регіональна диференціація просторового розвитку України у воєнний та повоєнний час в аспекті просторової справедливості	167
Сегіда К., Думнов О. Ринок праці України в умовах війни: сучасні тенденції та регіональні особливості	170
Чехов С. Роль та функції громадської партисипації у розвитку міського середовища в умовах воєнного стану (на прикладі м. Харкова)	173

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3:[001.51-042.3:001.102]

СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ: РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ НОВОЇ ПАРАДИГМИ

Л. Немець, К. Сегіда, Л. Ключко, К. Кравченко, Є. Телебенєва
ludmila.nemets@karazin.ua, kateryna.sehida@karazin.ua,
ludmila.klychko@karazin.ua, kateryna.kravchenko@karazin.ua,
eugene.telebeneva@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Проблеми взаємодії людини та природи такі ж давні, як і розвиток людини та суспільства на Землі. Історичність, еволюційність, системність, інформаційність – це основні принципи взаємодії та розвитку системи «Людина – Природа – Господарство» на різних етапах існування життя на нашій планеті. Особливості цієї взаємозалежності в історичному ракурсі добре відомі, досліджені та описані багатьма науковцями і не потребують обговорення в межах даної теми. Згадаємо лише появу антропоцентричного характеру взаємодії з певного історичного періоду. Бо саме він призвів до появи протиріч у взаємовідносинах людини та природи, що постійно зростали та призвели в кінці кінців до формування добре відомого в науці поняття – глобальні проблеми людства. Це стало серйозною загрозою існуванню природи і самої людини в кінці ХХ – початку ХХІ століття. Розвиток науки та технологій підвищували можливості людини більш інтенсивно впливати на природу і, навпаки – зменшували можливості природи до самовідновлення, що призводило до нових протиріч, криз та катаклізмів на планеті. Багато науковців різних наукових галузей, спрямовували свої дослідження на пошуки виходу з кризових явищ з моменту їх виникнення в різних куточках планети. Це добре відомі факти і ми не будемо тут їх розглядати.

В основі еволюції наукового прогресу довгий час провідні позиції займала фізика, як базис формування наукової картини світу. Вона дала поштовх не лише до подальшого розвитку наукової картини світу, а й до появи інших наук, зокрема хімії, біології, генетики, математики, без яких не могло бути швидкого розвитку методів дослідження тощо. Особливе місце в цьому процесі розвитку наукової картини світу завжди займала географія як основа пізнання навколишнього світу природи, засновниця класичного природознавства. У подальшому географія завжди стояла попереду інших наук у дослідженнях пізнання природи планети, відкритті нових територій, материків тощо. Це давало можливість людству розвивати уявлення про свою планету та її природу, пришвидшуючи розвиток нових наук і підсилюючи можливості людини до виживання та більш швидкого розвитку господарства, техніки і технологій для забезпечення зростаючих власних потреб.

Починаючи з середини ХХ століття, географи разом з фахівцями інших наук присвячували свої дослідження деструктивній антропоцентричній ролі людини на планеті.

Суспільна географія стала тією наукою, яка комплексно, на міждисциплінарній основі, використовуючи методи та наукові надбання інших природничих та суспільних наук, будує свої дослідження у відповідності до вимог Концепції стійкого розвитку. Завдання науковців на основі основних документів про стійкий розвиток глобального суспільства, починаючи з 1992 року (Саміт в Ріо-де-Жанейро) – запропонувати та розробити основи життєдіяльності сучасної цивілізації не лише для збереження природи нашої планети в задовільному стані, але й передати її нашим нащадками. З цього часу підсилюється потенціал і роль соціальних і природничих наук у вирішенні проблем сучасної цивілізації. Соціальний запит поставив нові вимоги, зокрема і суспільної географії, розвитку її теоретико-методологічного апарату досліджень. Для суспільних географів постає нагальне питання про оволодіння інформацією не лише про суспільство, науку і технології, а й про структурну інформацію, що міститься у природних системах зокрема.

Для кожної наукової галузі інформація стає потужним наріжним каменем досліджень. Швидкість розвитку, поширення, оновлення інформації, неможливість обрахування її старими методами, швидкість «старіння» засобів її обчислення – це все питання, часом дуже болючі і важливі для науковців. Адже саме інформація є основою для розуміння сутності та перебігу природних та соціальних процесів, формування негативних явищ в природі та суспільстві, одночасно виступаючи ключовим і важливим інструментом дослідження. Інформація являється надзвичайно цікавим, часто незбагненим явищем сучасного світу. Вона скрізь. Без неї неможливе життя людини. Часто їх дуже важко сприймати і розуміти. Без неї неможливо планувати свої дії і своє подальше життя. Вона багатогранна. Вона скрізь: в живому і неживому світі – цікава та страшна, невловима та дивуюча. Саме так уявляв інформацію як унікальне явище сучасності, що потребує великої уваги науковців наш колега, Вчитель, потужний вчений в галузі суспільної географії Костянтин Аркадійович Немець [1-4]. Вчений з абсолютно потужним почуттям розуміння процесів в живій та неживій природі, досконало володіючи знаннями з математики, фізики, геології, математичного та інформаційного моделювання, – він з'явився в суспільній географії з метою застосування свого наукового багажу для підняття її ролі у вирішенні сучасних наукових і соціальних проблем. Один з першопрохідців української інформаційної географії він добре розумів сутність інформації, її потужний потенціал для пояснення еволюції природних і соціальних процесів планетарного і регіонального рівня, для розв'язання існуючих проблем сучасності, моніторингу та прогнозування можливих точок біфуркації в розвитку соціогеосистем різного ієрархічного рівня. Він володів особливим почуттям «бачити, розуміти» інформацію, зокрема в неживій природі (структурну інформацію), без дослідження якої, на його думку неможливе вирішення багатогранних, важливих питань сучасної суспільної географії, зокрема. Як науковця його надзвичайно хвилювали питання пізнання законів взаємного розвитку людського суспільства і природного середовища на

основі зростаючого потоку інформації. Пізнання нових законів, що формуються в сучасній біосфері планети, розвиток взаємовідносин людини та природи неможливі без досконалого володіння засадами інформаційного обміну у глобальній системі на всіх її ієрархічних рівнях. Добре знаючи основи фізики, особливо синергетики як науки про складні, відкриті системи, здатні до самоорганізації та саморозвитку, він говорив про необхідність зміни наукових парадигм на сучасному етапі постнекласичної науки. Мав на увазі, що настає етап нелінійного мислення в науці, своєрідна методологія синергетики, що дозволяє уявляти світ живої та неживої природи як складні багаторівневі системи. Основою їх дослідження він бачив досконале володіння методами аналізу інформаційного обміну в системах живої та неживої природи (зокрема це стосується структурної інформації). Костянтин Аркадійович говорив саме про інформаційно-синергетичну парадигму сучасної постнекласичної науки, обґрунтування якої він не встиг оприлюднити детально, але багато про це говорив.

Логічним та зрозумілим є поява монографії «Інформація: природа, людина, суспільство (суспільно-географічні аспекти)» [5], над якою багато років свого творчого життя працював Костянтин Аркадійович. На жаль він не встиг її закінчити, тому вона побачила світ в співавторстві його колег, однодумців, з якими було обговорено багато нових, досі невизначених і ще не до кінця розв'язаних наукових питань, сформованих і проблемних парадигм, задумів і планів... В монографії, зміст якої повністю був розроблений Костянтином Аркадійовичем, за виключенням п'ятого розділу, який він планував як бачення майбутнього суспільної географії і виключно важливу в ній роль інформації, як потужного явища сьогодення та майбутнього цивілізаційних процесів. Структура монографії «Інформація: природа, людина, суспільство (суспільно-географічні аспекти)» забезпечує логічний виклад матеріалів. Передмова монографії послідовно розкриває ключові ідеї взаємодії суспільства та природи, підкреслює попередні напрацювання Костянтина Немця; представлені передмови 2005 р. та 2018 р. дають змогу зрозуміти через призму попередніх узагальнень еволюцію ролі інформації у суспільно-географічних дослідженнях та логічно передують викладенню основного матеріалу. У першому розділі «Інформація як наукове поняття» розглядається шлях людини до усвідомлення ролі інформації у пізнанні дійсності, інформаційний обмін і перетворення інформації, у тому числі види інформації та інформаційні бар'єри, висвітлюється зміст інформації як міри неоднорідності, різноманіття, організованості систем різного рівня, а також як критерій їхньої еволюції. У другому розділі «Інформація і природа» розкриваються питання генерації інформації в природних системах, особливостей інформаційного обміну в мінеральних та біологічних системах, представлено узагальнення поняття структурної інформації, висвітлені особливості інформаційної взаємодії природних систем. У третьому розділі «Інформація – основа життєдіяльності людини» висвітлено еволюцію формування соціальної інформації, її дефініцію, види та функції, розкрито зміст інформаційного обміну у соціумі, представлено інформаційну модель розвитку соціуму. У четвертому розділі «Інформація в життєдіяльності суспільства» розкривається інформаційний обмін у суспільстві

– соціогеосистему як середовище, соціогеопроект як реалізацію, соціоактогенез як теоретичну основу взаємодії суспільства і природи. У п'ятому розділі «Інформаційне майбутнє суспільної географії» висвітлено бачення авторів місця суспільної географії у вирішенні глобальних проблем людства, перспективи суспільно-географічної освіти в контексті стійкого розвитку, розкрито методологічні зрушення в суспільній географії, які вже відбулися та відбуваються у відповідь на сучасні виклики, представлено бачення нової парадигми суспільної географії очима великого географа, талановитого вченого Костянтина Немця.

Монографія «Інформація: природа, людина, суспільство (суспільно-географічні аспекти)» [5] з одного боку начебто підводить підсумки наукового потужного вченого, викладача, організатора освіти в галузі не лише суспільної географії, а в цілому наук про Землю, природничих наук в цілому. З іншого боку – вона окреслює роль наук в сучасному складному світі живої і неживої природи, складної взаємодії в глобальній соціогеосистемі, де майбутнє не лише людства, а й всієї планети загалом залежить від людських якостей, глобального менталітету соціуму на основі загальнолюдських цінностей, поваги до культурного різноманіття в різних куточках світу... В основі всього лежить саме інформація, що стрімко змінюється, і, яку треба вміти читати, обчислювати, користуватися нею для прогнозування сучасного розвитку, стійкого розвитку майбутнього цивілізації на всіх її ієрархічних рівнях. Це треба вміти. Це завдання наук і науковців. На це сподіваємося націлює ця монографія. Вона є своєрідним науковим заповітом Костянтина Аркадійовича Немця. Будемо пам'ятати, що життя коротке, а наука нескінченна. Молодим передається естафета попередніх науковців, їх наукових шкіл, досягнень...

Список використаних джерел:

1. *Kostiantyn Niemets: ORCID profile [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://orcid.org/0000-0002-7262-2111>*
2. *Kostiantyn Niemets: Research Gate profile [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/profile/Konstantin-Nemets>*
3. *Kostiantyn Niemets: Scopus profile [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56770120900>*
4. *Kostiantyn Niemets: Web of Science Core Collection profile [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/199649>*
5. *Інформація: природа, людина, суспільство (суспільно-географічні аспекти): колективна монографія / за ред. Л.М. Немець, К.В. Мезенцева. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 408 с.*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛІМІТАЦІЇ

М. Барановський

Brnm@ukr.net

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Функціональні типи територій є новим об'єктом державної регіональної політики. В Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (ДСРР-2027) вони розглядаються як типи територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування до них спеціальних інструментів регіональної політики. Запровадження функціональних типів територій було зумовлено прагненням управлінців перейти від галузевої (секторальної) до територіально спрямованої політики розвитку окремих адміністративних утворень і в такий спосіб підвищити ефективність регіональної політики. Загалом у ДСРР-2027 виділено 11 функціональних типів територій [1], але визначення цього поняття відсутнє. На відміну від низки інших нормативних документів у царині регіональної політики, ДСРР-2027 містить повний перелік функціональних типів територій та їх картографічне представлення. Вперше окремими об'єктами державної регіональної політики стали міські агломерації, тимчасово окуповані території (2014-2021 роки).

Повномасштабна агресія росії унеможливила виконання завдань ДСРР-2027. Нині триває робота над її осучасненням, однак уже минулого року Верховною Радою прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». Цим законом передбачені зміни до базового нормативного документа в царині регіональної політики – Закону України «Про засади державної регіональної політики». Вони торкаються і функціональних типів територій: їх кількість зменшилася з 11 до чотирьох. Тепер до них належать території відновлення, регіональні полюси економічного зростання, території з особливими умовами для розвитку та території сталого розвитку [2]. В Законі України «Про засади державної регіональної політики» відсутні показники та критерії, за якими можна було б визначити належність адміністративних одиниць України до різних типів функціональних територій. Винятком є лише території відновлення, належність до яких регламентується спеціальною Постановою КМ України [3]. В цій постанові враховані помилки попередніх нормативних документів щодо визначення критеріїв належності територій до певного типу проблемних регіонів. Щодо інших функціональних типів, то дискусійним є як сам перелік цих територій, так і критерії їхньої делімітації. Так, А. Ткачук пропонує вилучити з цього переліку території сталого розвитку, адже вони не потребують додаткової підтримки. У складі територій з особливими умовами для розвитку, на його думку, мають бути

сільські території, прикордонні території в несприятливих умовах, гірські території Українських Карпат і території під впливом промислової трансформації [4].

Таблиця 1

Критерії належності територіальних громад до різних функціональних типів територій

ГО «Інститут громадянського суспільства»	ГО «Товариство дослідників України»
<i>Регіональні полюси зростання</i>	<i>Регіональні полюси зростання</i>
Основні критерії	<ul style="list-style-type: none"> Індекс податкоспроможності вищий ніж 1,1; позитивні значення природного приросту населення за останні 20 років; вигідне географічне положення
<ul style="list-style-type: none"> центром є місто з населенням понад 50 тис. осіб; частка міського населення перевищує 50 %; наявний заклад вищої, фахової передвищої чи професійно-технічної освіти; через адміністративний центр чи поблизу нього проходить дорога загальнодержавного значення, є залізнична станція; диверсифікована структура економіки, яка представлена різними видами економічної діяльності, кожен із яких має кілька суб'єктів господарювання 	<i>Території з економічними обмеженнями</i>
	Територіальні громади, що мають індекс податкоспроможності удвічі менший від верхньої межі (менш як 0,45)
	<i>Території з демографічними обмеженнями</i>
	Територіальні громади, що мають від'ємний природний приріст, який удвічі перевищує пересічні для країни значення за останні 20 років (понад 39,6 %)
<i>Території під впливом промислової трансформації</i>	<i>Території з безпековими обмеженнями</i>
<ul style="list-style-type: none"> у громаді розташоване підприємство (декілька), що визначало в минулому її економічну спеціалізацію, але припинило свою діяльність чи перебуває у стадії закриття, що спричинило масове безробіття; рівень безробіття та довготривалого безробіття протягом трьох/п'яти років зростає темпами, що перевищують середню по регіону; упродовж п'яти років зростають від'ємне сальдо міграції та від'ємний природний приріст населення 	Територіальні громади, що мають населені пункти в 30 кілометровій зоні доступності до державного кордону з росією та республікою білорусь

Складено за джерелами [4, 5]

Не менш дискусійним є питання вибору показників і критеріїв для оцінки належності територіальних громад (регіонів) до різних функціональних типів. Визначення понять «регіональні полюси зростання» та «території з особливими умовами для розвитку» в чинному законодавстві сформульовані так, що оцінити належність до них територіальних громад практично неможливо. Питаннями розподілу територій за функціональними типами нині опікується спеціальна комісія, яка створена при Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури. Оскільки результатів роботи цієї комісії досі немає, науковці та експерти-практики розробили кілька пропозицій з визначення критеріїв

належності громад до різних функціональних типів територій. Експерти ГО «Інститут громадянського суспільства» пропонують використовувати для визначення регіональних полюсів зростання п'ять головних (табл. 1) і два із чотирьох додаткових показників (приріст населення, частка власних надходжень у структурі доходів бюджету тощо). Для сільських територій у несприятливих умовах вони рекомендують використовувати ті ж критерії, що в ДСРР-2027. Аналітики ГО «Товариство дослідників України» розробили не лише власний варіант критеріїв визначення функціональних типів територій (табл. 1), а і їхнє картографічне представлення у формі інтерактивного ГІС-довідника [5].

Аналіз наведених вище показників і критеріїв свідчить про відмінні підходи експертів до процесу визначення функціональних типів територій. Кожен із варіантів має свої переваги та свої слабкі (вразливі) місця. Критерії, розроблені ГО «Товариство дослідників України», є чіткішими та вимірюваними, однак дискусійними є їх кількісні значення. Чому, до прикладу, для територій з демографічними обмеженнями показник природного приросту має бути гіршим за пересічні для країни значення аж удвічі, а не на 25 чи 30 %? Те ж стосується індексу податкоспроможності.

Пропозиції експертів ГО «Інститут громадянського суспільства» також є спірними. Окремі показники не містять кількісних критеріїв (сальдо міграції, від'ємний природний приріст для територій під впливом промислових трансформацій), що створює додаткові проблеми при визначенні функціональних типів. Не зовсім вдалою є й назва окремих функціональних типів, зокрема «території під впливом промислової трансформації».

Наявність альтернативних думок науковців та експертів-практиків щодо критеріїв належності територіальних громад до різних функціональних типів є позитивним явищем. За відсутності офіційної позиції це дає можливість провести модельне дослідження, обрати найкращий із можливих варіантів делімітації різних функціональних типів територій, розробити консолідовані пропозиції для Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури. Географічна спільнота має сформулювати власні пропозиції щодо критеріїв визначення різних функціональних типів територій.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
2. Закон України «Про засади державної регіональної політики». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
3. Порядок визначення територій відновлення. Постанова КМ України від 18.07.2023 р. №731. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#n11>.
4. Ткачук А. Функціональні типи територій: що це таке, для чого і як вони вплинуть на повоєнний розвиток. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/funksionalni-tipi-teritorij-shcho-tse-take-dlja-choho-i-jak-voni-vplivut-na-povojennij-rozvitok.html#>
5. Функціональні типи територій. Інтерактивний ГІС-довідник. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://region.development.tdukr.com/>

ТИМЧАСОВІ ПУБЛІЧНІ ПРОСТОРИ МІСТА ТА ПЕРЕМІЩЕНА ГРОМАДА

К. Мезенцев, Н. Провотар

mezentsev@knu.ua, mezentseva@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

У різні історичні періоди в містах України актуалізувалось виконання публічними просторами політичних, комунікаційних, рекреаційних функцій, функцій територіальної ідентичності та самоідентифікації [1]. Зараз для публічних просторів міст характерні суттєві трансформації, які пов'язані з такими проявами російської війни в Україні як урбіцид [3] та вимушені переселення населення. У зв'язку з цим постає питання тимчасовості явищ і процесів у містах, як наприклад, виникнення тимчасових житлових просторів із будівництвом транзитних містечок модульного типу у низці міст [2], створення тимчасових публічних просторів вимушено переселеними особами, тимчасові зміни практик повсякденного життя у містах, пов'язані з обстрілами, блекаутом тощо.

Тимчасовість визначається як «нова міська екологія», яка зростає і зникає, або зберігається на короткий час [5]. Тимчасові міські явища називають ефемерним урбанізмом в сенсі створення ефемерних ландшафтів святкування, взаємодії, притулку, релігійних обрядів, або військових подій чи катастроф, коли громадяни усвідомлюють своє власне існування в міській системі [5].

Тимчасовий урбанізм, як модель подій, аналізується на перетині трьох форм тимчасовості: інструментальної, екзистенціальної та експериментальної. Експериментальна тимчасовість – це власне погляд у майбутнє, спираючись на події як простір запитань, експериментів та інновацій [4]. Ключовими її фокусами є аналіз соціальних тенденцій, соціальних процесів та їх просторових наслідків.

Урбіцид стирає фізичну та культурну спадщину міст, а тимчасові міські явища можуть призвести до розвитку нової матеріальної та нематеріальної спадщини, яка може стимулювати трансформації у містах від змін у соціальних відносинах до змін міського простору, створюючи можливості для його регенерації. Можна вести мову про три різних типи просторів вимушеного переселення у містах України – «периферійні острови» вимушеної сегрегації з мінімальним рівнем облаштування території; напіввідкриті простори з мінімальним рівнем облаштування території та облаштовані відкриті простори з можливістю інтеграції до навколишніх житлових районів [2].

У 2022-2023 рр. з ініціативи мера Маріуполя у 16 містах України – Запоріжжя, Дніпро, Кривий Ріг, Одеса, Кропивницький, Черкаси, Вінниця, Київ, Івано-Франківськ, Калуш, Хмельницький, Чернівці, Львів, Тернопіль, Ужгород та Рівне – були створені Центри підтримки мешканців Маріуполя, які переїхали до

різних міст України, з назвою «ЯМаріуполь». Метою їх створення була адаптація в новому місті, «повернення до життя», інтеграція, тобто створення «куточків Маріуполя у різних містах» (<https://city-adm.lviv.ua/news/society/social-sphere/292298-u-lvovi-vidkryly-tsentridtrymky-ya-mariupol>). Перевагою центрів «ЯМаріуполь» є створення «маленького дому», де всі розуміють одне одного, створення атмосфери відчуття дому.

Центри підтримки мешканців «Я Маріуполь» з часом стимулювали зміни міських публічних просторів, зокрема, створення тимчасових публічних просторів для тимчасових мешканців. Залежно від тривалості війни вони можуть стати постійними. Перший етап тимчасовості публічних просторів «ЯМаріуполь», як перша реакція на травми, пройдено. Наступний етап тимчасовості буде пов'язаний зі слоганом «Дім для маріупольців у Львові, Вінниці...». В результаті це може проявитися як трансформаціями публічних просторів міст, так і посиленням конфліктності у місцевому соціумі.

Список використаних джерел:

1. Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І. Сучасні трансформації публічних просторів Києва: передумови, прояв та специфіка. *Часопис соціально-економічної географії*. 2017. Вип. 22(1). С. 39-46.
2. Мезенцев К.В., Провотар Н.І. Простори вимушеного переселення в українських містах. *Регіон-2022: пошук стратегії оптимального розвитку. Матеріали міжнарод. наук.-практ. конференції*. Харків, 2022. С. 137-138.
3. Mezentsev, K., Mezentsev, O. War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, 2022. Vol. 93(3). pp. 495–521. DOI: <https://doi.org/10.12657/czageo-93-20>
4. Madanipour, A. *Cities in Time: Temporary Urbanism and the Future of the City*. Bloomsbury Publishing Plc, 2017.
5. Mehrotra, R., Vera, F. *Ephemeral Urbanism: Does Permanence Matter? List – Laboratorio Internazionale Editoriale Sas*, 2017.

УДК 911.3

СТИРАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ШЛЯХОМ УРБІЦИДУ: КЕЙС МАРІУПОЛЯ

Г. Підгрушний, Л. Сікорська

pidgrush@gmail.com, l_sikorska@ukr.net

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Питання дослідження руйнування міст особливо гостро постало після повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року, жахливі реалії якого ми відчуваємо і намагаємось аналізувати сьогодні. Міста в окупації та на лінії зіткнення продовжують зазнавати постійних руйнувань внаслідок бойових дій. Разом із знищенням архітектурного, культурного, економічного середовища відбувається і знищення демографічне. Значна частина жителів окупованих територій або були переміщені на інші території (виїхали у безпечніші регіони

України / світу чи була депортовані окупантами вглиб Росії), або загинули внаслідок бойових дій, або продовжують жити, чи то пак «існувати» у нових реаліях окупації. В умовах обмеженого інформаційного доступу до тимчасово окупованих Росією територій ми не до кінця бачимо усі наслідки таких перетворень. Але навіть доступна інформація дає можливість стверджувати про їх цілеспрямований характер, застосування тактики «випаленої землі» і урбіциду. Росіяни не покидають спроби на такому згарищі побудувати «русский мир», стираючи при цьому ідентичність українську національну та етногеографічну регіональну [2].

У цьому дослідженні зроблена спроба упорядкувати та систематизувати наявні дані про сучасний стан міста Маріуполь, масштаби руйнувань, а також проаналізувати як окупаційна влада та російська армія трансформують колись багате промислове місто у «сіре зруйноване провінційне містечко» з військовими функціями, знищуючи при цьому значимі елементи міського середовища та його ідентичності.

До початку повномасштабної війни унікальність Маріуполя визначалась низкою факторів, серед яких провідну роль відігравав потужний виробничий та людський потенціал, поліфункціональний статус міста, що проявлявся як на національному, так і на міжнародному рівнях, фокусне суспільно-географічне положення на лінії геополітичного розлому, який активізувався із початком російсько-українського протистояння у 2014 році.

З новим витком війни у 2022 році місто тривалий час було в епіцентрі бойових дій, внаслідок чого зазнало критичних руйнувань та людських жертв. За даними аналізу супутникових знімків спеціалісти оцінюють рівень руйнувань споруд у місті близько 50%. Майже 90 % міської інфраструктури та комунікацій повністю зруйновано. За даними Маріупольської міської ради, в місті зруйновано 11 тисяч приватних будинків (38 тисяч приватних будинків пошкоджено), знесено або зруйновано 1350 багатоповерхових будинків (всього у місті їх налічувалось 2600). Зазнали масштабних руйнувань також об'єкти соціальної сфери, зокрема освітні, медичні, релігійні заклади, державні установи, об'єкти сфери торгівлі та рекреації. Фактично знищені значимі для міста промислові об'єкти Маріуполя, зокрема завод «Азовсталь» та його околиці, оскільки саме тут був останній міцний форпост оборони міста. Сильно постраждали багатоповерхова забудова та історичний центр міста [1; 5].

Навіть по закінченню активної фази протистояння руйнація міського середовища продовжилась, адже окупаційна влада проводила її вже з метою приховати військові злочини та сприяти розселенню російської армії в уцілілих спорудах. Російська сторона приховує інформацію про масштаби руйнування у Маріуполі, кількість жертв серед цивільного населення, сучасну соціально-економічну ситуацію. Офіційної інформації дуже мало, більшість даних про наявну ситуацію у місті вдалося знайти на основі медіа-скрінінгу та аналізу неформальних джерел (соціальні мережі, месенджери, OSINT-розслідування). Очевидці та активісти засвідчують проведення окупаційною владою повсемісного, цілеспрямованого знесення пошкоджених будівель, яке здійснюється без пошуку можливих останків загиблих мешканців. При цьому «стирають» значимі риси і образ міста, знищуючи навіть мало пошкоджені, але

домінантні, ідентифікаційно важливі для міста об'єкти. Прикладами цього можуть слугувати знищення Маріупольського драматичного театру, знесений будинок з годинником – історична пам'ятка в центрі міста, знищена тренувальна база футбольного клубу «Маріуполь» (на місці якої окупаційна адміністрація розпочала будівництво «суворовського училища») та багато інших.

Постраждали також і багаточисельні мурали та мозаїки Маріуполя, серед яких твори видатних митців (зокрема монументальні твори Алли Горської). Широко відомий за межами міста мурал «Мілана», що був розташований на одній із багатоповерхівок на проспекті Миру, був навмисне замальований і замінений примітивним гаслом про дружбу Санкт-Петербурга і Маріуполя. Приклад «Мілани» показує як на окупованих територіях цілеспрямовано стирають «пам'ять міста» з метою приховання воєнних злочинів і геноциду, адже цей мурал був присвячений реальній дитині – жертві війни, яка вперше сколихнула Маріуполь ще у 2014 році. Більшість об'єктів культури та музеї міста були розграбовані, а уціліле майно та експонати вивезені на територію країни-окупанта [5].

До низки соціально-економічних та екологічних проблем у місті додалися ще й складна демографічна (високий рівень смертності та практично відсутня народжуваність) і криміногенна ситуації. Останнє зумовлено засиллям великої кількості військових, яких заселили в уцілілі будинки і квартири та завезенням великої кількості люмпенізованих мігрантів для роботи на розчищенні руїн. Як засвідчують очевидці, це переважно вихідці із східних регіонів росії, чи середньоазійських країн. За експертними оцінками їх чисельність сьогодні складає щонайменше 60 тис. осіб і продовжує стрімко зростати. Окупанти цілеспрямовано докорінно змінюють етнічну структуру населення міста, його склад та ідентичність [4].

В результаті бойових дій, станом на 01.10.2022 р. за різними оцінками у місті загинуло від 20 до 85 тисяч цивільних осіб. На даний момент міська рада Маріуполя оцінює кількість мешканців, що залишились у місті, у цифру близько 100-120 тис. осіб. Частина міських жителів була депортована до росії. Окупаційна влада вказує їх як «евакуйованих», подаючи цифру близько 140 тис. осіб, однак ця цифра викликає у спеціалістів сумніви. Частина мешканців міста змогла самостійно евакуюватись на підконтрольну територію України та закордон через територію Росії (близько 100–150 тис. осіб). Точні дані встановити наразі неможливо, оскільки місто все ще перебуває в окупації і будь-яка офіційна статистика відсутня та/або приховується. Крім того, вцілілих мешканців Маріуполя піддавали примусовій «фільтрації» з метою виявлення та затримання осіб з проукраїнськими настроями [3].

Зрозуміло, що такі серйозні руйнування і втрати позначаться на майбутньому зовнішньому вигляді, просторовій структурі, ролі і функціях Маріуполя. Його економічний, промисловий, людський потенціал фактично знищено.

Окупаційна влада не має реалістичного бачення подальшого відновлення і розвитку Маріуполя і декларує популістські наміри відновити місто за три роки. При цьому згідно їхнього плану відбудовуватимуть в першу чергу

історичний центр міста та «Азовсталь», в той час як найбільш постраждали багатопверхові житлові масиви, де люди, власне, і потребують житла, відновлюватимуть значно пізніше. Вочевидь, такі далекі від реальності плани мають на меті лише закріплення військово-логістичної функції Маріуполя на Азовському морі, одного із низки форпостів у сухопутному коридорі до Криму [1].

Список використаних джерел:

1. *Живий щит з містян: як росіяни «відбудовують» захоплений Маріуполь.* Режим доступу: https://www.molfar.global/blog/fake-rebuilding-of-mariupol?utm_source=telegram&utm_medium=native&utm_campaign=mariupol
2. *Мартін Ковард, Костянтин Мезенцев: «Урбіцид – це «вбивство міста». Форм і видів цього явища, на жаль, існує чимало».* Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/12/25/540194_martin_kovard_kostyantyn_mezentsev.html
3. *У Маріуполі задокументовано 87 тисяч загиблих цифра не остаточна.* Режим доступу: <https://bykvyu.com/ua/bukvy/u-mariupoli-zadokumentovano-87-tysiach-zahyblykh-tsyfra-ne-ostatochna/>
4. *У Маріуполь завезли 40 тисяч росіян - радник мера.* Режим доступу: <https://suspilne.media/466487-u-mariupol-zavezli-40-tisac-rosian-radnik-mera/>
5. *UADAMAGE.* Режим доступу: <https://www.uadamage.com/map>

СЕКЦІЯ 1
РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: СУЧАСНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ

УДК 911.3:[332.1:330.34:316.422]

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ
«ЧИННИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

М. Влах

myroslava.vlakh@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Державна регіональна політика спрямована на «забезпечення високого рівня життя людей на усій території з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [2]. З наведеного відповідно випливає широке розуміння засобів і напрямів реалізації державної регіональної політики, що забезпечують стійке і збалансоване відтворення ресурсного потенціалу регіональної системи, або регіональний розвиток. Тому доречним стає поняття *система чинників регіонального розвитку* як взаємозумовлених ланок певної геопросторової цілісності.

Загально визнаним є поділ чинників регіонального розвитку на внутрішні та зовнішні. З-поміж внутрішніх чинників вирізняють *ресурсні*, які визначають потенціал регіонального розвитку, та *управлінські*, які стосуються можливого впливу на розвиток регіону управлінських рішень. До зовнішніх чинників регіонального розвитку належать історично сформовані системи просторової організації суспільства, політико-правові, соціально-економічні, технологічні особливості того чи того етапу суспільного розвитку. Наявність і співвідношення чинників застосовують для розроблення факторної моделі регіонального розвитку, ключовими поняттями якої є конкурентні *переваги регіону*, *саморозвиток регіону* через активацію внутрішніх потенціальних можливостей, *міжрегіональна* і *внутрішньорегіональна диференціація*, *стратегічне управління* регіонального розвитку, *регіональна безпека* тощо.

Еволюція змісту поняття *чинники регіонального розвитку* відбувається на основі розширення обсягу понять на позначку відношень окремих об'єктів і геопростору. За О. Шаблієм, поняття *чинники розміщення* належить до поняттєво-термінової системи першого змістового зрізу поняття *геопросторова організація суспільства*, який стосується просторового розподілу суспільних геооб'єктів під дією зовнішніх і внутрішніх сил [4, с. 16–18].

Теорія чинників розміщення еволюціонувала від обґрунтування розміщення окремих суспільно-географічних об'єктів до просторової організації суспільства. Початки її становлення пов'язують зі штандортними концепціями німецьких економістів Й. Тюнена (просторова організація сільського господарства ідеальної

держави на основі оцінки вартості землі, трудових ресурсів, транспортних витрат), А. Вебера (розміщення промислових підприємств з урахуванням транспортних, трудових, матеріально-технічних витрат, а також агломераційного ефекту від локалізації), В. Кристаллера (розміщення населення і сфери послуг за критерієм мінімізації віддалей для отримання послуг і збуту продукції).

У регіональній економіці, економічній географії наявні різні схеми систематизації чинників розміщення. Динамічність соціально-економічного життя зумовлює й динамічність чинників розміщення. З-поміж традиційних чинників виокремлюють геоположення, територіальний, ресурсно-сировинний, транспортний, працересурсний, споживчий. За цифрової економіки, економіки знань дія традиційних чинників послаблюється, натомість зростає значення нових – екологічного, інноваційного, управлінського, транснаціоналізації, глобалізації. У сучасних геополітичних умовах особливо зростає вага стратегічно-оборонного чинника.

Суспільно-географічне лексико-семантичне поле поняття *чинники розміщення* доречно доповнити економічними поняттями, які кількісно параметризують їхню дію. До таких належать, наприклад, *факторонасиченість* (означає забезпеченість чинниками виробництво окремих продуктів і послуг), *фактороінтенсивність*, або *факторомісткість* (означає ступінь використання чинників). Економізація розмісницької суспільно-географічної термінології відображає кількісне обґрунтування локалізації певних об'єктів зокрема і напрямів регіонального розвитку загалом.

Суспільно-географічну терміносистему *чинники розміщення* збагачує термінологія інших наукових дисциплін. Так, за аналогією з хемічною термінологією, вірогідними є такі терміни на позначку дії чинників розміщення: *каталізатори* (лат. *catalysis* – руйнування) – пришвидшують протікання процесів; *інгібітори* (лат. *inhibere* – затримувати) – сповільнюють протікання процесів; *промотори* (лат. *promoter* – просувати) – збільшують активність процесів; *адероїди* (лат. *aderro* – мандрівний, рухомий) – за різних умов можуть бути як каталізаторами, так й інгібіторами. Ефективність чинників розміщення зростає в напрямку до локального рівня внаслідок врахування конкретних умов території. «Думати глобально, діяти локально!» – девіз сьогодення. Залежність дії чинників від просторового рівня аналізування відображає метафора «гра масштабів», яка визначає саму сутність процесу регіоналізації.

В умовах постіндустріального суспільства посилюється значення інформаційного чинника його просторової організації. Цифровізація послаблює залежність від конкретних матеріальних чинників розміщення, важливих для індустріальної економіки. На позначку нових реалій виникло поняття *e-інфраструктура* як поєднання цифрових технологій, обчислювальних ресурсів і комунікацій для підтримання діяльності людини. Під впливом інформаційного чинника зростає також синергія внаслідок поєднання донедавна тільки матеріальних чинників. За Е. Тоффлером, чинники виробництва знання в постіндустріальну епоху безмежні [5].

Подальша еволюція змісту поняття *чинники регіонального розвитку*, враховуючи процеси цифровізації різних видів життєдіяльності людини, відбуватиметься в бік означування послабленої дії територіальних чинників, або

детериторіальності. Ознаку нетериторіальності містять, наприклад, такі поняття: *глобальна фінансова система; глобальне відтворення; глобальна сфера послуг; віртуальне підприємство* (англ. *virtual enterprises*) [1, с. 159–160; 187–190].

Детериторіалізація відбувається водночас із посиленням значення кінцевого споживача продуктів і послуг. Таку орієнтацію, наприклад, мають *цифрові платформи, адитивні технології*, або 3D-друк тривимірних об'єктів за даними цифрової моделі. На споживача просторово орієнтуються й первинні учасники економічних ринкових відносин – домашні (сімейні) господарства, малі підприємства, частка яких значна у виробництві продуктів і послуг розвинених країн світу (сучасна мануфактуризація економіки).

Мультиплікативна дія чинників розміщення і функціонування суспільних геооб'єктів зумовлює виникнення інтегральних понять, як-от: *привабливість території* (економічна, інвестиційна, рекреаційна, туристична та ін.). Наприклад, економічну привабливість території визначають за позитивною динамікою головних соціально-економічних показників, розвитком інфраструктури, стабільною демографічною, екологічною, політичною ситуацією, ефективністю управління територіальним розвитком тощо. У туризмології на позначку території, яка приваблива для туристів завдяки наявності унікальних або специфічних туристично-рекреаційних ресурсів та відповідної інфраструктури, вживають місткий термін *дестинація* (англ. *destination* – розташування, місце призначення, місце перебування).

Тенденцію до генералізації змісту відображають поняття *територіальний капітал, територіальний потенціал*, або його українськомовний відповідник *територіальна спроможність*. Територіальний капітал – збірне поняття, яке виозначає систему ресурсів економічного, культурного, соціального та екологічного характеру, що забезпечує розвиток території [3, с. 222]. Поняття *капітал* за обсягом вужче від поняття *потенціал*, позаяк воно не містить ознаки можливості.

Отже, еволюція змісту поняття *чинники регіонального розвитку* відбувається через узагальнення, що доречно для розроблення загальних напрямів стратегії регіонального розвитку. Натомість обмеження аналізованого поняття (звуження обсягу, тобто розширення змісту через врахування конкретних впливів на розміщення і розвиток геооб'єктів) важливе для спеціальних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Влах М. *Вербальна мова суспільної географії: становлення і розвиток* : монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 488 с.
2. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій* : Закон України від 09.07.2022 № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>.
3. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. *Методологічні засади географічної науки* : підручник. Херсон : Видав. дім «Гельветика», 2020. 366 с.
4. Шаблій О. *Основи загальної суспільної географії* : підручник. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 444 с.
5. Toffler A. *The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow*. New York: William Morrow, 1980. 544 p.

РЕЛОКЕЙТ ЯК СУЧАСНИЙ ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

С. Задворний

serhijzadvornyj90@gmail.com

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Сучасні ковідні і постковідні реалії, та, щонайважливіше, – широкомасштабна збройна агресія проти України змінили типовий перебіг суспільного буття. Це торкнулося усіх напрямків життєдіяльності як кожної людини зокрема, так і переважну більшість соціальних та територіальних спільнот людей загалом. Питання безпеки, добробуту та збереження ресурсного потенціалу актуалізували необхідність зміни місця проживання та ведення прибуткової економічної діяльності. Така кардинальна нестандартна трансформація традиційної унормованості гуманітарних явищ і процесів під впливом деструктивних чинників отримала свій вияв у геопросторовому аспекті. Наслідком цього стало поширення і активізація такого явища як релокейт.

У нашому розумінні релокейт або релокація – це переміщення або переселення. Загалом, з позицій ретроспективи та сьогодення, даний термін позначає зміну проживання. Водночас в українському дискурсі він наразі набрав більш серйозних змістовних характеристик. Так, зараз, однією із ключових причин релокації є вимушена необхідність, де основним із факторів переміщення є безпековий. Також новітній релокейт може включати не лише індивідуальне переміщення релокантів і членів їх родин, але й організовану релокацію цілих підприємств, установ, організацій із наявним кадровим та матеріально-технічним забезпеченням. Стосовно останнього, то можна означити це як стрижневу специфіку релокейту, що є процесом суспільно-організованої (керованої) міграції та евакуації.

У концептуальному вимірі, експертка з релокейту Алла Адам [1], закцентовує увагу на його тривимірній сутності. Зокрема, вона сюди відносить наступні складові: зміни (географія, культура, оточення, звички, види діяльності, логістика); відкритість (до всього нового, неминучих змін, profits & losses, креативних ідей, уроків, людей); досвід (прийняття змін, створення нового, збереження набутого). Також важливими елементами успішної релокації вона називає особистісні і професійні якості як-от допитливість (positive curiosity), гнучкість (ultimate flexibility), дисципліна (radical discipline), терпіння (kind patience).

Відштовхучись від окресленого вище та аналізуючи події останніх років, сьогодні уже ствердно можна говорити про релокейт як унікальний соціокультурний феномен. Він постає складним комплексним суспільним

процесом, що динамічно набуває різноманітних форм та виявів у просторі і часі. Релокейт має суттєвий вплив на демографічні, політичні (подекуди геополітичні), соціальні та економічні (фінансові) процеси та тих територіях, які він охоплює. На порядку денному зараз присутня значна актуальність даного питання серед загалу, його унікальна геопросторова диференціація (векторна спрямованість руху), специфіка форм прояву, необхідність моделювання (включно з мапуванням) та прогнозування тренду подальшого розвитку. Це, у свою чергу, диктує необхідність його ретельного вивчення із соціо-економ-географічних позицій. З огляду на це, релокейт починає виступати як перспективний об'єкт дослідження суспільної географії.

Український досвід релокації є чи не один із найбільших у сучасному світі, який дає можливість та покликаний вберегтись від негативних наслідків. Його яскраво виражені форми окреслились у 2014 р., а активізувались у прогресії у 2020 році та згодом у 2022 р. У нашому випадку українські релоканти вимушено покинули свої місця перебування з безпекових міркувань. У цьому випадку більшість релокантів співвідносяться із біженцями, в т. ч. внутрішньо переміщеними особами.

Релокейт структурований у територіальному та галузевому форматах. Так у територіальному вимірі виділяємо наступні рівні релокейту: дистанційний (онлайнний), без зміни постійного місця проживання, але без перебування на робочому місці; переїзд у приміську зону на тимчасове та/або постійне проживання; переїзд у інший населений пункт в межах регіону суб'єкта господарювання та його працівників; переїзд у інший регіон; переїзд у іншу країну [2, с. 154].

У галузевому форматі релокейт структурується на виробничий (бізнес-релокейт), соціально-гуманітарний, індивідуальний (персональний) та комбінований. Промислова релокація включає переміщення потужностей підприємств та їх працівників. Починаючи із середини 2022 р. в Україні діє Програма релокації підприємств. Її мета – відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони Західної України [4]. Станом на 25.10.2022 р. за програмою релокації в більш безпечні регіони переміщено 761 підприємство, 80% з них вже відновили роботу на новому місці. Регіонами-лідерами з розміщення релокованих підприємств є Львівська, Чернівецька та Закарпатська області. Переміщуються переважно підприємства у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів, переробної промисловості, інформації та телекомунікацій, професійної, наукової та технічної діяльності, будівництва [5]. Складним у технологічному відношенні є релокація аграрних підприємств.

До соціально-гуманітарного релокейту належать переміщення підприємств, установ, організацій у сфері освіти, науки, культури, охорони здоров'я, державного управління, соціального забезпечення тощо. Особливо гостро стоїть питання освітнього релокейту крізь призму збереження інтелектуального потенціалу держави. Для прикладу, в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії переміщено 44 заклади вищої освіти, а їхні втрати оцінюються критичними [6].

Персональна релокація носить індивідуальний характер у контексті підприємницької, креативної та творчої діяльності. Найбільш поширеним є переїзд пов'язаний з ІТ-сферою. Комбінований релокейт включає поєднання форм, елементів та окремих часових етапів попередніх трьох галузей.

Загалом, підсумовуючи викладене вище, слід відзначити, що релокейт, як сучасний об'єкт суспільної географії загострює питання демографічного та комплексного соціально-економічного розвитку у дуальному антиподальному просторовому форматі: на територіях з яких релоковано і територіях куди релоковано виробничі потужності, кадровий склад тощо. Це, у свою чергу, потребує ґрунтовних наукових вишукувань у цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. 8 питань про релокейт, які допоможуть зрозуміти, чи готові ви до переїзду. URL: <https://happyunday.ua/relokacija-8-pytan-yaki-dopomozhut-zrozumity-chy-gotovi-vy-dopereyizdu>.
2. Задворний С.І. Культурна релокація: український досвід. Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд: матеріали Всеукр. онлайн-сем., приуроч. 130-річчю з дня народження географа, геолога, археолога Полянського Юрія Івановича (27-28 тр. 2022 р.). Тернопіль: Вектор, 2022. С. 151-156.
3. Огляд реалізації програми релокації підприємств в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpruyemstv-v-ukrayini>.
4. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.
5. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii>.
6. У МОН розповіли, як виживають вищі-переселенці. URL: <https://suspilne.media/481663-u-ton-rozprovili-ak-vizivaut-visi-pereselenci>.
7. Химич І.Г. Релокейт як форма адаптації бізнесу в умовах війни. Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: проблеми та перспективи: Зб. тез доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. участю, м. Рівне, 12-13 жовт. 2022 р. / редкол: Р.О. Сабадишин та ін. Рівне: КЗВО «Рівненська медична академія», 2022. С. 457-458.
8. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підруч. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.
9. Як просувається релокація бізнесу зі сходу на захід України. URL: <https://allkharkov.ua/news/biz/iak-prosyvatsia-relokacia-bznesy-z-shody-na-zahd-ukrani.html>.

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ З ПОЗИЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

О. Немець

oleksii.niemets@student.karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У сучасному світі на тлі багатьох глобальних проблем зростає інтенсивність взаємозв'язків між регіонами та країнами світу. Рівень розвитку країн світу багато в чому залежить від їхньої конкурентоздатності, що в свою чергу визначається багатьма факторами. ХХІ століття принесло людству значні наукові розробки, прориви в дослідження Всесвіту тощо. Однак, поряд з технічними, науковими досягненнями, дії людства в глобальному масштабі не завжди спрямовані на оптимальний і прогресивний розвиток і захист планети в цілому, збереження природи Землі, соціально-культурний розвиток, подолання голоду та злиденності в різних регіонах планети. В ХХІ століття стрімко нарастають загрози, катастрофи різного масштабу та характеру, все частіше спостерігаються випадки тероризму, агресії окремих держав світу, що дестабілізує його в глобальному масштабі. Загострюються політичні проблеми, військові, соціальні, релігійні тощо конфлікти. Вирішення цих та багатьох інших негараздів планети Земля залежить від спроможності людства об'єднати зусилля на їх подолання, спрямувати досягнення наукових розробок, нових технологій на подолання голоду, бідності, нових хвороб, що загрожують поширенням епідемій тощо. Багато країн світу намагаються вирішувати зазначені негаразди на основі засад стійкого розвитку, де головне завдання сучасної цивілізації не лише зберегти планету, її біосферу, а й забезпечити гідне майбутнє наступним покоління землян.

В основі можливого і необхідного прогресивного розвитку світу лежать новітні технології, розробка та застосування в небезпечних умовах робототехніки, пошуки нових методів дослідження Всесвіту тощо. В аспекті зазначеного кожна наукова галузь виконує свою вагому роль в залежності від предметно-об'єктного поля дослідження. Для розуміння багатьох загальнопланетарних процесів, подолання складних глобальних проблем, важливе місце займають комплексні, міждисциплінарні дослідження комплексної глобальної системи планети "Людина, Господарство, Природа" на всіх її ієрархічних рівнях. Такою наукою є суспільна географія з широким теоретико-методичним апаратом, міждисциплінарним підходом так певним комплексним предметно-об'єктним полем дослідження. Ця наука стрімко розвивається, бо поле її досліджень постійно змінюється, вимагаючи таких змін від самої науки та вчених-дослідників.

В умовах сьогодення в центрі уваги дослідників у галузі суспільної географії є стрімкі зміни на геополітичній картині світу, посилення боротьби

країн і регіонів світу за вплив на природне середовище, природні ресурси, переваги на ринку товарів, послуг, одержання інвестицій для потужного розвитку сучасних економік тощо. Інноваційний розвиток є панівним в цьому аспекті і потужно впливає на всі глобальні проблеми. Отже, дослідження інноваційного розвитку можна вважати важливим і необхідним завданням дослідження для суспільної географії. Від рівня інноваційного розвитку залежать можливості залучення інвестицій, в тому числі і закордонних, що дає змогу країнам і регіонам випереджати своїх конкурентів, забезпечувати можливості для швидкого процвітання, підвищення рівня соціальної сфери, життя населення тощо.

В основі досліджень інноваційно-інвестиційного потенціалу лежать питання вивчення переваг конкретної території, країни, регіону. Мова йде про загальний потенціал території, його структурні особливості. Загальний потенціал території включає: природні умови і ресурси, трудові ресурси та їх інтелектуальні особливості, інфраструктурний потенціал, бізнесові переваги території, існуючий виробничий потенціал, екологічний потенціал та інші складові.

Необхідно розділяти інноваційний та інвестиційних потенціали. Дослідження інноваційного потенціалу регіону з позиції суспільної географії є важливим завданням у сучасному світі, де інновації визначають конкурентоспроможність та стійкість регіонів у глобальній економіці. Існує низка дефініцій цих понять, які відрізняються в основному в залежності від предметно-об'єктного поля дослідження певної науки. Узагальнено можна визначити інноваційний потенціал як «сукупність інноваційних можливостей регіону, оцінених сукупністю показників або чинників, що характеризують його джерела, ресурси та інші резерви, які можна використовувати в інноваційному розвитку» [4]. Суспільна географія, зосереджуючись на соціокультурних та економічних аспектах, дозволяє краще розуміти взаємозв'язок між суспільним середовищем та розвитком інноваційних процесів. Один із ключових аспектів дослідження інноваційного потенціалу регіону – це аналіз соціокультурних особливостей, які впливають на прийняття нововведень у суспільстві. Відмінності в цінностях, нормах та культурних практиках можуть сприяти або гальмувати розвиток інноваційних ідей та їх впровадження. Дослідження цих аспектів може включати аналіз історичних, соціологічних та антропологічних факторів, що впливають на сприйняття новацій у конкретному регіоні. Крім того, економічний контекст є важливим аспектом дослідження інноваційного потенціалу. Аналіз економічних можливостей та інвестиційного клімату у регіоні дозволяє виявити фактори, які сприяють створенню та розвитку інноваційних підприємств та стартапів. При цьому, аналіз економічного потенціалу повинен враховувати не лише фінансові аспекти, а й доступність технологічної інфраструктури та наукових досліджень у регіоні [1, 2]. Таким чином, дослідження інноваційного потенціалу регіону з позиції суспільної географії передбачає комплексний аналіз соціокультурних, економічних та географічних чинників, що визначають здатність регіону до створення, прийняття та впровадження інновацій у різних сферах економіки та суспільства. Саме інноваційний потенціал створює відповідне середовище, яке з

урахуванням необхідних інституціональних засад сприятиме залученню інвестицій для більш потужного і стрімкого розвитку території регіону, країни в цілому. Більш потужний інноваційний потенціал сприяє залученню інвестицій і підвищує можливості конкурентних переваг території.

Дослідження інвестиційного потенціалу регіону з позиції суспільної географії є важливим напрямком досліджень, оскільки включає дослідження на всіх ієрархічних рівнях економічних можливостей регіону для виявлення потенційних сфер для інвестицій, економічну стабільність та доступність інвестиційних ресурсів (включає аналіз економічної інфраструктури, ринкових тенденцій та сприятливості для бізнесу). Важливо дослідити вплив політичного середовища на інвестиційний клімат регіону. Це включає аналіз правового регулювання, ставлення влади до іноземних та внутрішніх інвесторів та стабільність політичної ситуації. Також актуальним є аналіз соціокультурних особливостей регіону в цілому та окремих територіальних громад, виявлення особливостей менталітету та сприйняття інвестицій серед місцевого населення (аналіз культурних традицій, ставлення до ризику та ставлення до бізнесу тощо). Важливим є аналіз географічних особливостей інтегрального потенціалу території та виявлення його конкурентних переваг (доступність природних ресурсів, геополітичне положення та транспортну інфраструктуру тощо). Дослідження інвестиційного потенціалу також має враховувати соціальні та економічні наслідки інвестицій для місцевого населення, такі як збільшення рівня зайнятості, покращення інфраструктури та розвиток громадських послуг [3, 5]. Ці аспекти дослідження інвестиційного потенціалу регіону з позиції суспільної географії допомагають зрозуміти ширший контекст соціальних та економічних факторів, що впливають на привабливість регіону для інвесторів та сприяють розвитку стійкої та ефективної інвестиційної політики.

В аспекті дослідження інноваційно-інвестиційного потенціалу регіонів України і країни в цілому, необхідно зазначити строкатість структурних складових потенціалу. Кожен регіон відрізняється особливим набором цих показників, має свої переваги та недоліки. Суспільно-географічне дослідження інноваційно-інвестиційного потенціалу України відрізняється саме комплексним, міждисциплінарним підходом, теоретико-методичними особливостями цієї науки і дозволяє розглядати це на основі комплексного, географічного, системного підходів, що й дозволяє застосовувати міждисциплінарність і переваги методів інших наукових галузей: синергетики, математики, соціології, засобів комп'ютерних наук тощо. Для обґрунтування предметно-об'єктної області дослідження необхідний ґрунтовний аналіз попередніх досліджень вітчизняних досліджень і визначення тих проблемних і недосліджених питань, що є характерними для України. Це зовсім нові питання сучасної реальності існування нашої держави: закінчення військових дій на нашій території, відновлення її території у відповідності до масштабів 1991 року, відновлення можливостей соціально-економічного розвитку багатьох постраждалих регіонів; нарощування потужностей виробничого, інтелектуального потенціалу; визначення та обґрунтування нових спеціалізацій деяких регіонів з урахуванням втрати потужностей, міграційного процесу в межах країни та за її межами та багато інших питань. На основі комплексного

аналізу необхідно визначити конкурентні переваги кожного регіону та необхідний рівень залучення внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів для забезпечення високого рівня розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу і підвищення відповідної конкурентоздатності території.

Запропоноване комплексне дослідження буде включати наступні етапи: визначення та обґрунтування теми, предметно-об'єктного поля дослідження, його мету та завдання; ґрунтовний аналіз попередніх досліджень теми, визначення проблемних питань, характерних для України і її регіонів; обґрунтування на основі попереднього аналізу можливої гіпотези дослідження; визначення теоретичних, методичних аспектів дослідження, що мають найбільш оптимально забезпечити проведення обробки та аналізу даних і досягти запланованої мети; підготовка, обґрунтування висновків та розробка рекомендацій щодо їх впровадження. Основні аспекти дослідження, одержані результати будуть опубліковані в фахових та інших публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Howells J., Bessant J. (2012). *Innovation and economic geography: A review and analysis* / *Journal of Economic Geography* Vol. 12, No. 5, *Innovation and Economic Geography*, pp. 929-942 <https://www.jstor.org/stable/26158627>
2. PierrakisYa., Saridakis G. (2019). *The role of venture capitalists in the regional innovation ecosystem* / *The Journal of Technology Transfer* volume 44, pages 850-873. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10961-017-9622-8>
3. *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) [колективна монографія] / за загальною редакцією Л.М. Немець, К.Ю. Сегіди. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – 520 с.*
4. Смоквіна Г.А. *Формування політики інноваційно-інвестиційного розвитку регіону в умовах його ринкової трансформації (на прикладі Одеського регіону): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Г.А. Смоквіна; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса, 2009. – 20 с.*
5. Юхновський І. (2010) *Сутність та структура інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки: основні підходи та напрями формування* / *Український соціум* https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2010/04/159-171_no-2_vol-33_2010_UKR.pdf

УДК 911.3

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ З ПОЗИЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

В. Решетняк, Д. Шерстюк

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Соціально-економічна нерівність – це ключове явище, яке характеризує сьогоденний капіталістичний світ. За останні роки дане поняття почало включати в себе все більше інших понять, таких як: соціальна поляризація,

економічна та соціальна маргіналізація тощо. Якщо порівняти судження про соціальну або економічну нерівність до стрімкого технічного розвитку, то ми побачимо велику різницю між тлумаченнями, саме поява цифровізації та цифрової економіки і розширила поняття нерівності [1].

Соціальна стратифікація в дослідженнях розглядається як іманентна ознака розвитку суспільства, адже всі розбіжності в розвитку суспільства поглиблюють проблему нерівності, тому даному дослідженню приділяється велика увага з боку дослідників з різних сфер. Якщо розглядати соціально-економічну нерівність з боку економіки, то дана проблема має подвійні причино-наслідкові зв'язки. Між економічним розвитком і соціальною нерівністю існує взаємозалежність та взаємодія, оскільки рівень нерівності, що виникає з результатом макроекономічних, інституціональних та інших умов, впливає на соціально-економічний розвиток країни. З іншого боку, нерівномірний економічний розвиток створює умови для нерівних можливостей [2].

Рис. 1. Основні прояви соціально-економічної нерівності у сучасному світі [3]

Якщо перейти в суспільно-географічну площину, то ми побачимо в самому примітивному ознаки нерівності. Банальним прикладом є нерівність розселення населення, якщо відслідкувати ланцюжок цієї нерівності, то ми дійдемо до початкової причини нерівності, а саме розповсюдження ресурсів у світі. Навіть у наш час дана проблема є актуальною, але це вже не викопні чи поверхневі ресурси, а інтелектуальні ресурси, які тяжіють до технологічного розвитку.

Суспільна географія досліджує, як просторові фактори впливають на соціальні процеси, а також як соціальні структури впливають на використання та розподіл ресурсів у конкретних територіальних контекстах. Одними із основних факторів є: просторова аналітика нерівності та проекція на політику. З точки зору суспільної географії ці фактори виявляють «гарячі точки» нерівності суспільства і розробляють певні стратегічні рішення для вирішення цих проблем [3].

Список використаних джерел:

1. *Conceptualization of approaches to the interpretation of the definition of "inequality", its types, manifestations and causes of emergence.* О. Чубка, І. Скоропад, А. Путицький. *Збірник Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2022. – 14 с.
2. *Consequences of socio-economic inequality in terms of global instability.* В. Опалько, 2018. 7 с.
3. *Немець Л., Мезенцев К. Соціальна географія. Підручник.* – К.: «Фенікс», 2019. – 304 с.

УДК 911.3:339.138

РЕНЕСАНС МАРКЕТИНГОВОЇ ГЕОГРАФІЇ

П. Черномаз

pavel.chernomaz@gmail.com

ДП «Харківський регіональний науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації», м. Харків, Україна

Маркетингова географія – це галузь суспільно-географічної науки, яка вивчає взаємозв'язок між географічними чинниками та маркетинговими стратегіями. Вона виникла в 1930-х роках у США і розвивається як самостійна галузь протягом майже століття [1, 2]. Однак саме сьогодні маркетингова географія переживає своєрідний ренесанс, зумовлений низкою факторів, які розглянемо нижче. Окремі дослідники навіть стверджують, що маркетингова географія розширила свій горизонт за межі суспільної географії та стала інтегрованою дисципліною, яка набула великого значення у XXI столітті [6].

Останнім часом у закордонній науковій літературі публікується значна кількість статей, які досліджують використання методів та підходів маркетингової географії як у загальному процесі маркетингу [7, 8], так і в різних галузях, зокрема, в роздрібній торгівлі [5, 10-12] та туризмі [4, 9]. Однак вітчизняні дослідники до цієї теми майже не звертаються, або торкаються її побічно. Тому не дивно, що в базі авторефератів дисертацій на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за ключовими словами «маркетингова географія» знаходимо лише одну працю [3].

Одним із основних факторів, що сприяє ренесансу маркетингової географії, є **зростання глобальної торгівлі та конкуренції**. У сучасному світі компанії конкурують на глобальному рівні, і вони повинні розуміти, як географічні

фактори впливають на їхні маркетингові стратегії. Маркетингова географія може допомогти компаніям глибше осмислити різні регіональні ринки світу та розробити ефективні маркетингові стратегії для кожного з них.

Іншим фактором, що сприяє ренесансу маркетингової географії, є **розвиток новітніх технологій**. Інновації, такі як геолокація та аналітика великих даних, дозволяють компаніям збирати та аналізувати більше даних про своїх клієнтів. Ці дані можуть бути використані для розробки персоналізованих маркетингових стратегій, які враховують географічні фактори. За допомогою географічних аналітичних інструментів компанії можуть визначати оптимальне розташування філій, відкривати нові торгові заклади в перспективних районах і адаптувати продуктову лінію до потреб місцевих споживачів.

Нарешті, тотальне **зростання соціальних мереж** також сприяє ренесансу маркетингової географії. Соціальні мережі дозволяють компаніям спілкуватися з клієнтами на місцевому рівні. Мобільні додатки, які використовують дані про місцезнаходження користувачів, стали надзвичайно популярними. Вони допомагають підприємствам не лише залучати клієнтів, але й взаємодіяти з ними на географічній основі, надаючи інформацію про акції, події та послуги у реальному часі. Маркетингова географія може надати компаніям розуміння того, як ефективно використовувати соціальні мережі для досягнення цільових аудиторій на локальному рівні в різних регіонах світу.

Отже, маркетингова географія відіграє важливу роль у сучасному маркетингу. Вона може допомогти компаніям розвиватися в наступних напрямках:

- **Визначення цільових ринків.** Маркетингова географія може допомогти компаніям зрозуміти, де просторово знаходяться їхні потенційні клієнти (географічна сегментація). Це є корисним для визначення цільових ринків і розробки маркетингових стратегій для кожного з них.

- **Розробка маркетингових стратегій.** Маркетингова географія може допомогти компаніям розробити маркетингові стратегії, які враховують географічні чинники. Компанія може розробити різні цілеспрямовані маркетингові стратегії для певних регіонів або країн, використовуючи дані географічної сегментації ринків. Сучасні інтернет-технології і соціальні мережі надають підприємствам доступ до великої кількості географічних даних. Аналіз цих даних дозволяє створювати більш точні та персоналізовані рекламні кампанії, спрямовані на певних споживачів у конкретних місцях.

- **Оцінка ефективності маркетингових кампаній.** Маркетингова географія може допомогти компаніям оцінити ефективність маркетингових кампаній. Це може бути корисним для визначення того, які маркетингові стратегії працюють найкраще на різних географічних ринках.

Маркетингова географія надалі буде відігравати все більш важливу роль у маркетингу, оскільки компанії будуть все більше використовувати географічні дані та технології для розробки ефективних маркетингових стратегій.

Висновки. Маркетингова географія – це важлива галузь сучасної науки, яка може допомогти компаніям підвищити конкурентоздатність та досягти успіху в глобалізованому світі. Зростання глобальної торгівлі та конкуренції, розвиток новітніх технологій і соціальних мереж сприяють ренесансу

маркетингової географії. Отже, в майбутньому маркетингова географія буде відігравати ще більш важливу роль у розвитку маркетингової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Черномаз П. О. *Маркетингова географія: історія виникнення і перспективи розвитку в Україні* // *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2002. № 21. С. 8.
2. Черномаз П.О. *Маркетингова географія – нова галузь суспільно-географічної науки* // *Вісник Харківського університету. Геологія – географія – екологія*. 1998. № 402. С. 144-145.
3. Черномаз П.О. *Маркетингова географія: теоретико-методологічні основи: Автореф. дис... канд. географ. наук: 11.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 20 с.*
4. Albuquerque H., Costa C., Martins F. *The use of Geographical Information Systems for Tourism Marketing purposes in Aveiro region (Portugal)* // *Tourism Management Perspectives*. 2018. Vol. 26. P. 172-178.
5. Baviera-Puig A., Buitrago-Vera J., Escriba-Perez C. *Geomarketing models in supermarket location strategies* // *Journal of Business Economics and Management*. 2016. Vol. 17. Iss. 6. P. 1205-1221.
6. Deepti M., Mulimani A. *Marketing Geography is an Integrated Discipline: A Conceptual Consideration* // *Aayushi International Interdisciplinary Research Journal*. 2018. Vol. 5. Iss. 2. P. 135-141.
7. Giovanardi M., Lucarelli A. *Sailing through marketing: A critical assessment of spatiality in marketing literature* // *Journal of Business Research*. 2018. Vol. 82. P. 149-159.
8. Kovacs A. *Space in marketing* // *Tér és Társadalom*. 2017. Vol. 31. Iss. 1. P. 70-88.
9. Penarubia-Zaragoza M. P., Simancas-Cruz M., Forgione-Martin G. *Application of geomarketing to coastal tourism areas* // *Tourism & Management Studies*. 2019. Vol. 15. Iss. 4. P. 7-16.
10. Rodríguez V., Olarte-Pascual C., Saco M. *Application of geographical information systems for the optimal location of a commercial network* // *European Journal of Management and Business Economics*. 2017. Vol. 2. Iss. 2. P. 220-237.
11. Turk T., Kitapci O., Dortyol T. *The Usage of Geographical Information Systems (GIS) in the Marketing Decision Making Process: A Case Study for Determining Supermarket Locations* // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 148. P. 227-235.
12. Wood S., Reynolds J. *Leveraging locational insights within retail store development? Assessing the use of location planners' knowledge in retail marketing* // *Geoforum*. 2012. Vol. 43. Iss. 6. P. 1076-1087.

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

UDC 911.3

HISTORICAL WAYS AND PERSPECTIVES OF ITS DEVELOPMENT

L. Davitashvili

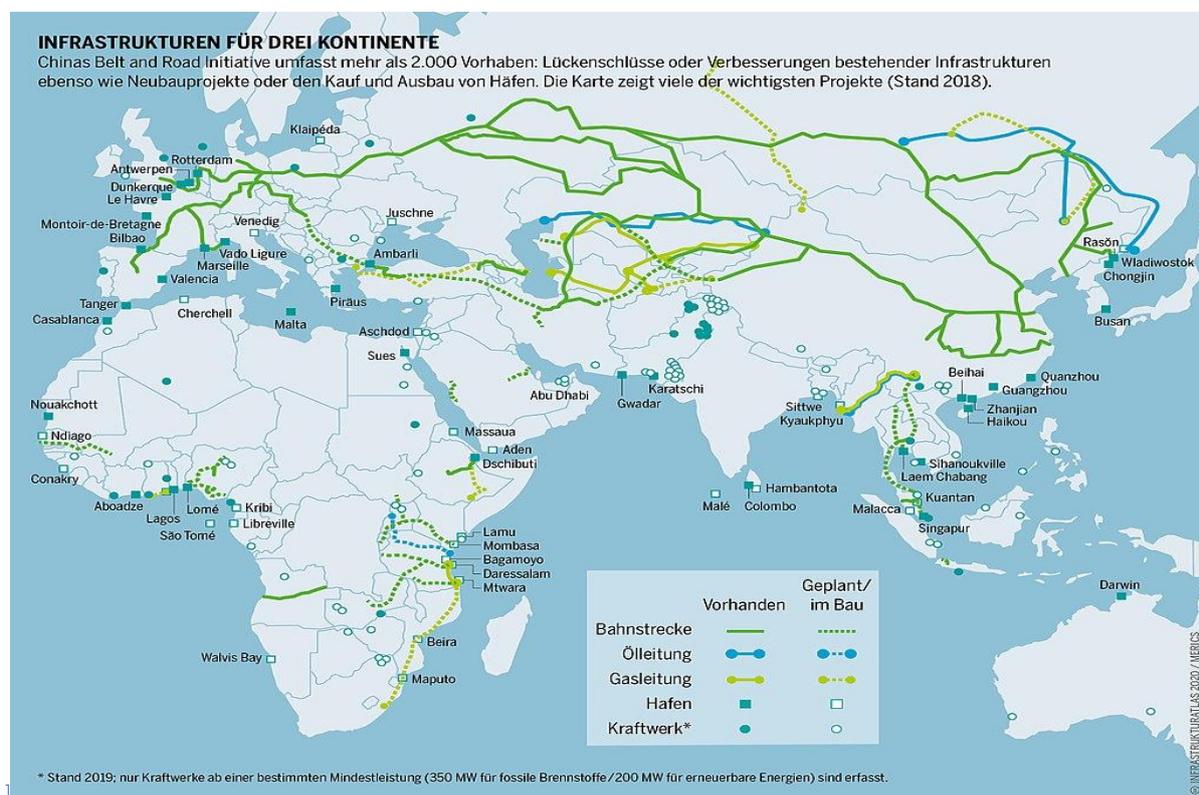
lukadavitashvili@gmail.com

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Faculty of exact and natural sciences,
Tbilisi, Georgia*

The purpose of the study is to review the historical roads passing through Georgia: to discuss their development perspectives.

Research methods. While working on the article, both Georgian and English-language scientific literature were used, systematization and classification of the received information. There is a wide variety of literature about historical roads. N. Berdzenishvili's work "Historical roads in Rustaveli era Georgia" (1966).

From the foreign literature on historical roads, Herbert Reinhold Jacobson's book: "A history of roads from ancient times to the motor age" (1940) and Guldenstedt's "Travel to Georgia" (1962) are noteworthy. Emil Avdalian's books are also interesting: "Georgia and Silk Trade Routes VI-XIII Sukunei" and "Georgia and Silk Trade Routes XIII-XV Centuries". Trade routes passing through Georgia and their geopolitical importance are discussed in both works. Factors leading to the change of different routes are also discussed.

Research Results. The Silk Road was not one specific road. It was a network of different routes connecting Europe and Asia. The Silk Road has historically always been an important trade corridor between Europe and Asia. Along with the development of trade, it created an opportunity for the nations and cultures of the ancient world to connect and get to know each other, to adopt new agricultural or combat technologies, etc. However, over time, the Silk Road became more and more dangerous, as various nomadic tribes began to control it. Due to robberies and robberies, it was no longer safe to travel, which is why the Silk Road gradually lost its function. Also, other types of trade and cultural relations developed, great geographical discoveries began, sailing developed. One of the branches of this network passed through Georgia, the importance of which changed depending on the geopolitical picture in the region. This route could be moved to the north or south of the Caucasus. A clear example of this is the Sogdians, who managed to gain control over the trade routes in the north of the Caucasus, with the support of Byzantium and Turkic tribes, who wanted to decline Persia, because the central route of the Silk Road passed through it. After the fall of Constantinople in the Middle Ages, its importance decreased.

In the twenty-first century, the opportunity to restore this route arose again. After the development of energy in the world and the emergence of oil fields, the development of hydropower and the extraction of other natural resources, the idea of reviving the Silk Road was on the agenda. For the first time, Europe tried to implement this idea in order to create an energy and trade corridor with the Middle East. Since 1990, the foundations of two important projects – TRACECA and INOGATE - were laid, the purpose of which was to work on these energy corridors.

Since 1997, Georgia and Azerbaijan have been actively involved in the TRACECA project. The project was referred to as the revival of the historic Silk Road, and it still exists today, but due to the lack of proper infrastructure and the necessary funds at the time, it was not very successful and attractive.

In 2013, Chinese President Xi Jinping announced the New Silk Road initiative, also known as the Belt and Road Initiative (BRI), which aims to connect three continents: Asia, Africa and Europe.

Stretching from South Asia to Central Europe and Africa, the project includes more than 100 countries, accounting for half of the world's population and a quarter of global GDP. The "New Silk Road" project is expected to cost approximately \$1 trillion. It is not known exactly how much has been spent to date, but according to one study, China has already invested more than \$210 billion in this project, mainly in Asia. But China's efforts are not limited to this: part of the project is also that Chinese companies are involved in the construction works of the whole world on an unprecedented scale (including a Chinese company is building a new highway in Georgia). The "Belt and Road" initiative involves a large-scale intercontinental land and sea trade connection. The key to the implementation of the project is the creation of the necessary infrastructure, including: the establishment of a huge network of railways, energy pipelines, ports, highways and simplified customs points. The "New Silk Road" project is an opportunity for the economic development of the Eurasian and African continents, which should balance the balance of power in the world. This initiative covers a fairly large area, including Georgia, which gives it the opportunity

for economic development. (www.iberiamagazine.com) The map presents this initiative. routes.

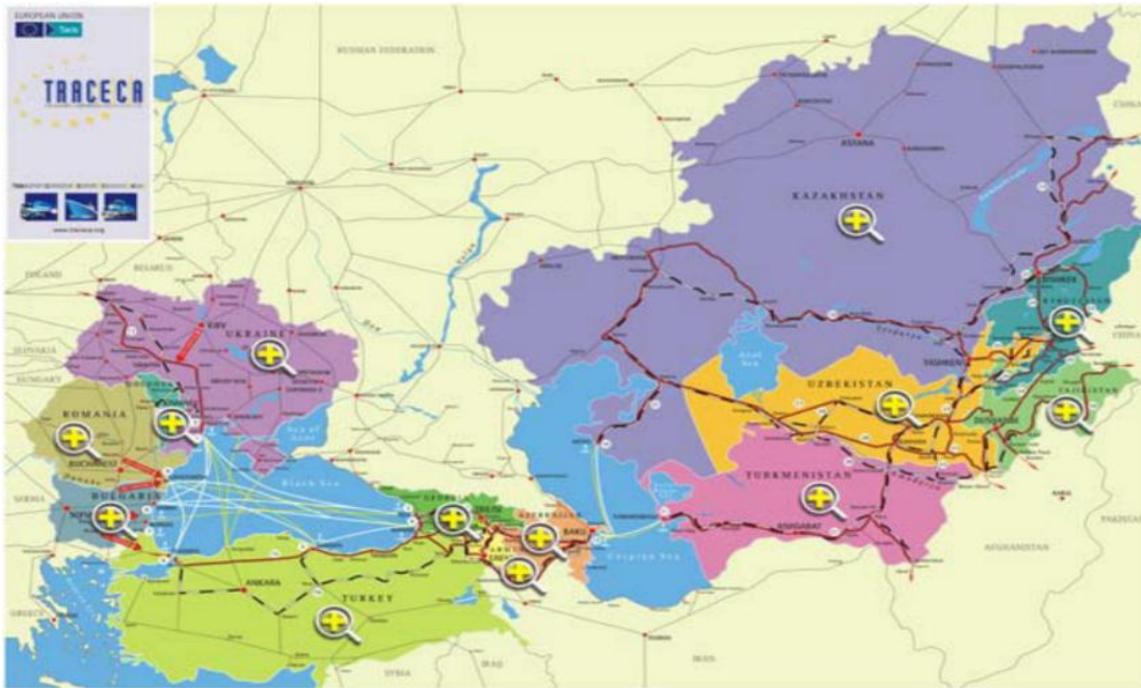

Fig. 1. Kaspian transit corridor [www.researchgate.net]

Research perspectives. Thus, Georgia has a chance to become a bridge connecting Europe and Asia. For this, it is necessary to develop the Baku-Tbilisi-Kars railway and create appropriate infrastructure. The routes of this project are clearly visible on the map. It is interesting to note that many transit routes are blocked in the background of the Russia-Ukraine war, and cargo transportation from Kazakhstan is not going through Russia and Ukraine, but through the Azerbaijan-Georgia corridor. Against the background of Russia-Ukraine, Ukrainian ports are blocked and any kind of export from the country is banned, although cargo traffic from Kazakhstan via the Caspian Sea and Azerbaijan has been activated.

Trade traffic between Europe and China along the "Belt and Road" route is becoming more and more demanding. Due to the oil crisis of 2020, Russia can export oil mainly to China and a few countries, to a limited extent in Europe. It is increasingly losing the European market, if it fails to fulfill the OPEC+ agreement due to technological backwardness, then it will be subject to new sanctions and cargoes coming from China through Russia will face problems, which will affect the South Caucasus corridor on the "Silk Road", namely Georgia Brings new opportunities [T. Sidamonidze, 2020].

Thus, against the backdrop of the Russia-Ukraine war, Georgia has the opportunity to become a safe corridor for transporting goods between Europe and Central Asia, and in case of the development of the appropriate infrastructure, a transport hub that will connect the West and the East. For this, it is necessary to complete the Baku-Tbilisi-Kars railway project.

The restoration of historical road routes is very important for the development of regions. A clear example of this is the creation of the Dariali-Khornabuji highway

created by Vakhtang Gorgasli, which led to the economic rise and political strengthening of Kakheti. In addition, through this road, a north-south corridor was created, through which Georgia gained the greatest influence in the Caucasus. on current geopolitical processes.

Even today, Georgia can play a major role in connecting Asia and Europe. For this, it is necessary to utilize its transit potential and create the appropriate infrastructure. The 2017 document of the government, "Basic data and directions of the country" is interesting. It is the most important prerequisite for maximum integration and stimulation of economic development. The Government of Georgia will develop the country's infrastructure with a clear plan. Taking into account the geographical location of Georgia and the growing dynamics of freight transportation, the construction of new highways, the reconstruction of existing roads and the construction of new highways will continue and proceed at a fast pace within the framework of the spatial arrangement of the 4-point plan of the Government. Infrastructure renewal and modernization.

Internal highways connecting transit and regions of international importance will be built throughout the country. It will be the backbone of the country, which will closely connect all regions to each other and to the capital. Geographical location will no longer be a barrier to business and movement. This project will strengthen the importance of Georgia in the region and increase its load as a transit hub. By 2020, more than 800 km of road infrastructure worth 3.5 billion US dollars will be laid, and the construction of the East-West highway will be completed.

As a result, the highway network of Georgia will become attractive for transit shipments, it will promote the development of tourism in the country, the revival of agriculture in the coastal and mountainous regions, and the connection of regions" (www.mof.ge)

It is the data on historical roads that allow us to create new routes. M. Guldenstedt, who traveled in Georgia in the eighteenth century, describes the roads connecting Shida Kartli and Kakheti, Imereti and Samegrelo, Shida Kartli and Imereti, as well as the roads leading from these regions to Tbilisi. He describes the social conditions in these regions. - the economic and ethnic situation. In addition, his information about agriculture is interesting. Based on these data, it is possible to restore historical roads and develop new tourist routes. For example, it is possible to restore the Kutaisi-Skande-Shorapani-Surami route and it can become an alternative to the highway under construction. It is also possible to Khoni connecting Imereti and Samegrelo through the road and developing new tourist routes.

It is necessary to develop the railway in Kakheti and through it to move goods quickly from Azerbaijan to the Black Sea. [T. Sidamonidze 2020]

Also, it should be noted the proximity of the creeping occupation to the main highway of Georgia, which represents the greatest risk for the main road artery of the country; For this, it is necessary to have alternative road sections in the form of a highway connecting Kvemo Kartli, Samtskhe-Javakheti and Adjara, which, as an example of the Akhaltsikhe-Batumi road section, has not yet been created, therefore the country still depends only on the Tbilisi-Senaki-Leselidze highway. (T. Sidamonidze 2020)

Conclusions. Georgia can become one of the alternative branches of the Silk Road, because during the war it is a convenient and safe direction for connecting Europe and Asia through the Caspian and Black Seas. Its use is especially important in the background of the Russia-Ukraine war, when it became necessary to connect Central Asia and Eastern Europe with alternative routes. It is also possible to lay new gas and oil pipelines in order to reduce dependence on Russia. . Georgia has a chance to become a bridge connecting Europe and Asia. For this, it is necessary to develop the Baku-Tbilisi-Kars railway and create appropriate infrastructure. The routes of this project are clearly visible on the map. It is interesting that many transit routes are blocked in the background of the Russia-Ukraine war, and the shipment of goods from Kazakhstan is not carried out through Russia and Ukraine, but through the Azerbaijan-Georgia corridor. Against the background of Russia-Ukraine, Ukrainian ports are blocked and any kind of export from the country is banned, although cargo traffic from Kazakhstan via the Caspian Sea and Azerbaijan has been activated.

References:

1. Sidamonidze David. *Geographical regularities of the functioning and development of land transport in Georgia*, Tbilisi, 2020. URL: www.iberiamagazine.com
2. *European Bank for Reconstruction and Development*. URL: <https://www.ebrd.com/images/ebrd-sprite.png>

UDC 911.3

UNLOCKING THE POTENTIAL OF INTEGRATED TERRITORIAL INVESTMENTS FOR MAXIMIZING THE EFFICIENCY OF EU FUNDS FOR UKRAINE

M. Finka, N. Yehorchenkova, O. Yehorchenkov
maros.finka@stuba.sk, nataliia.yehorchenkova@stuba.sk,
oleksii.yehorchenkov@stuba.sk

Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia

1. Introduction. In an era characterized by the pursuit of sustainable development, economic prosperity, and regional cohesion, the European Union's mission extends beyond its borders, offering partnership and support to neighboring nations. Ukraine, a country at the crossroads of Europe and a nation that has demonstrated its commitment to strengthening democratic institutions and fostering socio-economic growth, stands as a prime example of the EU's cooperative endeavors [1-4].

One of the cornerstones of this collaboration is the effective allocation of EU funds, aimed at addressing Ukraine's diverse range of developmental challenges. As the nation endeavors to promote economic stability, infrastructure modernization, and social inclusion, a comprehensive strategy becomes imperative. Integrated Territorial Investments (ITIs) emerge as a powerful catalyst in this landscape, designed to

transcend traditional sectoral constraints and engender a holistic and participatory approach.

This paper delves into the intersection of ITIs, EU funding, and Ukraine's development aspirations. In this exploration, we seek to dissect the principles, potential, and practical implications of ITIs as a tool for unlocking the efficiency of EU funds. Our analysis aims to illuminate the role of ITIs in facilitating a coordinated, multi-faceted development approach, ultimately propelling Ukraine towards enhanced regional development, greater resilience, and a brighter future.

By examining the synergies and challenges inherent in this partnership, this paper contributes to a comprehensive understanding of the transformative possibilities that lie ahead, offering valuable insights to policymakers, scholars, and stakeholders invested in Ukraine's journey towards economic vitality and sustainable growth [5].

2. New Territorial Concept for ESIF. In Ukraine's dynamic regional development, a new ESIF territorial concept is crucial. This innovative approach capitalizes on disparities, encourages synergy, and promotes territorial inclusivity, strengthened by the subsidiarity principle. It shifts from demand-driven to efficiency-driven, reducing uncertainties and inefficiencies. Decentralization and anti-corruption measures improve management, while Integrated Territorial Investments streamline implementation, offering a transformative strategy for Ukraine's regional development.

3. New priority tools for ESIF

– Integrated Territorial Strategies

Integrated Territorial Strategies represent a pivotal approach to comprehensive territorial development, encompassing all facets of development activities. The framework and content of ITSs are firmly established by the Regulations of the European Parliament and the European Council, in alignment with the recommendations of the European Committee of the Regions. Key components of ITS include the identification of development needs and territorial potential, a detailed description of an integrated approach to address these needs and potential, and an outline of the roles and participation of various partners in the formulation and execution of the strategy.

– Integrated Territorial Investments (ITI)

Integrated Territorial Investments stand as a critical tool for the practical realization of Integrated Territorial Strategies, as per Regulation No 2018/0196 of the European Parliament and the Council. ITIs empower Member States to amalgamate support from different priority axes, spanning one or more priorities, and harness various resources from the European Regional Development Fund, the Cohesion Fund, and the European Social Fund. This synergy facilitates the development of multidimensional, cross-sectoral interventions. Furthermore, it's important to note that EC directives explicitly stipulate that ITIs, including those focusing on integrated sustainable urban development, can be effectively executed within the framework of any policy objective."

4. Acknowledgment. Funded by the European Union NextGenerationEU.

5. Conclusion. In conclusion, our exploration of Integrated Territorial Investments as a catalyst for enhancing the efficiency of EU funds in Ukraine unveils

a transformative path towards sustainable development and economic vitality. ITIs offer a versatile solution that transcends sectoral boundaries, fostering a holistic and participatory approach crucial for addressing Ukraine's diverse developmental challenges. Furthermore, the shift from disparities elimination to capitalization, alongside synergy effects, subsidiarity principles, and participatory processes, underscores the need to align funds with Ukraine's specific needs and opportunities. This comprehensive approach ensures efficiency, inclusivity, and adaptability for Ukraine's growth and prosperity.

The introduction of Integrated Territorial Strategies and Integrated Territorial Investments as priority tools signifies a critical step forward, providing a comprehensive framework and empowering Member States to harness resources across different sectors. These tools stand as strategic pillars for Ukraine's path to economic stability, sustainable development, and social inclusion, aligned with the European Union's core values. The challenge now is their effective implementation, leveraging their potential to drive lasting positive change in Ukraine's regions and communities.

References:

1. Finka, M., Ondrejčka, V., Jamečný, L., et al.: *Bezpečnosť ako kvalita priestoru – úvod do problematiky*. Centrum urbánnej bezpečnosti/ROAD. Bratislava (2012).
2. Finka, M., Ondrejčka, V. (eds.): *Vybrané problémy bezpečnosti sídelného priestoru*. Centrum urbánnej bezpečnosti/ROAD. Bratislava (2012).
3. Corbusier, Le.: *Le Modulor and Modulor 2*. Birkhäuser Architecture; 1 edition. ISBN 978-3764361884. (2000).
4. Colquhoun, I. *Design Out Crime. Creating safe and Sustainable Communities*. Oxford: Architectural press, p. 186, ISBN 0-7506-5492-9. (2004).
5. Ondrejčka, V.: *Koncepcné riešenia bezpečnosti v mestách*. In: Finka, M., Ondrejčka, V. (eds.): *Vybrané problémy bezpečnosti sídelného priestoru*. pp. 74-85. Centrum urbánnej bezpečnosti/ROAD. Bratislava (2012).

UDC 911.3

ASSESSING THE COMPETENCE AND CAPABILITIES OF REGIMES IN SOUTHEAST ASIA IN MANAGING DISEASE AND ECONOMIC CRISES

V. Tsyhan, I. Telebienieva

vlad.tsygan21max@gmail.com, telebenevaev@gmail.com

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

Southeast Asia, a region known for its diverse cultures, economies, and political landscapes, has consistently faced multifaceted challenges in the form of diseases and economic crises. These challenges have necessitated a profound examination of the competence and capabilities of regimes in the region to effectively address these issues. This introduction sets the stage for a comprehensive exploration of two

interrelated aspects: the ability of Southeast Asian governments to handle disease outbreaks and navigate economic crises.

The emerging viruses in the world always become catalysts for change, sometimes even political change. Vietnam has always been ready to deal with virus-related problems. Since outbreaks of the severe acute respiratory syndrome and avian influenza A in 2003, Vietnam has increasingly used the One Health approach to deal with emerging infectious diseases of animal origin. The "One Health" program aims to help predict, prevent, detect, and respond early to illnesses before they become human problems (Hung Nguyen-Viet, 2022) [5].

Despite the global increase in COVID-19 cases, Vietnam is one of the countries successfully coping with the pandemic through cost-effective measures. A reliable health care system, experienced medical staff, quick response of the leadership in informing citizens, and the participation of community organizations in the fight against the virus confirm the country's competence in medical matters (Chi Nguyen Thi Yen, 2021) [1].

Malaria has been a big problem in Malaysia, but the government and health officials have successfully fought the disease. In 2018, there were no malaria cases, so the country has increased its competence in the fight against the disease year by year. Unfortunately, the change in malaria epidemiology in Malaysia from indigenous malaria to zoonotic malaria has harmed the success of more than half a century of efforts by the Malaysian government to control the disease. More research is needed to control and eliminate *P. knowlesi* in humans. There is a need to improve multisectoral collaboration for effectively developing comprehensive responses involving all stakeholders (Chin, A. Z., Maluda, M., Jelip, J., Jeffree, M., Culleton, R., & Ahmed, K., 2020) [2].

In Laos, cholera has been a significant problem. The authorities are trying to control the disease and are succeeding in doing so. The existing stock of vaccines and the mechanism for procurement and delivery of vaccines have helped contain the epidemic spread of the disease since 2013. The problems were the rains and floods, which created an obstacle to getting vaccines to distant areas, or those areas that were affected by the floods. The government seeks to improve water purity and sanitation, the surest way to protect against cholera epidemics and encourages everyone to practice good hygiene. Routine cholera vaccinations will ensure that children are immune to this deadly disease. Several cholera cases continue to occur, but the oral cholera vaccine can contain the disease relatively well, and the authorities are trying to improve the eradication of the disease (Nzyuko N., 2022) [7].

The 1997 crisis struck all Southeast Asian economies. Vietnam's economy was subject to a lagging effect, unlike the economies of Southeast Asia, which were either hit by the crisis or suffered from the direct contagion crisis effect. In 1997, while growth in neighboring countries such as Thailand, Indonesia, Malaysia, the Philippines, and Korea fell sharply because of the crisis, Vietnam still enjoyed a growth rate of 8.2%. In 1998, while most other countries experienced negative growth, Vietnam's GDP still grew at 5.8%, the highest rate in the region. Thus, the crisis affected the country's growth rate, but belatedly (Tran Dinh Thien, 1999) [8].

The COVID-19 pandemic was one of the biggest threats to Myanmar, followed by a military coup in 2021, which hit the country's existing crisis. The political

upheaval and the arrival of COVID-19 devastated Myanmar's health care system. Myanmar's public health system is in disarray. Medical personnel has abandoned their jobs, leading a civil disobedience movement in which civil servants of all stripes went on strike days after the military seized power. Thousands of medical workers who quit were among the protesters, causing a collapse in the health care system and chaos in Myanmar's response to vaccinations and testing (Chongkittavorn K., 2021) [3].

The surge in coronavirus cases, caused by a highly infectious variant of Delta, has dealt the country a new blow. Before the pandemic, the economy was supposed to grow 6 percent more between 2019 and 2020. Now the economy is collapsing. Many banks have little money, and many multinational companies have left Myanmar as trade relations between the major democracies and the country have deteriorated. Myanmar lost 1.2 million jobs in the second quarter of 2021. Myanmar was not ready to resist a pandemic, an economic crisis, or a military coup (Kurlantzick J., 2021) [6].

Before the pandemic, Bhutan was one of the strongest countries in South Asia, characterized by political stability and economic growth, even though it was still in a developmental stage. On March 5, 2020, a tourist tested positive for COVID-19, so the country was immediately blocked. The appearance of an infected tourist hit the country in the most painful place. Bhutan's "high value, low volume" tourism policy made tourism a chief growth driver, and the closed borders had a powerful economic impact. The country plunged into an unprecedented recession because of kicked out tourists of the region with thousands of foreign construction workers, vital sources of life for Bhutan's growth. The country responded decisively to the unfolding crisis. More than 90 percent of the eligible population was vaccinated, only three reported deaths from the virus, and the country's public health system proved substantially resistant to the pandemic. Progress against poverty reversed, and rampant increases in the price of necessities have drained households of opportunities, exacerbating existing inequalities. There have been massive layoffs of workers, especially in key service sectors such as tourism, and the return of foreign workers has overburdened the country's social welfare system. COVID-19 revealed fundamental structural weaknesses in Bhutan's significant growth sectors, a country that has enacted constitutional and regulatory provisions to achieve happiness through inclusive and sustainable growth (Chophel D., 2021) [4].

In conclusion, Southeast Asian governments have demonstrated a commendable level of competence and capabilities in addressing disease and economic crises. While there is room for improvement, the region's resilience, adaptability, and commitment to improving the well-being of its citizens offer hope for a brighter and more secure future in the face of unpredictable challenges. The lessons learned from the past will continue to inform the strategies and policies of Southeast Asian regimes as they strive to meet the needs of their diverse populations and contribute to the global community.

References:

1. *Chi Nguyen Thi Yen, Catherine Hermoso, Elaine May Laguilles, Louise Elaine De Castro, Shera Marie Camposano, Noel Jalmasco, Kim Aira Cua, Mashkur Abdulhamid Isa, Edikan Friday Akpan, Tuan Phong Ly, Shyam Sundar Budhathoki, Attaullah Ahmadi, Don Eliseo*

- Lucero-Prisno (2021), "Vietnam's success story against COVID-19", *Public Health in Practice*, Volume 2. doi: <https://doi.org/10.1016/j.puhip.2021.100132>.
2. Chin, A.Z., Maluda, M., Jelip, J., Jeffree, M., Culleton, R., & Ahmed, K. (2020), "Malaria elimination in Malaysia and the rising threat of *Plasmodium knowlesi*", *Journal of physiological anthropology*, 39(1), 36. doi: <https://doi.org/10.1186/s40101-020-00247-5>
  3. Chongkittavorn K. (2021), "Myanmar's crisis tests ASEAN". Online: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/08/27/myanmars-crisis-tests-asean/>
  4. Chopel D. (2021), "Why the country's development progress is under threat from COVID-19". Online: <https://www.policyforum.net/bhutans-pursuit-of-happiness-in-the-pandemic-era/>
  5. Hung Nguyen-Viet, Steven Lam, Huong Nguyen-Mai, Dao Thu Trang, Vu Thi Phuong, Nguyen Do Anh Tuan, Dang Quang Tan, Nguyen Thu Thuy, Dang Thuy Linh, Phuc Pham-Duc (2022), "Decades of emerging infectious disease, food safety, and antimicrobial resistance response in Vietnam: The role of One Health", *One Health*, Volume 14. doi: <https://doi.org/10.1016/j.onehlt.2021.100361>
  6. Kurlantzick J., (2021), "Myanmar Is a Failing State—and Could Be a Danger to Its Neighbors". Online: <https://www.cfr.org/in-brief/myanmar-failing-state-covid-19-crisis-global-response>
  7. Nzyuko N. (2022), "First came the floods... then came the oral cholera vaccines". Online: <https://www.gavi.org/vaccineswork/first-came-floods-then-came-oral-cholera-vaccines>
  8. Tran Dinh Thien (1999), "Impact of the regional crisis on the vietnamese economy". Online: <http://www.ismea.org/asialist/Tran-Dinh-Thien.html>

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

А. Гавріков

artem@excellogist.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Продовольча безпека є одним з пріоритетних напрямків політики кожної країни світу, особливо в сучасних реаліях військових конфліктів, природних несприятливих явищ, зменшення кількості родючих земель, порушення логістичних ланцюгів, налагоджених зв'язків, які працювали впродовж останніх 20-30 років.

Поняття «продовольча безпека» сформувалося у середині 1970-х років, коли Всесвітня продовольча конференція 1974 році визначила продовольчу безпеку в термінах продовольчого постачання, а саме забезпечення наявності та стабільності цін на основні продукти харчування на міжнародному та національному рівнях: «наявність у будь-який час адекватних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для підтримки сталого зростання споживання продуктів харчування та компенсації коливань у виробництві та цінах» [2]. У 1983 році Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО) зосередилася на аспекті доступу до їжі, що призвело до визначення, заснованого на балансі між попитом і пропозицією рівняння продовольчої безпеки: «Забезпечення того, щоб усі люди в будь-який

час мали як фізичний, так і економічний доступ до основних продуктів харчування, яких вони потребують» [5].

У 1986 році був опублікований Звіт Світового банку про бідність і голод з якого у поняття «Продовольча безпека» було включено новий аспект часової динаміки відсутності продовольчої безпеки. У доповіді було введено різницю між постійною продовольчою небезпекою, пов'язаною з проблемами постійної або структурної бідності та низькими доходами, і тимчасовою продовольчою небезпекою, яка включала періоди посиленого тиску, спричиненого стихійними лихами, економічною кризою або військовим конфліктом [2]. Це зумовило більшу інтеграцію країн світу у міжнародні економічні відносини щодо постачання сільськогосподарської продукції, а також виявити найбільш рецесивні регіони для подальшої розробки проектів гуманітарної допомоги.

Різноманітні підходи до засобів існування, є фундаментальними для програм розвитку міжнародних організацій. Вони все частіше застосовуються в надзвичайних ситуаціях і включають концепції вразливості, подолання ризиків та управління ризиками [3]. Отже, оскільки зв'язок між продовольчою безпекою, голодом і неврожаєм стає справою минулого, з'явився аналіз продовольчої безпеки як соціальної та політичної конструкції. Наступним етапом у розвитку продовольчої безпеки затвердження ФАО у декларації Світового саміту з продовольчої безпеки 2009 року, де доступ до продовольства розглядається як доступ людей до відповідних ресурсів та наявність можливостей щодо придбання необхідних продуктів харчування із урахуванням можливих правових, політичних, економічних та соціальних обмежень [6]. У 2017 році була заснована міжнародна організація The Global Network Against Food Crises (GNAFC) яка регулярно публікує звіти про продовольчу кризу Global Report on Food Crises (GRFC) [4]. Тобто поняття продовольчої безпеки кожного року стає більш комплексним і багатофакторним, включає в себе аспекти з різних сфер життя. Сучасні події в світі зумовлюють розглядати продовольчу безпеку країн одним з найвпливовіших важелів розвитку цих країн, а також зовнішньої політики та кооперації.

Сучасні наукові дослідження формуються на аналізі багатьох показників продовольчої безпеки основними з яких є Глобальний індекс продовольчої безпеки (англ. Global Food Security Index, GFSI), який включає в себе такі чинники [2]:

✓ Економічна доступність (цінова доступність, фінансова доступність) містить 6 індикаторів: зміна витрат на їжу; частка населення, яке перебуває за межею бідності; індекс доходу з урахуванням нерівності; доступ до ринку та розвиток сектору сільськогосподарських фінансових послуг; державна політика продовольчої безпеки; сільськогосподарський імпорт.

✓ Фізична доступність (наявність) складається з 7 індикаторів, серед яких такі: регулювання продовольчої безпеки та доступу; кількість їжі; політичні та соціальні бар'єри для доступу; продуктивність сільськогосподарського виробництва; сільськогосподарська інфраструктура; сільськогосподарські дослідження та розробки; відповідність пропозиції попиту.

✓ Якість та безпечність складається із 5 індикаторів: різноманітність раціону харчування; якість протеїну; безпечність харчових продуктів;

доступність мінералів та вітамінів; стандартизація продуктів харчування; повноцінність раціону.

✓ Природні ресурси та стійкий розвиток – четверта складова, яка має за мету оцінити вплив країни на зміни клімату, а також її стійкість до ризиків природних ресурсів і те, як країна адаптується до цих ризиків, до всього, що впливає на рівень продовольчої незахищеності в країні.

Україна посідає 71 місце у світі та 26 місце з 26 країн Європи. Найкращі показники якості та безпеки (71,3) притаманні Україні завдяки високій якості протеїну та безпечності харчових продуктів. Найслабший показник у категорії природні ресурси та стійкий розвиток з оцінкою 43,5. Такий низький показник зумовлений прогалинами в розробці політики захисту та адаптації природних ресурсів, зокрема нераціональне використання води, земельних ресурсів. Крім того, незважаючи на достатню питому кількість продовольчих запасів в країні, оцінка фізичної доступності низька через недосконалу інфраструктуру, війну, та політичну нестабільність, а також через відсутність довгострокової стратегії продовольчої безпеки (рис. 1).

Якщо розглядати динаміку Глобального Індексу продовольчої безпеки, то з 2012 року падіння спостерігається за такими критеріями як фізична доступність на 8.6 у 2022 році, причиною є військові дії на території держави, погіршення стану інфраструктури, в першу чергу шляхів сполучення, зокрема автомобільних доріг. Також за критерієм економічна доступність Україна втратила 21 пункт у порівнянні з 2012 роком. Це пов'язано з різким підвищення цін на продуктовий набір, інфляційними процесами та стагнацією економіки [1].

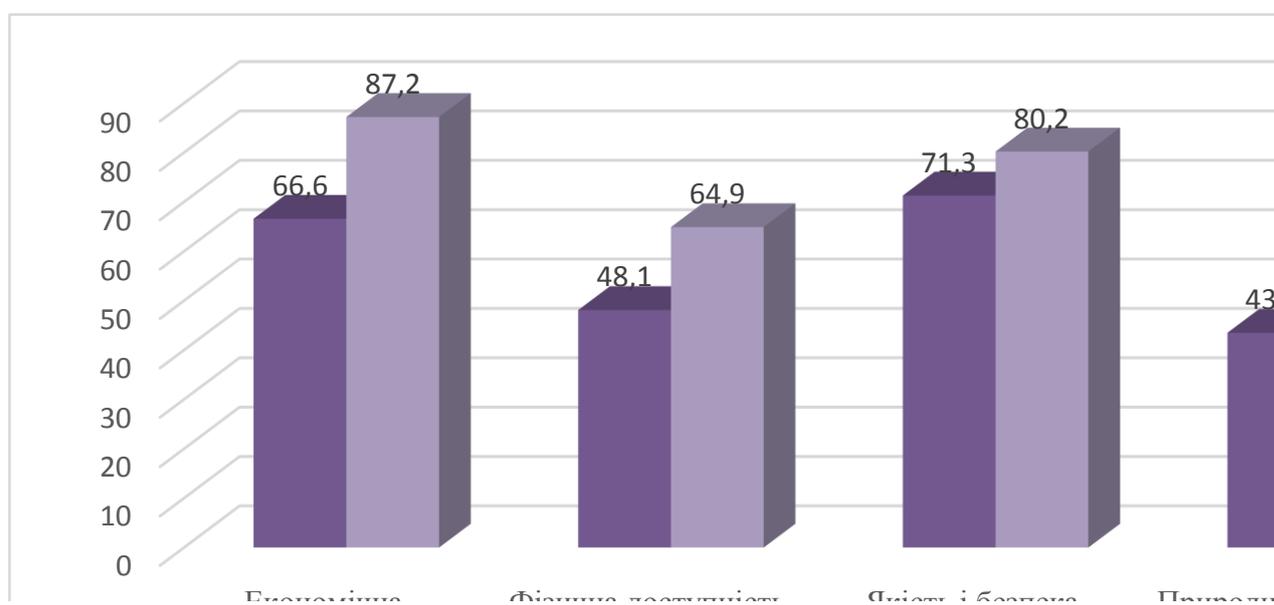

Рис. 1. Глобальний індекс продовольчої безпеки за показниками в Україні та Європі у 2022 році (побудовано автором за даними [1])

Отже, незважаючи на те, що в Україні ведуться військові дії, в країні є потенціал до покращення продовольчої безпеки опираючись на високі показники економічної доступності та якості і безпеки потрібно проводити

заходи щодо покращення стійкості та стабільності розвитку за рахунок покращення законодавчої бази і проведення державної політики.

Питання продовольчої безпеки лежить в інтересах національної стратегії розвитку України. Вчені з різних галузей знань займаються дослідженнями аспектів продовольчої безпеки і в наших планах в подальшому вивчити та розширити теоретико-методичні засади продовольчої безпеки України; обґрунтувати ключові позиції щодо існуючої системи продовольчої безпеки в Україні; спрогнозувати ймовірні сценарії розвитку продовольчої безпеки країни та оцінити ймовірність реалізації несприятливих сценаріїв продовольчого самозабезпечення.

Список використаних джерел:

1. *Economist Impact GFSI 2022 Ukraine country report Sep 2022.pdf* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/explore-countries/ukraine>
2. *FAO Policy Brief 2006* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf
3. *FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable. Rome, FAO.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>
4. *Global Report on Food Crises 2023 Mid-Year Update – Full Report* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fsinplatform.org/sites/default/files/resources/files/GRFC2023-MYU.pdf>
5. Кучечук Л.В. Світова продовольча безпека: тенденції та виклики. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2022. № 16. С. 34-40. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-16-04>
6. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2001. - № 4. – С. 13-19.

УДК 911.3:332.1:005.336

ДО ПИТАННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Н. Гусєва, К. Маляренко, В. Решетняк
nataliia.huseva@karazin.ua, kosticcc64@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сучасний світ характеризується величезною строкатістю та різноманітністю регіонів, країн. На тлі великих науково-технічних досягнень, розробок, появи нових технологій, засобів виробництва тощо, звичним явищем є суворі конкурентна боротьба за ринки збуту, родовища корисних копалин, ринки праці, інформаційні технології тощо. Вживаність окремих територій,

регіонів в значній мірі залежить від конкурентних переваг, в основі яких лежить, в першу чергу економічний потенціал регіону. Звичайно для успішного використання цих переваг, необхідні дослідження особливостей певної території. Це стосується і завдань суспільної географії в проведенні таких досліджень. Актуальність суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону полягає в розумінні та оцінці різноманітних аспектів розвитку конкретної території та її значення підвищується з огляду на необхідність пошуку «точок розвитку» та додаткових можливостей для повоєнного відновлення територій. Важливо зазначити, що дослідження економічного потенціалу регіону дозволяє розробляти стратегії та програми розвитку, які враховують сильні та слабкі сторони території, що сприяє оптимальному використанню ресурсів та створенню умов для стійкого економічного зростання. Аналіз економічного потенціалу регіону допомагає визначити його конкурентоспроможність на рівні національного та міжнародного ринків, що важливо для повертання інвестицій, розвитку підприємництва та створення робочих місць. Суспільно-географічні дослідження дозволяють визначити регіональні нерівності та поляризацію й впливати на їх зменшення шляхом спрямованого розвитку окремих територій задля створення більш збалансованого та рівномірного регіонального розвитку [5]. Знання економічного потенціалу регіону є важливим для інвесторів, оскільки це допомагає їм зрозуміти перспективи та ризики вкладання коштів в конкретну територію. Дослідження економічного потенціалу дозволяє визначити фактори, які впливають на якість життя мешканців регіону, включаючи доступність робочих місць, освіту, охорону здоров'я та інші соціально-економічні аспекти. Саме суспільно-географічний підхід дозволяє враховувати вплив природних та інших зовнішніх чинників на економічний потенціал регіону, що є важливим для підготовки до змін у глобальному, національному, регіональному та локальному контексті.

Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону є інструментом, який надає змогу розуміти, прогнозувати та впливати на розвиток конкретної території, щоб забезпечити її стійке та збалансоване зростання [6] із урахуванням унікальності потенціалу регіону та застосування науково-обґрунтованого набору інструментів для розробки ефективних стратегій управління та розвитку.

Економічний потенціал регіону досліджується вченими різних наук, відповідно, існує низка підходів до його розуміння, трактування та вивчення. У науковій літературі найбільш часто зустрічаються такі підходи до дослідження економічного потенціалу регіону [1, 2, 4]:

- інтегративний підхід (економічний потенціал регіону як комплексний інтегрований показник, який враховує всі аспекти економічної активності, включаючи виробництво, зайнятість, інновації, експорт, інфраструктуру та інші);
- ресурсний підхід (з акцентом на роль ресурсів у визначенні економічного потенціалу регіону, у тому числі природних ресурсів (земля, вода, ліси), людського потенціалу (освіченість, навички), а також фінансових .виробничих та інших);

- інноваційний підхід (з акцентом на інноваційні можливості та технологічний розвиток як ключові елементи економічного потенціалу, включаючи наукові дослідження, технологічні стартапи та інші інноваційні аспекти);
- соціально-економічний підхід (економічний потенціал регіону через призму соціально-економічних показників, таких як рівень зайнятості, розвиток галузей послуг, якість життя та доступність освіти та охорони здоров'я);
- системний підхід (економічний потенціал регіону як система взаємодіючих складових частин, які взаємодіють та впливають один на одного);
- просторовий підхід (економічний потенціал регіону в контексті його географічного розташування, ресурсів, кліматичних умов та іншого географічного контексту).

Широта наукових підходів до дослідження економічного потенціалу підкреслює багатоплановість, багатоаспектність та багатокомпонентність його як об'єкту дослідження. У той же час варто зауважити, що саме з позиції суспільно-географічного підходу [3] можливе комплексне дослідження економічного потенціалу з урахуванням системного, синергетичного, інформаційного підходів, розглядаючи економічний потенціал регіон в контексті концепції соціогеосистем, визначаючи ресурсні, просторові, інноваційні, соціальні, культурні та інші аспекти.

Економічний потенціал регіону традиційно розглядається як складова інтегрального потенціалу регіону і являє собою сукупність ресурсів, можливостей та факторів, які впливають на економічний розвиток конкретної території чи регіону. Це поняття включає в себе різноманітні економічні ресурси та можливості, які можуть бути використані для забезпечення стійкого економічного зростання та підвищення рівня й якості життя населення.

Формування економічного потенціалу регіону є результатом взаємодії різноманітних факторів і процесів. До провідних передумов та чинників, які впливають на формування економічного потенціалу регіону, варто зазначити наявність природних ресурсів (земля, водні ресурси, мінерали) та людських ресурсів (рівень освіти, навички робочої сили), що визначає, наскільки регіон може ефективно використовувати ці ресурси для виробництва і послуг; розвинена та сучасна транспортна, енергетична, технічна та інша інфраструктура допомагає поліпшувати виробничі можливості та приваблювати інвестиції; підтримка підприємницької діяльності, розвиток малих та середніх підприємств, наявність інновацій та підприємницької культури сприяють економічному зростанню; рівень освіти та науково-дослідницька активність визначають інтелектуальний потенціал регіону, його можливості для інновацій та вищого рівня виробництва; здатність регіону адаптуватися до новітніх технологій та їх впровадження вирішує, наскільки ефективно розвиваються його галузі та сектори; якість управління на рівні регіону впливає на ефективність використання ресурсів, реалізацію стратегічних планів та повернення інвестицій; рівень життя, культурні та соціальні аспекти також важливі для привабливості регіону для життя та бізнесу; стабільність

політичної ситуації в регіоні важлива для забезпечення довгострокових стратегій та привабливості для інвестицій та інші.

Економічний потенціал регіону складається з різних компонентів, які взаємодіють та визначають економічну активність та розвиток конкретної території. У структурі економічного потенціалу регіону доцільно виділити низку компонентів [1, 4], зокрема людський потенціал (рівень освіти, кваліфікація робочої сили та здоров'я населення визначають інтелектуальний та працездатний потенціал регіону), природні ресурси/потенціал (земельні ресурси, мінерали, ліси, водні ресурси та інші природні блага, які можна використовувати для виробництва); технологічні та інноваційні ресурси (рівень розвитку технологій, науково-дослідницька активність, інноваційні можливості), інфраструктура (розвинена та сучасна транспортна, енергетична, технічна та інша інфраструктура, яка сприяє ефективному функціонуванню економіки), підприємництво та бізнес-середовище (рівень розвитку малих та середніх підприємств, підтримка підприємницької діяльності, наявність інвестицій та фінансових ресурсів), інвестиційні ресурси (обсяг інвестицій, які вводяться в регіональну економіку для розвитку підприємств та інфраструктури), фінансова складова (стан та ефективність фінансової системи регіону, наявність банків, інвестиційних компаній та фінансових ресурсів) та інші. Ці складові взаємодіють і формують економічний потенціал регіону, визначаючи його здатність до ефективного функціонування, конкурентоспроможності та стійкого розвитку. Економічний потенціал регіону визначається взаємодією цих компонентів та їх взаємозв'язком, а також здатністю регіону максимально використовувати свої ресурси для досягнення економічних та соціальних цілей.

Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіонів України передбачає систематизацію та оцінку факторів, що впливають на формування та розвиток економічного потенціалу держави та регіонів; аналіз ефективного використання економічного потенціалу в країнах ЄС, виявлення кращих практик з оглядом на їхню можливу імплементацію в Україні; визначення місця України в Європі за показниками економічного потенціалу; комплексну характеристику галузевої та територіальної структури економічного потенціалу України в розрізі регіонів, аналіз структурно-динамічних особливостей та визначення територіальних відмінностей економічного потенціалу України; розробку моделі нарощування та використання економічного потенціалу регіонів України з огляду на встановлені особливості та провідні практики, розробку заходів щодо його ефективного використання та нарощування в умовах євроінтеграції у часи післявоєнної відбудови, що і планується до втілення у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Давискіба Є.В. Економічний потенціал регіону: методика і досвід оцінки / Є.В. Давискіба. – Комунальне господарство міста: Наук.-техн. зб. – Вип. 50. – К.: Техніка, 2013. – С. 152-157.
2. Джаман М. Теорія економіки регіонів: навч. посібник / М. Джаман. – К.: Центр навчальної літератури, 2017. – 384 с.

3. *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області): колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Немець, К.Ю. Сегіди. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – 520 с.*
4. *Макаренко М.В. Економічний потенціал регіону як основа його розвитку / М.В. Макаренко. – Вісник приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки, № 34. – 2017. С. 12-18.*
5. *Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушній, Н.І. Мезенцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geokiyv.org/pdf/Reg_development_in_Ukraine.pdf*
6. *Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу: національна доповідь. Монографія / за ред. Е.М. Лібанової, М.А. Хвесика. К., 2017, 864 с.*

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Л. Ключко, Л. Ткаченко

ludmila.klychko@karazin.ua, tlv76@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна

Дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій України мають важливе значення для країни в сучасних геополітичних умовах. На сьогоднішній день значна частка населення України проживає в сільській місцевості, а сільське господарство залишається стратегічно важливою галуззю економіки нашої держави.

Проте, Україна має багато проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, серед яких можна виділити наступні: відсутність розвиненої інфраструктури, включаючи дорожню, енергетичну, транспортну, соціальну та інші види, що, в свою чергу, може ускладнювати вивезення сільськогосподарської продукції, доступ до ринків збуту, послуг та інших ресурсів, що впливають на розвиток сільського господарства та економіки в цілому; недостатня рівність у доступі до освіти, медичної допомоги, соціальних послуг та інших послуг чи ресурсів між сільськими та міськими територіями, що впливає на якість життя та економічний розвиток сільської місцевості; низький рівень доходів та відсутність робочих місць у сільських районах, що призводить до відтоку населення в міські центри та зниження чисельності населення на сільських територіях; низький рівень інвестицій та обмежені можливості для розвитку підприємництва, недостатня підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в сільській місцевості, що ускладнює створення нових робочих місць та впливає на економічний потенціал території; відсутність доступу до сучасних технологій та інновацій, що ускладнює конкуренцію та розвиток сільського господарства та інших галузей економіки в сільській місцевості; недостатня підтримка держави та недостатня реалізація

соціально-економічних програм; недостатнє фінансування та неефективне використання грошових ресурсів; загострення екологічних проблем таких як забруднення довкілля, нераціональне використання природних ресурсів та інших проблем тощо.

Питанням соціально-економічного розвитку сільських територій присвячено широке коло робіт вітчизняних та закордонних вчених. Серед яких можна назвати наступні прізвища: М.О. Барановський, А.І. Доценко, С.А. Лісовський, К.В. Мезенцев, В.П. Нагірна, Г.П. Підгрушний, М.Д. Пістун, О.Г. Топчієв, О.І. Шаблій, та ін. [1; 2; 4, 5].

Основна увага дослідників спрямована на вирішення соціальних, демографічних та економічних проблем різно-функціональних територій. Водночас виникло чимало актуальних проблем сільських територій, рівень вивчення яких є зокрема аспекти сталого розвитку, питання, пов'язані з прогнозуванням соціальних, економічних, геодемографічних процесів тощо.

В світовій практиці існує декілька підходів та моделей розвитку сільської місцевості, серед яких можна назвати наступні:

- інтегрована модель сільського розвитку, яка наголошує на цілісному підході до розвитку сільської місцевості, враховуючи економічні, соціальні та екологічні фактори одночасно. Це передбачає скоординовані зусилля з покращення інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та економічних можливостей у сільській місцевості [9];
- модель розвитку на основі громади, яка орієнтована на розширення можливостей громади. Ця модель передбачає активну участь місцевих жителів у процесах прийняття рішень, що заохочує визначення потреб громади та розробку рішень через місцеві ініціативи та партнерство [12];
- модель зростання на основі сільського господарства, що зосереджується на сільськогосподарському секторі як рушійній силі розвитку сільської місцевості. Зазначена модель передбачає інвестиції в модернізацію сільськогосподарських технологій, підвищення продуктивності сільського господарства та залучення сільських фермерів до ринків [10];
- модель сталого розвитку сільської місцевості. Стійкість є ключовим напрямком цієї моделі, яка спрямована на підвищення добробуту сільського населення при збереженні природного середовища. Це передбачає диверсифікацію засобів до існування, впровадження стійких методів сільського господарства та сприяння екологічним ініціативам [3];
- модель кластерного розвитку. Ця модель наголошує на розвитку конкретних секторів чи галузей у сільській місцевості через кластеризацію. Концентруючи пов'язані підприємства, інфраструктуру та послуги, прагне створити синергію та підвищити загальну конкурентоспроможність кластера [8; 13];
- модель Smart Village. Натхненна концепцією розумних міст, ця модель передбачає використання технологій та інновацій для підвищення якості життя в сільській місцевості. Ця модель включає в себе впровадження цифрової інфраструктури, електронного урядування та стійких технологій для покращення послуг [7; 14];

- територіальний підхід до розвитку сільської місцевості (TARD), зосереджується на унікальних характеристиках кожної сільської місцевості та відповідно до них розробляє стратегії розвитку. Зазначений підхід визнає різноманіття сільських територій і має на меті заробити на місцевих активах і ресурсах [6].
- модель сільської оцінки за участю громади (PRA). Ця модель наголошує на залученні місцевих громад до оцінки своїх потреб, ресурсів і пріоритетів. Методи PRA, такі як картографування та спільні дії, допомагають громадам визначити та вирішити проблеми розвитку [11].

Ці моделі можна адаптувати та комбінувати на основі конкретного контексту, викликів і можливостей кожної сільської громади, місцевості, території. Успішний розвиток сільської місцевості часто вимагає адаптованого та гнучкого підходу, який враховує унікальні характеристики громади та регіону.

Саме суспільно-географічне дослідження дозволяє виявити просторові диспропорції соціально-економічного розвитку сільської місцевості, визначити «точки росту» та перспективні шляхи відновлення, фактори, які загострюють проблеми тощо. Суспільно-географічне дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій допомагають з'ясувати, які сільські райони є найбільш розвинутими та які є найбільш вразливими до різних впливів, таких як зміни клімату та несприятливі погодні умови, економічні чинники, соціальні та культурні зміни. Подібні дослідження також допомагають досліджувати геодемографічну ситуацію в сільській місцевості та з'ясувати, проблеми які потребують найбільшої уваги.

Результати комплексного суспільно-географічного дослідження потенціалу сільських територій України можуть бути використані для формування політики розвитку сільських територій України та рівні територіальних громад чи адміністративних областей, для планування території та розвитку інфраструктури, а також для залучення інвестицій у розвиток сільського господарства. Крім того, результати таких дослідження можуть бути корисними для вивчення динаміки змін у сільських районах, а також для порівняння різних територій за результативними показниками, прогнозуванні соціально-економічного розвитку. Серед важливих питань дослідження сільських територій України з позицій суспільної географії: визначення інноваційної спеціалізації сільського господарства в сучасних умовах; вплив негативів військових дій на території багатьох регіонів на особливості відновлення ресурсного потенціалу сільського господарства; визначення кількісних показників трудового потенціалу, відновлення земельних ресурсів та інфраструктури сільських населених пунктів тощо. Всі ці аспекти суттєво впливають на зміцнення експортного потенціалу сільського господарства України, який суттєво погіршився в умовах повномасштабної війни.

Список використаних джерел:

1. Барановський, М. О. (2010). Депресивність сільських територій України: методи оцінки, регіональні відмінності та шляхи їх подолання. *Економіка України*. № 11. 57-70.

2. *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) : колективна монографія / за заг. ред. Л. Немець, К. Сегіди. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 520.*
3. *Лазарева, О.В. (2021). Соціально-економічний розвиток сільських територій : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 128.*
4. *Підгрушній, Г., Качаєв, Ю., Денисенко, О. та ін. (2011). Суспільно-географічні основи дослідження інтегрального потенціалу території: теоретико-методичні підходи та досвід оцінки. Український географічний журнал. № 4. 42-44.*
5. *Мезенцев, К. В., Підгрушній, Г.П. Мезенцева, Н. І. (2014). Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс. 132.*
6. *Alain de Janvry & Elisabeth Sadoulet (2007). Toward a territorial approach to rural development. Electronic Journal of Agricultural and Development Economics. Agricultural Development Economics Division (ESA) FAO. Vol. 4, No. 1. 66-98.*
7. *Aziiza, A. A. & Susanto, T.D. (2020). The Smart Village Model for Rural Area (Case Study: Banyuwangi Regency). IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 722 012011. DOI:10.1088/1757-899X/722/1/012011.*
8. *Georgi, Zheliazkov, Darina, Zaimova, Evgeni, Genchev, Krasimira, Toneva (2015). Cluster development in rural areas. Economics of Agriculture. Vol. 62. No. 1. 73-93.*
9. *Gusztáv, Nemes (2005). Integrated rural development – The concept and its operation. Budapest: Published by the Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences. URL: https://www.researchgate.net/publication/5091440_Integrated_rural_development_-_The_concept_and_its_operation.*
10. *Robert D. Stevens (1974). Three Rural Development Models for Small-Farm Agricultural Areas in Low-Income Nations. The Journal of Developing Areas. Vol. 8, No. 3. 409-420.*
11. *Robert, Chambers (1994). Participatory Rural Appraisal (PRA): Challenges, Potentials and Paradigm. World Development, Vol. 22, No. 10. 1437-1454.*
12. *Robert, Smith (2012). Developing and animating enterprising individuals and communities: A case study from rural Aberdeenshire, Scotland. Journal of Enterprising Communities People and Places in the Global Economy 6(1). 57-83. DOI:10.1108/17506201211211000.*
13. *Shcherbina, E.V. & Gorbenkova, E.V. (2020). Cluster Approach in Rural Settlement Development. IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 753 032086. DOI:10.1088/1757-899X/753/3/032086.*
14. *Smart Village Model – An innovative development booster for rural economic recovery. URL: https://aapam.org/Webinar%20presentations/Barwa%20Kanyane%2016%20April%202021%204iR_Rural-Urban_Innovation%20and%20Development%20INPUT_.pdf.*

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА З ПОЗИЦІЙ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

П. Кобилін

pavlo.kobylin@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна

Сільське господарство відіграє значну роль у розвитку суспільства, бо є одним з найважливіших секторів економіки у будь-якій країні світу, забезпечуючи населення продуктами харчування, зайнятість населення та є важливим джерелом доходів, а в деяких країнах чи не єдиним. Тому дослідження сільського господарства є дуже актуальними і своєчасними.

Важливим аспектом вивчення сільського господарства є аналіз територіальних особливостей розвитку сільського господарства у країнах, встановлення факторів його розвитку та вирощування певних сільськогосподарських культур у певних країнах, регіонах країн тощо. Ці питання досліджується суспільною географією. Відповідно, існує необхідність в аналізі попередніх досліджень в зазначеному аспекті.

Перш за все слід зауважити, у складі суспільної географії виділяється спеціальний напрям, який так і називається: «Географія сільського господарства». М.Д. Пістун розуміє географію сільського господарства як «... галузь економічної і соціальної географії, що вивчає проблеми територіальної організації та комплексно-пропорційного розвитку сільськогосподарського виробництва» [1]. На дамку Савчука І.Г., об'єктом вивчення географії сільського господарства є товарне виробництва продуктів харчування чи сировини для їх виробництва, а також сировини для виробництва продукції легкої, харчової, хімічної сировини з органічної продукції, що була вирощена для відповідних цілей, а предметом є їх просторовий прояв [2].

Центральним поняттям географії сільського господарства є безпосередньо «сільське господарство». Сільське господарство – «...одна з найважливіших галузей економіки, в якій створюється продукція рослинного і тваринного походження для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною» [6, с. 17]. Сільське господарство включає рослинництво і тваринництво та первинну переробку продукції [3, с. 5].

Сільське господарство з позицій суспільної географії було охарактеризовано в багатьох роботах українських вчених – суспільно-географів. Так, Заячуком М.Д. розглянуто чинники становлення різноукладності в умовах реформування аграрного сектору України, еволюцію формування приватно-фермерського укладу в регіонах України, стан розвитку фермерських господарств в Україні, здійснено типізацію регіонів України за розвитком фермерства. Вченим визначено спеціалізацію фермерських господарств регіонів України, оптимальні обсяги вирощування

сільськогосподарських культур фермерськими господарствами, охарактеризовано продуктивність виробничо-територіальних типів і підтипів фермерських господарств. Ним також проаналізовано розвиток ринку продовольства в Україні, особливості споживання різних продуктів харчування та місце фермерських господарств у його формуванні, виділено садівничі кластери у Чернівецькій області, окреслено перспективні напрями збалансованого розвитку фермерства України [4].

Сосницькою Я.С. розглянуто сучасний стан та трансформаційні зміни сільськогосподарського виробництва в різних категоріях господарств адміністративних районів Волинської області; проаналізовано умови, чинники формування та трансформаційних змін сільськогосподарського виробництва Волинської області, виокремлено типи районів Волинської області за рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва та особливостями трансформаційних процесів, обґрунтовано перспективи створення агрокластерів відповідної спеціалізації у контексті розвитку євроінтеграційних процесів у регіоні [7].

Кравцем Т.М. розроблено та обґрунтовано поняття аграрної сфери регіону, її позиціонування серед інших суспільних сфер, визначено її функції, виділено сегменти аграрної сфери та сформульовано територіальні аграрні поєднання. Вченим також обґрунтовано поняття трансформації аграрної сфери, охарактеризовано чинники її трансформації, проаналізовано продовольчу безпеку Львівської області; виділено структурний, функціональний, організаційно-управлінський та територіальний типи трансформації аграрної сфери та визначено їхню дію в умовах ринкової перебудови суспільно-географічного комплексу Львівської області. Також Кравець Т.М. проаналізував компонентно-функціональну структуру аграрної сфери Львівської області, здійснив геотрансформаційну регіоналізацію аграрної сфери регіону, розробив регіональну стратегію розвитку та сценарії підвищення ефективності аграрної сфери Львівської області на основі SWOT-аналізу [5];

Сухим П.О. (2008) досліджено географічні особливості різноукладності у сільській місцевості, чинники розвитку агропромислового комплексу, географічні аспекти структури й особливостей використання земельного фонду, географічні аспекти розвитку сільськогосподарського виробництва, харчової промисловості, агропродовольчого ринку у Західноукраїнському регіоні, охарактеризовано питання удосконалення сільськогосподарської спеціалізації та територіальної організації аграрного виробництва, особливості інтегрального аграрного рейтингу територій у Західноукраїнському регіоні, проблеми та перспективи розвитку агропродовольчого комплексу у зв'язку із вступом України до СОТ [8].

Також можна виділити деякі публікації закордонних вчених. Szóke, V. і Kovács, L. (2023) здійснено сільськогосподарську характеристику території Vas і Zala counties в Угорщині, проведено опитування власників агробізнесу, в яких населених пунктах вони купують матеріали та сировину, та куди здійснюють збут продукції. За допомогою методу мережевого аналізу було створено та проаналізовано мережі населених пунктів, що представляють відносини із закупівлі та продажу продукції та обох цих складових. Результати дослідження

показали, що в мережі агробізнесу мережа закупівель є більш складною, ніж мережа продажу, і центральну роль відіграють не великі міста, а малі містечка та села в просторових мережах, пов'язаних з агробізнесами [11].

Akdim, M. et al. (2023) здійснили дослідження змін землекористування у марокканських оазисах. За допомогою просторового і факторного аналізу виявлено просторову диспропорцію в регіоні та виділено чотири різні групи комун за типами змін у землекористуванні та розроблено рекомендації стосовно необхідності переглянути прийняті моделі розвитку та розробити нові дії, які б поважали місцеві особливості, враховували екологічну рівновагу та відновлювали місцеві екосистеми [9].

Smith et al. (2019) проаналізовано просторово-часові закономірності змін у різноманітності культур в Індії на районному, штатному та національному рівнях агрегації за 1947 і 2014 роками за даними розподілу сільськогосподарських культур на районному рівні. Авторами було розглянуто зміни посівної площі та врожайності окремих сільськогосподарських культур, зміни різноманіття видів сільськогосподарських культур за допомогою індексу різноманітності Шеннона, розроблено моделі експоненціальної регресії, охарактеризовано просторову мінливість різноманіття, розраховано ступінь інтенсифікації сільського господарства за окремими видами культур за допомогою показника відносної інтенсивності [10].

Wang et al. (2023) досліджували просторово-часові коливання і фактори впливу на врожайність зерна в провінціях Хенань і Хейлунцзян у Китаї з використанням методів коефіцієнти варіації та просторового автокореляційного аналізу. За допомогою моделі географічного детектора та географічно зваженої регресійної моделі було досліджено відмінності у значущих факторах впливу між цими провінціями та просторові неоднорідності [12].

Таким чином, можна зробити висновки, що з позицій суспільної географії існують певні опрацювання з дослідження сільського господарства. Вони включають територіальний аналіз його розвитку, визначення факторів розвитку і розміщення сільського господарства, виявлення особливостей трансформації аграрної сфери різних регіонів України тощо. У закордонних дослідженнях акцентується більша увага на моделюванні сільськогосподарських процесів у розрізі адміністративних одиниць з використанням різних статистичних методів дослідження. При цьому не вистачає комплексних суспільно-географічних досліджень, які б досліджували як територіальні особливості розвитку сільського господарства, а також використання технологій та їх вплив на сільське господарство в окремих регіонах, країнах. Вдосконалення методик дослідження сільського господарства дозволяє поглибити теоретико-методологічну основу дослідження не тільки географії сільського господарства, а суспільної географії в цілому, та в подальшому розробляти алгоритми для більш досконалого вивчення сільського господарства.

Список використаних джерел:

1. *Географія сільського господарства* / М.Д. Пістун // *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-29114>

2. *Географія сільського господарства* / Савчук І.Г. // *Словник суспільної географії. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://geohub.org.ua/node/5555> (дата звернення: 29.09.2023)*
3. *Економіка сільського господарства : навч. посіб. / [Збарський В.К., Бабієнко М.Ф., Кулаєць М.М., Синявська І.М., Хоменко М.П.]; за ред. проф. В.К.Збарського. – К. : Агроосвіта, 2013. – 352 с. https://vpu-75.narod.ru/Virt_biblioteka/Mehan_napramok/Eko_org_agr_vir/posibnik/Economic_new.pdf*
4. *Заячук М.Д. (2015). Формування та геопросторова організація фермерства України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження) : дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02. Чернівці, 210 с. <http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/f27/zayachuk%20dis.pdf>*
5. *Кравець Т.М. Суспільно-географічні аспекти трансформації аграрної сфери Львівської області: дис... на здобуття наук. ступеня канд.. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Т.М. Кравець. – Львів, 2013. – 225 с.*
6. *Марущинець А.В. (2016). Трансформація аграрної сфери та соціально-економічний розвиток Київського Придніпров'я: дис. ... кандидата геогр. наук : 11.00.02. Київ, 196 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Maruschynets_Andrii/Transformatsiia_aharnoi_sfery_ta_sotsialn_o-ekonomichnyi_rozvytok_Kyivskoho_Prydniprovia.pdf*
7. *Сосницька Я.С. (2016). Сучасні трансформаційні процеси сільськогосподарського виробництва (на прикладі Волинської області): дис. ... кандидата геогр. наук : 11.00.02. Луцьк, 210 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Sosnytska_Yaroslava/Suchasni_transformatsiini_protsezy_silskoho_spodarskoho_vyrobnystva_na_prykladi_Volynskoi_oblasti.pdf*
8. *Сухий П.О. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону: монографія. – Чернівці: Рута, 2008. – 400 с.*
9. *Akdim, M., Akdim, H., Sabiri, A., Alami, A. (2023). Land-use change and sustainability in the south-eastern oases of Morocco. Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 59, pp. 95-109. <https://doi.org/10.12775/bgss-2023-0007>*
10. *Smith, J.C., Ghosh, A., Hijmans, R. J. (2019). Agricultural intensification was associated with crop diversification in India (1947-2014). PLoS ONE, 14(12), e0225555. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225555>*
11. *Szöke, V., Kovács, L. (2023). Networks, Agriculture and Geography: How business connections of agricultural enterprises shape the connection of settlements in Western Hungary. Geographica Pannonica, 27(1), pp. 10-24, <https://doi.org/10.5937/gp27-39849>*
12. *Wang R, Chen J, Li M. (2023). Coupling and Coordinating Relationship between Agricultural Eco-Efficiency and Food Security System in China. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(1):431. <https://doi.org/10.3390/ijerph20010431>*

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

О. Кучай

okuchai3176@gmail.com

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Туризм є одним із основних видів міжнародної діяльності, а для багатьох країн – найважливішим джерелом прибутку. Так, ВВП деяких країн практично повністю формуються з допомогою туристського потоку.

Сучасні умови жорсткої конкуренції, економічної та політичної нестабільності у багатьох регіонах вимагають від туристичних організацій постійної адаптації до швидко змінюваних зовнішніх умов. Постійно зростаючі потреби та запити туристів, а також насиченість туристичного ринку ставлять перед туристичними організаціями необхідність постійного пошуку нових видів туристичної продукції, відкриття нових напрямів тощо. Отже, можна стверджувати про необхідність впровадження стратегічного управління в діяльність підприємств туристичної галузі.

Проаналізувавши визначення терміну «стратегічне управління», що зустрічаються в науковій і методичній літературі як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, можна сказати, що всі вони зводяться до того чи іншого аспекту складного процесу управління, а саме:

1. Аналізу оточення організації;
2. Визначення довгострокових цілей, а також засобів і методів їх досягнення;
3. Діяльності щодо організації процесу реалізації стратегії.

Стратегічним управлінням туристичним підприємством слід вважати організацію та технологію управління в умовах нестабільного і часто невизначеного зовнішнього середовища, глобальної залежності економіки та соціального середовища від інноваційних процесів і перетворень [4, с.24].

Сьогодні система стратегічного управління виступає одним з найбільш дієвих способів, покликаних підвищити ефективність управління сучасною туристичною організацією, і являє собою систему організаційно-економічних взаємовідносин суб'єктів управління, що визначають зміст управлінських процесів від формування стратегії розвитку до її реалізації, яка спирається на відповідну систему забезпечення - інформаційну, стратегічного мислення. Система гнучко реагує на зміни зовнішнього середовища і дозволяє проводити інновації, спрямовані на досягнення конкурентних переваг в довгостроковій перспективі.

Важливо відзначити, що суб'єктами стратегічного управління є не тільки внутрішні структури управління туристичною організацією, а й зовнішні керуючі структури, що діють на рівні муніципальних, регіональних органів влади, вищих галузевих структур, що впливають на формування і реалізацію стратегії організації.

Головна мета стратегічного управління - розвиток потенціалу туристичної організації і підтримку його стратегічної здатності до виживання і ефективного функціонування в умовах нестабільного зовнішнього середовища [6, с.69].

Стратегічне управління туристичним підприємством на міжнародному ринку включає такі етапи:

- 1) визначення бізнесу (сфери діяльності) та місії організації;
- 2) цілепокладання у вигляді встановлення, обґрунтування довгострокових та короткострокових цілей;
- 3) розробка та наукове підкріплення проекту, основних положень;
- 4) реалізація стратегії;
- 5) оцінка ефективності реалізації стратегії, внесення коректив під час реалізації, що підвищують ефективність [1, с.169].

Керівники туристичної організації повинні визначити пріоритети, на яких будуватиметься діяльність, її напрями (традиції, громадська думка, інноваційність, ініціативність, заповзятливість) з орієнтиром на цілі суспільства (охорона здоров'я, забезпечення безпеки). Доцільно врахувати специфіку та особливості регіону/країни, у якому/якій організація сфери туризму здійснює свою діяльність (планує її здійснювати).

Оскільки стратегія розвитку організації туристичної сфери передбачає розробку обґрунтованих заходів та планів для досягнення намічених цілей як на найближчу, так і на віддалену перспективу, суть стратегічного управління проявляється у відповідях на такі питання.

1. Які туристичні послуги, у якому обсязі та якої якості треба представляти потенційним споживачам?

2. Як ув'язати стратегію організації із ринковою кон'юнктурою?

3. Які дії необхідно здійснити насамперед, щоб досягти намічених цілей?

Стратегічне управління туристичного підприємства на міжнародному ринку зводиться до ряду послідовно проведених, взаємозалежних етапів (рис. 1).

Рис. 1. Процес стратегічного управління туристичного підприємства на міжнародному ринку [4, с. 26]

Отже, для успішного протистояння несприятливим швидко змінюваним факторам зовнішнього середовища оперативність прийнятих управлінських рішень в організаціях туристичної сфери повинна відповідати складності і швидкості всіх змін, що відбуваються. Зростання нестабільності середовища вимагає від туристичних підприємств розробки все більш складних та деталізованих методів управління з подолання ризиків та загроз, а також грамотного стратегічного управління на основі комплексного аналізу діяльності та достовірної і своєчасної інформації про середовище.

Досягнення стратегічних цілей на основі реалізації стратегічних планів забезпечує підвищення економічного та соціального ефекту розвитку туризму.

Список використаних джерел:

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5 (23). С. 168-180. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-168-180](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-168-180).
2. Бондаренко Л. Міжнародний досвід розвитку туристичних регіонів. Інновації та технології в сфері послуг і харчування, № 1(7), 2023, С. 15-20..
3. Гаврилук А.М. Міжнародний досвід розвитку туризму в умовах війни та поствоєнний період. Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2022 р.). Київ : КНУКІМ, 2022. 294 с. С. 93-95. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/gavryljuk7.htm.

4. Давиденко І.В. Сучасні напрями стратегічного управління туристичним підприємством. Економічні студії. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2017. №2 (15). С. 23-27.
5. Левицька І.В., Басюк Д.І., Климчук А.О., Тарасюк Г.М., Москвічова О.С. Економіка туризму. Житомир, 2020. 488 с
6. Романенко І. Стратегічний менеджмент в туризмі: сучасний стан та перспективи розвитку. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Економічні науки, 2020, № 1(98), С. 68-72.

УДК 336.225.66

ТУРИЗМ ПО КОТЯЧИХ СЛІДАХ В УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ОДЕСА) І СВІТІ

Д. Загаєвська, К. Кравченко

zahaievska2021.9685686@student.karazin.ua, kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Актуальність. Останнім часом, як до епідемії, так і зараз, туризм став дуже популярним серед людей по всьому світу. Щоб зробити поїздку цікавіше, почали з'являтися різновидності та типи туризму. Так, окрім тих, які можна швидко знайти в інтернеті (кінний, спортивний, кіно туризм та інші) можна вигадати й щось особливе та нове, наприклад – котячий туризм. Метою такого виду туризму є створення туристичного маршруту, що прокладається через скульптури, малюнки, пам'ятники котів. Цей формат є важливим та цікавим з огляду на потенційну популяризацію локацій, які не є «візитівкою» міста Одеса, проте дозволять туристам та місцевим мешканцям краще пізнати це аутентичне місто. Також можливо зробити екскурсію більш цікавою, додавши елементи гри.

«Котяча тропка» в місті Одеса. Гуляючи вулицями й без того популярного для туризму міста Одеса, можна побачити дуже багато «котячої» символіки. Все це через те, що Одеса – портове місто, тому, з давніх часів город населяла велика кількість котів, щоб вони полювали крис та мишей, а ті не заводились у вантажах. В наші часи в Одесі не тільки проживає велика кількість тварин, а й ще була встановлена велика кількість пам'ятників пухнастим друзям. Встановлювали їх відповідно до проекту «Одеські коти». [1]

Так, на інтерактивних картах можна знайти цілу «Котячу тропу», на якій вказані найбільш популярні скульптури котів. Саме за нею можна прокласти безліч різноманітних маршрутів містом, які будуть проходити через пам'ятники кішкам. Туристи не тільки побачать красу міста та головні туристичні місця, а ще й візьмуть участь у інтерактиві з відміткою котів на карті, або, роблячи з ними фотографії.

На рисунку 1. показана зменшена інтерактивна карта локацій Одеси, де вже можна побачити велику кількість відміток «котячої тропи». Якщо ж карту масштабувати, відміток стане ще більше. Таким чином можна нарахувати понад

30 місць, тільки відмічених на карті. Також існують менш відомі скульптури, або ті, які ще не встигли занести на карту, бо з'явилися вони нещодавно. Тож, точно можна сказати, що в Одесі можна знайти більше, ніж 30 місць, що підійдуть для просування «котячим маршрутом», для використання котячого туризму. Плюсом також є те, що багато пам'ятників знаходиться близько один до одного, і можна прокласти пішохідні маршрути.

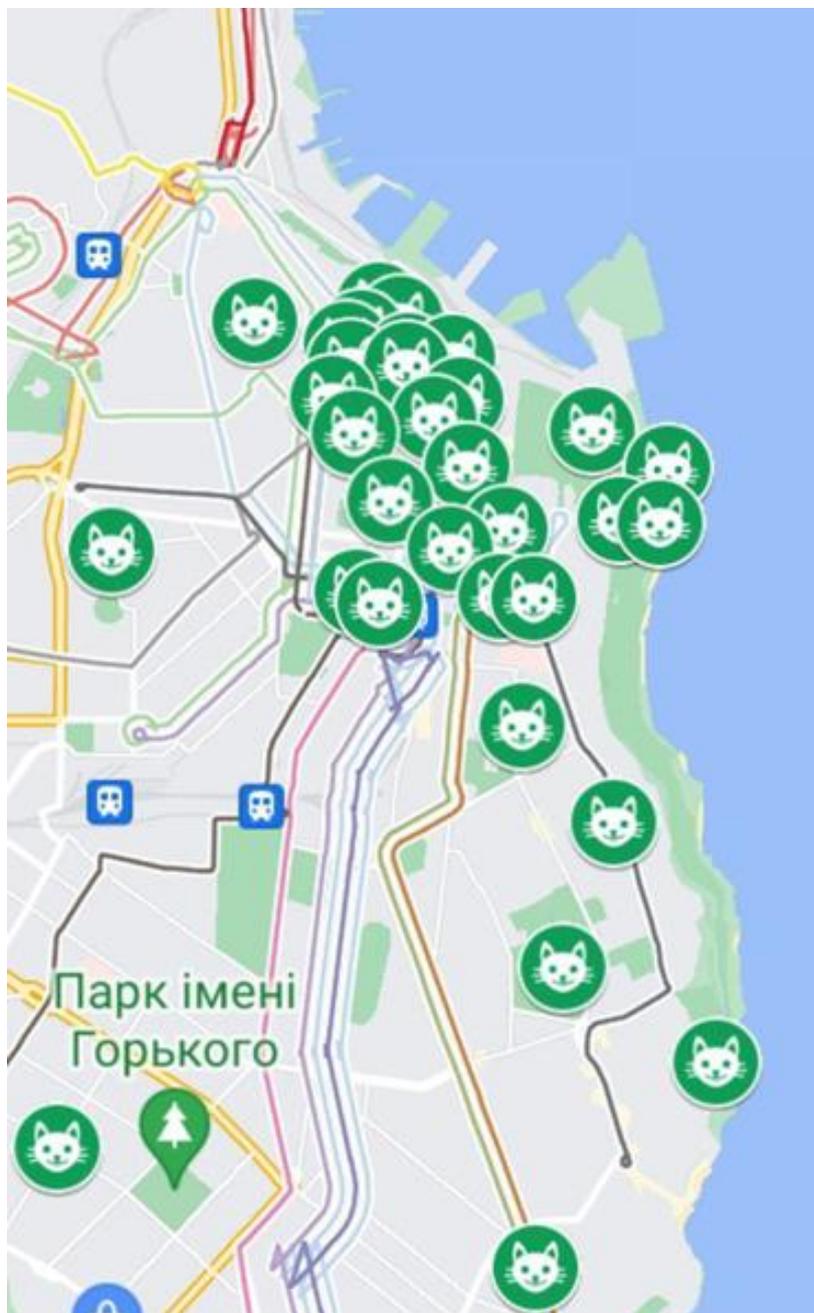

Рис. 1. «Котяча тропа» в місті Одеса на інтерактивній карті [2]

Гуляючи «котячою тропою», можна не тільки зустріти помітні скульптури (рис. 2 – рис. 4), а й ті, які спочатку побачити не так просто, що додає цікавості пошуку (рис. 5; рис. 6).

Рис. 2. «Кіт-астроном»

Рис. 3. «Кіт з планшетом»

Рис. 4. «Кіт на вулиці Велика Арнаутська»

Рис. 5. «Кіт на пам'ятнику Голос Одеси на вулиці Дерибасівська»

Рис. 6. «Кіт на стіні будинку»

В Одесі є як старі скульптури котів, так й нові, тобто, одесити все ще продовжують таку досить цікаву традицію міста.

Окрім скульптур в Одесі також з'явилась група митців, які малюють котів на стінах будівель. Мешканці міста навіть замовляють нові малюнки біля своїх

домівок, або як рекламу свого магазину. Так в місті нараховано 298 малюнків котів від LBWS cat. Нові малюнки ще продовжують з'являтися. Побачити це може будь-який мешканець або гість міста. Протягом екскурсії, або прогулянки, можна також почати гру в пошуках цих малюнків, або рахувати, скільки ти їх побачиш, навмисно не шукаючи.

«Котячий туризм» в інших країнах світу. Котячий туризм можна інтегрувати й у подорожі світом. Наприклад, задатись метою, у кожній країні, або у кожному місті, де бував, знаходити щось з мистецтва, пов'язане з котами, та робити фотографію. Це додасть відпочинку цікавості.

Рис. 7. «Котик від LBWS cat»

Рис. 8. «Остання публікація з порядковим номером малюнку» [3]

Рис. 9. «Пам'ятник котові у місті Війербан (Франція).

Рис. 10. «Пам'ятник безпритульним котам, Брауншвейг, Німеччина» [4]

Окрім відомих старих скульптур, майже у кожному місті можна знайти нові, менш відомі, що робить гру у пошуки котів ще цікавішою та додає інтересу (рис. 12).

Рис. 11. «Пам'ятник котам рідкісної породи «турецький ван», озеро Ван, Туреччина» [4]

Рис. 12. «Скульптура котів у Стокгольмі» [5]

Висновки. «Котячий туризм» – це цікаве урізноманітнення звичайних подорожей. У багатьох містах та країнах це – то дуже популярні тварини ще з давніх часів, через що їх часто можна побачити у вигляді мистецтва, завдяки цьому і формується саме «котячий туризм». Туристичний маршрут «Тропою котиків» у місті Одеса – чудовий варіант популяризації на разі не дуже популярних у аспекті туристичних відвідувань вулиць та локацій, що дозволить зацікавити тих, хто вже відвідував Одесу, та тих, хто вперше в місті, та сприятиме розвитку туризму в місті вцілому.

Список використаних джерел:

1. *Одеські коти або нові пам'ятки міста* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hotel52.od.ua/odeski-koti-abo-novi-pam-jatki-mista/>
2. *Гугл карта Одеської області* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Msa-gRlnvgQ2-5Xt9cCYDvO3G67L5Lfx&hl=ua&ll=46.45283775810229%2C30.763297382784494&z=13>
3. *LBWS Cats (strip-art)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.instagram.com/lbws_168/?hl=ua
4. *Всесвітній день котів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.0342.ua/news/1565254/u-kolomii-sporudzeno-sotij-pamatnik-kotovi-u-sviti>
5. *OUTDOOR LIFE TRAVEL NATURE: Around Stockholm, September 2022* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stayandroam.blog/around-stockholm-september-2022/>

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

О. Лимар

aleksandr24092093@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Потенціал території виступає важливою основою соціально-економічного розвитку регіону, його конкурентоздатності, існування в умовах сучасної жорсткої боротьби за ринки збуту, інвестиції, кваліфіковані трудові ресурси, що в цілому впливає на соціально-економічний розвиток території та рівень і якість життя населення. Високий рівень комплексного потенціалу регіону створює переваги, в першу чергу для спрямування на цю територію різноманітних інвестиційних ресурсів, які сприятимуть розбудові соціальної інфраструктури, що важливо для збереження інтелектуального потенціалу зокрема.

Існує безліч трактувань поняття потенціал території, регіону тощо. Це тема для окремого аналізу. Зазначимо, що узагальнено потенціал визначає наявні на території, в регіоні засоби і ресурси, що можуть бути мобілізовані та використані для вирішення необхідних соціально-економічних завдань. Важливу роль у розвитку регіонів, конкретних територій має комплексний або інтегральний потенціал. Він має досить розгалужену і складну структуру, для визначення якої з точки зору стратегічного планування подальшого розвитку, зокрема регіону потрібні комплексні дослідження. Тобто, інтегральний потенціал – це сума окремих потенціалів в його структурі. Важливе значення має природно-ресурсний, трудовий (людський), інноваційний, виробничий тощо потенціали, які в сумі й визначають спроможність даного регіону до конкурентоздатності на загальнодержавному та світовому ринку [3].

Харківська область – це ключовий і потужний регіон на сході України з багатою історією та значним потенціалом для економічного та соціокультурного розвитку.

Як вже зазначалося, потенціал території досліджують різні наукові галузі в залежності від теоретико-методологічних особливостей науки. Суспільно-географічне дослідження комплексного потенціалу регіону має свої особливості, своє предметно-об'єктне поле дослідження. Відповідно до цього ставляться і певні завдання дослідження.

Важливість суспільно-географічного дослідження даної теми полягає саме в її комплексності та в здатності суспільної географії проводити такі дослідження, враховуючи міждисциплінарний характер її методології.

Отже, поняття інтегрального потенціалу території включає в себе різні аспекти, такі як географічне положення, економічні можливості, природні ресурси, інфраструктура та людські ресурси. Для Харківської області це означає великі можливості у плані розвитку та використання її потенціалу.

Розглядаючи суто економічний потенціал Харківського регіону можна

зробити висновок, що він базується на різноманітних галузях, включаючи машинобудування, хімічну промисловість, сільське господарство та інформаційні технології. Харків вже відомий своєю ІТ-індустрією, яка стає ключовим фактором у залученні інвестицій та створенні робочих місць. Крім цього Харківський регіон багатий на природні ресурси, в першу чергу родючі землі, достатня кількість водних та лісових ресурсів, хоча ними забезпеченість не однаково достатня по всій території регіону. Це питання вимагає окремого аналізу. Збереження та раціональне використання всіх наявних ресурсів є важливим для сталого розвитку області та екологічної безпеки регіону в цілому.

Також в області досить розвинена транспортна, освітня та медична інфраструктура створюють умови для комфортного життя та розвитку бізнесу в регіоні. Харківський регіон має добре розвинену мережу доріг, повітряну та залізничну інфраструктуру, що сприяє логістичним можливостям та обміну товарами та послугами.

В цілому, Харківська область має всі передумови для успішної економічної діяльності та інтеграції на національному та міжнародному рівнях. Розвиток інформаційних технологій, логістики та екологічно орієнтованого розвитку може стати ключовими факторами у залученні інвестицій та співпраці з іншими регіонами і на цій основі будувати та розвивати свої міжнародні соціально-економічні зв'язки [1].

Проаналізувавши всі вищевказані фактори можна виділити перспективні напрямки для формування стратегії розвитку, а саме:

1. Розвиток ІТ-сфери: Харківська область вже відома своєю ІТ-індустрією, і подальший розвиток цього сектору може стати ключовим фактором в залученні інвестицій та створенні робочих місць.

2. Розвиток логістичної інфраструктури: завдяки своєму географічному положенню, Харківська область має потенціал стати логістичним центром для обслуговування ринків Східної Європи.

3. Екологічно орієнтований розвиток: збереження природи та впровадження екологічних технологій можуть стати основою для сталого розвитку області.

До цього ж Харківська область може приймати концепцію "Смарт-регіону", яка передбачає впровадження цифрових технологій, "Інтернету речей" та інших інновацій для покращення життя громадян та ефективності управління. Це може включати в себе створення "розумних" міст, енергоефективність та електронні послуги для громадян.

ІТ-сектор є однією з ключових галузей для розвитку Харківської області. Розвиток та підтримка стартапів, розширення ІТ-парків та співпраця з університетами для підготовки кваліфікованих фахівців у галузі інформаційних технологій є важливими аспектами цієї стратегії. Забезпечення конкурентоспроможності області передбачає розвиток інноваційних галузей та науково-дослідницьких центрів. Інвестиції в науковий розвиток, підтримка стартапів та співпраця з університетами є важливими складовими для забезпечення технологічного розвитку.

Для приваблення інвестицій та розвитку підприємництва важливо створити сприятливе бізнес-середовище. Спрощення адміністративних процедур,

зменшення бюрократичних обмежень та підтримка малих та середніх підприємств сприяють створенню позитивного бізнес-клімату [5].

Окрім зазначеного в перспективній стратегії розвитку, можна виділити ще можливі моделі розвитку Харківської області, які є досить перспективними Це:

1. Кластерна модель. Розвиток індустріальних та технологічних кластерів може сприяти співпраці між підприємствами та дослідницькими установами.

2. Смарт-міста. Впровадження сучасних технологій у містах області сприяє підвищенню якості життя та розвитку інфраструктури.

3. Агропромислова модель. Розвиток сільськогосподарського сектору з використанням сучасних технологій може забезпечити продовольчу безпеку та експортні можливості.

Короткий аналіз майбутнього суспільно-географічного дослідження дає сподівання на потужне соціально-економічне майбутнє регіону, незважаючи на існуючі сьогодні труднощі. Інтеграційний потенціал Харківського регіону є значущим для його розвитку та співпраці на національному та міжнародному рівнях. Розмаїтість економічних галузей, розвинута інфраструктура, багаті природні ресурси та висококваліфікований робочий контингент створюють умови для сталого росту та покращення якості життя мешканців регіону.

Важливою складовою такого дослідження є аналіз деградаційних процесів, що відбуваються в регіону в результаті військової агресії з боку нашого сусіда. Проте ця тема вимагає окремого, детального вивчення особливостей соціально-економічного розвитку в умовах військового стану. Окремі дослідження мають бути присвячені аналізу стану всіх складових інтегрального потенціалу регіону, його втрат, переведення багатьох галузей, підприємств на військові умови існування. В межах зазначеного дослідження мають бути обраховані та обґрунтовані втрати виробничого, людського, технологічного потенціалу, можливості природних ресурсів до їх швидкого відновлення, особливо це стосується земельних ресурсів тощо.

До висновку, необхідно зазначити важливість тематики дослідження, особливо враховуючи сучасні складнощі в забезпеченні соціально-економічного розвитку даного регіону. Ще варті та важливі до розгляду питання для дослідження, зокрема повоєнного відновлення території, забезпечення умов до повернення населення, відновлення соціальної інфраструктури, що є основою відновлення колишнього потужного економічного, інтелектуального, освітнього потенціалу, відновлення соціально-культурного середовища, якими завжди славився Харків.

Список використаних джерел:

1. *Голіков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А.П. Голіков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012.*
2. *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області): колективна монографія / за заг. ред. Л. Немець, К. Сегіди. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017.*
3. *Макаренко М.В. Економічний потенціал регіону як основа його розвитку / М.В. Макаренко. – Вісник приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки, № 34. - 2017.*
4. *Міста та райони Харківської області у 2018 році: статистичний щорічник / за ред. О.Г. Мамонтової. – Х. Головне управління статистики у Харківській області, 2019.*

5. *Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/Стратегія.pdf>.*
6. *Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Дольницького НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2018. – 157 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180701.pdf>.*

УДК 911.3

ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

М. Овчаренко, Г. Панасюра, О. Корнус, А. Корнус
[*olesyakornus@gmail.com*](mailto:olesyakornus@gmail.com)

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна*

Художні промисли України, як креативні індустрії, мають потужний потенціал розвитку, але потребують державного врегулювання та підтримки. Окремою проблемою є громадське усвідомлення важливості народного мистецтва, як генофонду духовності, що має формуватися із дошкільного віку та розвиватися і поглиблюватися у середній школі. На сьогодні у цих питаннях активних зрушень не відбувається і проблеми та перспективи розвитку та поширення художніх промислів в Україні є актуальними.

На державному рівні проблема розвитку народних промислів відображена в наступних законодавчих актах: Закон України «Про народні художні промисли» (2001) [1] передбачає врегулювання правових, організаційних та економічних відносин у галузі народних художніх промислів, включає основну термінологію, описує державну політику та міжнародне співробітництво у сфері народних промислів. У додатковій постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Закону України «Про народні художні промисли» [2] що датована 2002 роком, визначено перелік з видами народних виробництв та груп виробів художніх промислів.

Указ Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» (2006) [3] окреслює державну політику з підтримки народних промислів. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України (2007) «Про затвердження програми збереження, відродження і розвитку народних та художніх промислів на період до 2010 року» [4] передбачалося розширення мережі мистецьких шкіл та відродження центрів народного мистецтва. Проте ні закони, ні постанови не мали подальшої активної практичної реалізації.

Проблемами та перспективами розвитку художніх промислів на теренах України займаються науковці А. Варивончик, Б. Сауляк, Л. Сліпчишин, О. Стечкевич, Т. Якимович [4-9].

Аналіз джерел дає підстави визначити групи основних сучасних проблем розвитку художніх промислів в Україні. По-перше, це критичне скорочення підприємств художніх промислів, яке розпочалося на кінець 90-х років, у час коли закрилося 95% промислової бази виробництва. На сьогодні більшість майстрів, яких налічується близько 120 тис. осіб [7], виготовляють вироби на рівні хобі – для власного вжитку чи продажу на ярмарках, фестивалях творчості. Вирішення проблеми полягає у всебічній підтримці з боку держави та позадержавних організацій, через надання державної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності в галузі народного мистецтва. Майстри художніх промислів мають працювати у прозорих правових умовах, мати пакет соціального захисту, відкритий ринок збуту продукції, що автоматично збільшить кількісні показники виробництва товарів художніх промислів.

Друга проблема – зруйнована матеріально-технічна база освітніх закладів з навчання художнім промислам. Спеціалізовані освітні заклади відігравали зв'язкову роль між майстрами, що передавали досвід ремісничих виробництв учнями. Оволодіння техніками та технічними навичками художніх промислів є довготривалим колективним процесом, який у локальних етнографічних групах має свої автентичні відмінності (ткацтво – льон, коноплі, овеча вовна; вишивка – на тканині, на шкірі, гладдю, хрестиком, виткана вишивка тощо). Передача досвіду від старшого покоління майстрів має відбуватись умотивованій та творчій молоді, готовій до збереження, поширення та подальшого розвитку художніх промислів, з використанням сучасних матеріально-технічних засобів. На жаль, одиниці майстрів мають учнів, готових до ремісницької роботи, і частіше за все вони пов'язані родинними зв'язками. Робота виконується в умовах домашніх майстерень, без соціального та пенсійного забезпечення і є непривабливою для сучасної молоді.

Існує нагальна потреба ринку праці й послуг у кваліфікованих спеціалістах, здатних створювати високохудожні вироби, фахівцях, що мають ґрунтовні професійні й загальнонаукові знання, вміння й навички самостійного проектування, планування, виконання й контролювання робіт. Важливо актуалізувати перегляд підходів до професійної підготовки робітників у закладах професійно-художньої освіти [8]. Убачається вирішення проблеми через планування більшої тривалості навчання, оскільки ці професії належать до складних: основу діяльності фахівців народних промислів складають уміння спроектувати виріб, розробити технологію його виготовлення, розрахувати економічний ефект, організувати виробництво, провести власне процес виготовлення [9].

Третя, не менш актуальна проблема, це втрата традиційних ринків збуту та зниження якості продукції. Осередки художніх промислів часто стають центрами туристичних маршрутів, де панує масове низькопробне виробництво, невідповідне народним етномистецьким традиціям. Звичайно, такий товар дешевший і поступово витісняє продукти високого гатунку та художньої вартості. Проте, дотримання вищезгаданої законодавчої бази, залучення інвесторів та недержавних організацій, сприяння у поширенні художніх промислів в сфері малого бізнесу є реальним механізмом вирішення проблеми.

Конференція ООН з торгівлі та розвитку класифікує декоративне-прикладне мистецтво, народні ремесла як креативні індустрії, що мають потенціал до створення доданої вартості та робочих місць через культурне (мистецьке) та / або креативне вираження, а їх продукти та послуги є наслідком індивідуальної творчості, навичок і таланту [7], у цьому і виражається основний потенціал художніх промислів. У цій перспективі – художніх промислів як постійно прибуткової індустрії – вбачається надання майстрам-виробникам можливості реєструвати діяльність за спрощеною процедурою, без непомірної бюрократизації та з незначним податковим навантаженням, зрозумілі й прозорі правила стимулюватимуть реєстрацію діяльності та популяризують, вмотивують молодь до занять ремісництвом та збереження автентичних художніх промислів України.

Список використаних джерел:

1. Закон України про народні художні промисли. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 41, ст. 199. Станом на [№ 2849-IX від 13.12.2022](#). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text> (дата звернення 02.10.2023)
2. Деякі питання реалізації Закону України "Про народні художні промисли". Постанова Кабінету міністрів України від 13 березня 2002 р. № 283. Станом на 13 березня 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.10.2023)
3. Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні. Указ Президента України із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 602/2013 від 31.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/2006#Text> (дата звернення 04.10.2023)
4. Про затвердження Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. №768. Станом на 27.12.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-2007-%D0%BF#Text>
5. Варивончик А.В. Українські художні промисли в наукових працях вітчизняних дослідників. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2021. № 2. С. 116-121.
6. Сауляк Б. Підтримка розвитку народних промислів та ремесл в Україні: проект «CRAFTIT. Навчися і зроби». URL: <https://nte.etnolog.org.ua/zmist/2014/N4/55.pdf> (дата звернення 01.10.2023).
7. Сауляк Б. Народні промисли та ремесла українців як складова креативних індустрій. Народна творчість та етнологія. 2019, № 4 (380) С. 95-100.
8. Сліпчишин Л. Етнохудожні традиції як мотиваційний чинник творчого зростання майбутніх фахівців. Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців : матеріали всеукр. наук.- практ. конф., 9-10 жовтня 2013 р. НАПН України, ЛНПЦ ПТО. Львів : СПОЛОМ, 2013. С. 172-175.
9. Якимович Т.Д., Стечкевич О.О., Криворучко К.В. Особливості підготовки та оцінювання творчих робіт учнів професійно-технічних навчальних закладів [текст] : методичні рекомендації. Львів: Сполом, 2014. 48 с.

РЕГЕНЕРАЦІЯ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ШЛЯХ ДО ВІДРОДЖЕННЯ ДЕПРЕСИВНИХ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

В. Пацюк

viktorii.patsiuk@gmail.com

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна*

Закономірним етапом розвитку будь-якого індустріального регіону є зменшення промислових потужностей та частки зайнятого на виробництві населення. Ключовими факторами цього є: вичерпання гірничих родовищ, оптимізація виробництва з урахуванням новітніх технологій, поява регіонів-конкурентів з нижчою собівартістю виготовлення тієї чи іншої продукції. Це призводить до зміни статусу багатьох підприємств із «функціонуючих» на «об'єкт індустріальної спадщини». Сталий розвиток передбачає завчасний пошук напрямів розвитку та диверсифікації економіки подібних регіонів та захист, об'єднання та популяризацію виробничої спадщини. Досвід багатьох європейських регіонів підтвердив ефективність регенерації виробничих просторів. Форми регенерації є абсолютно різноманітними: від перетворення відпрацьованих промислових об'єктів у складські приміщення, житлові будівлі, офісні споруди до створення багатофункціональних центрів, що стають ядрами тяжіння для бізнесменів, коучів, туристів, культурного бомонду тощо.

Подібні тенденції, які активно реалізується в Європі, лише починають впроваджуватись в Україні. Однак все це має значні територіальні диспропорції.

В західних регіонах країни та столиці реалізована низка успішних проєктів: Арт-завод «Платформа», «UNIT.City» у Києві, «Lem Station», «!FESTrepublic» у Львові. Найбільш успішним є приклад Промприлад. Реновація в Івано-Франківську. Цей інноваційний центр на базі старого заводу працює на перетині чотирьох напрямків: нової економіки, урбаністики, сучасного мистецтва та освіти. Початковими задачами даного проєкту була допомога місту та регіону перезапустити свою структуру від пострадянських до європейських систем. Це проєкт зі сфери імпакт-інвестування, де інвестори одночасно вкладають в соціальний вплив на регіон та отримують повернення інвестицій у вигляді дивідентів. 70% проєкту належить співінвесторам, а 30% – внутрішньому благодійному фонду, який залучає грантові кошти на створення прямої соціальної інфраструктури [2]. Завдяки реалізації даного проєкту, місто Івано-Франківськ, яке після розпаду Радянського Союзу було одним із депресивних обласних центрів, стабільно почало входити до когорти міст з найкращим бізнес-кліматом в Україні.

Східні регіони – Промислове Придніпров'я та Донбас характеризуються радянською моделлю утилітарного ставлення до індустріальної спадщини: все, що відпрацьоване перетворюється на металобрухт. Через війну про регенерацію

Донбасу говорити завчасно, але вже варто готувати програми регенерації індустріальної спадщини потужних промислових міст Придніпров'я – Дніпра, Запоріжжя та Кривого Рогу. При цьому обов'язково враховувати як європейські традиції, так і провідний досвід, апробований в Україні.

Звісно, на тлі нинішніх подій актуалізується питання регенерації виробничих об'єктів не лише з метою створення громадських просторів, а саме задля їх мілітарного використання. Зокрема, це може бути переобладнання закинутих шахт під укриття військової техніки або бомбосховищ для населення, використання відпрацьованих кар'єрів та відвалів як військових навчальних полігонів, нефункціонуючі заводські об'єкти можна трансформувати в музеї військової тематики тощо.

Одними із найнагальніших питань щодо майбутньої регенерації виробничих просторів є кошти та суспільний запит. Над формуванням потреб суспільства в тих чи інших об'єктах треба працювати вже нині. В той же час, якщо раніше незначний відсоток населення України усвідомлював сутність регенерації індустріальної спадщини, то після вимушеного переселення десятків тисяч українців до старопромислових регіонів Європи, усвідомлення знаковості виробничої спадщини очікувано буде вищим.

Щодо коштів, то вже нині наявні різноманітні грантові програми, які розробляють проекти відбудови України. Промислові підприємства, що належать українським олігархам у своїй більшості продовжуть працювати та отримувати прибуток, тож завданням є переконати їх в доцільності трансформувати нефункціонуючі структурні підрозділи своїх підприємств на європейських засадах. Можна з впевненістю говорити, що керівництво даних об'єктів чудово ознайомлене з європейськими інструментами регенерації індустріальної спадщини, однак поки їх озвучує виключно на популістському рівні, зокрема, під час тих чи інших виборчих компаній. Наприклад, згідно з комплексною програмою розвитку Кривого Рогу, розробленою командою кандидата на посаду міського голови від партії «Слуга Народу» Дмитра Шевчика, на базі непрацюючої шахти «Артем-2» планувалось створення туристичного і освітнього комплексу, який повинен був об'єднати сучасний індустріальний музей і інтерактивний центр науки у так званий Експериментаріум [1].

Ще одним фінансовим ресурсом, який в Україні взагалі ніколи не аналізувався, може бути регенерація тих чи інших індустріальних об'єктів за рахунок тих держав, якими ці об'єкти в свій час були створені (наприклад, солеварня «Саліна» у місті Стебник побудована австрійцями, будівля кантори Гданцівського чавуноливарного заводу, заснованого поляками у Кривому Розі, водяний млин у селі Гайчур, нині село Тернувате Дніпропетровської області, власником якого був німець Генріх Гейне тощо). Адже після війни справою престижу буде зробити свій внесок у відбудову України і регенерація індустріальної спадщини може бути чудовим плацдармом для цього

Тож, не зважаючи на військовий час, головними завданнями даного етапу в Україні є систематизація інформації про індустріальну спадщину, фіксація впливу на неї військових дій та розробка стратегічних проектів трансформації даних об'єктів. Звісно, можна говорити, що дана робота завчасна, однак на

різних територіях вплив військових дій проявляється в різній мірі. Тож вже сьогодні треба готуватись до відбудови України саме з врахуванням європейських тенденцій та з максимальним збереженням артефактів індустріального періоду задля подальшого збереження пам'яті про них. Реалізація подібних проектів матиме значний соціальний ефект, так як покращить соціальний клімат території, сприятиме зростанню культурного рівня населення, а головне, може стати фактором повернення великого числа вимушених мігрантів.

Список використаних джерел:

1. Гриценко О. У Кривому Розі буде створено інтерактивний індустріальний музей і науково-освітній Експериментаріум. URL: <http://surl.li/mgonc>
2. Промприлад. Реновація. URL: <https://promprylad.ua/ua/>

УДК 911.3

РОЛЬ ВЕЛОСИПЕДНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ТРАНСПОРТНІЙ СИСТЕМІ МІСТА ХАРКІВ

Є. Шпак, Є. Хабусєв, К. Кравченко
yevhenstarling@gmail.com, evgenijh7@gmail.com,
kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Актуальність дослідження. Велосипедні доріжки є важливим елементом транспортної системи будь-якого міста. Вони відіграють важливу роль у формуванні стійкої та ефективної системи міського транспорту і водночас покращують загальну якість життя населення в містах за багатьма критеріями. Одним з найважливіших критеріїв є сприяння стійкій мобільності населення, адже велосипедні доріжки заохочують людей обирати екологічні види транспорту, що допомагає скоротити викиди вуглецевого газу, пов'язаного з традиційними транспортними засобами. Велосипедні доріжки допомагають містам рухатися до більш стійких і екологічно чистих варіантів транспорту, і як наслідок – стійкого розвитку міст.

Також велосипедні доріжки відіграють неабияку роль у розвитку міського туризму та рекреації. Наявність велосипедних доріжок може залучати туристів і сприяти розвитку рекреаційного велоспорту в місті. У багатьох містах спостерігається зростання розвитку велосипедного туризму, що приносить дохід від відвідувачів, зацікавлених у дослідженні міста на велосипедах [1].

Згідно «Концепції розвитку велосипедного руху та облаштування велосипедної інфраструктури у м. Харкові» велосипедні доріжки мають бути важливим, інтегрованим елементом транспортної мережі міста [2]. Основними елементами веломережі є: велосипедна смуга, велосипедна доріжка, вело-

пішохідна дорожка, захисна смуга, вело смуга зворотного напрямку, смуга безпеки, велопарковки, велосипедні стійки. За основними властивостями виділяють два види велосипедної мережі: транспортну та рекреаційну велосипедну мережу. Велоінфраструктура має різні категорії [5, 6].

Можна стверджувати, що перші елементи транспортної інфраструктури у місті Харків з'явилися у 2011 році – пам'ятник велосипедистам. Другий крок – доріжка на вулиці Весніна.

Початком розвитку інфраструктури міста можна вважати встановлення пам'ятника загиблим велосипедистам на Харківському шосе у 2011 році. Перша велодоріжка з'явилася на вулиці Весніна та вздовж молодіжного парку у 2013-м році. Доріжка знаходиться на тротуарі та не має чітких меж, розмітка нанесена на ділянці довжиною у 800 метрів.

Виклад основного матеріалу. Передумови формування велосипедної інфраструктури. 26 жовтня 2016 р. на сесії Харківської міської ради було прийнято «Концепцію розвитку велосипедного руху та облаштування велосипедної інфраструктури у м. Харкові». На жаль розвиток велоінфраструктури Харківської області не передбачений нормативними документами [2, 3].

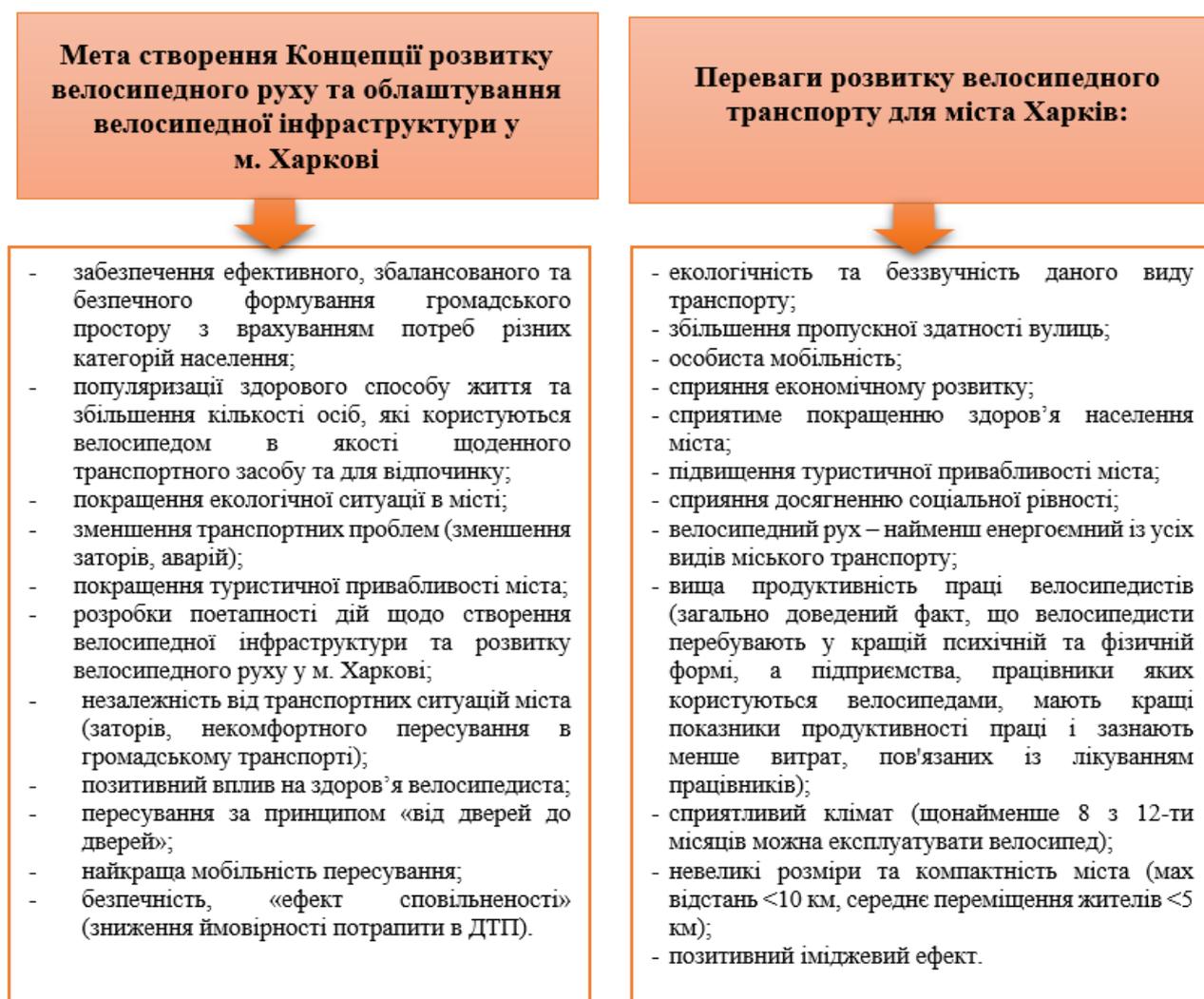

Рис. 1. Особливості Концепції розвитку велосипедного руху та облаштування велосипедної інфраструктури у м. Харкові (побудовано за даними [2])

Концепція розвитку велосипедного руху та облаштування велосипедної інфраструктури створюється із метою (рис. 1).

Першу велосипедну смугу швидкісного Європейського типу у місті було відкрито у 2017 році неподалік від Харківського шосе. В цілому велосипедні доріжки та велоостокати міста концентруються у паркових смугах та лісопаркових зонах.

Пріоритетним напрямком розвитку велосипедного руху у Харкові є задача поєднання різних районів міста велосипедними доріжками, а не тільки доріжки екскурсійного та рекреаційного призначення (рис. 2).

Відстані від околиць до центру міста складають від 6 до 20 км, що перевищує оптимальну відстань для масового велосипедного сполучення (5 км). Прийнятними для велосипедних поїздок до центру є відстані лише з західного та північно-західного краю (5-8 км) - Олексіївка, Сортировка, Іванівка, Холодна Гора, Залютине, та інших навколишніх районів, що безпосередньо межують з центральною частиною міста [3].

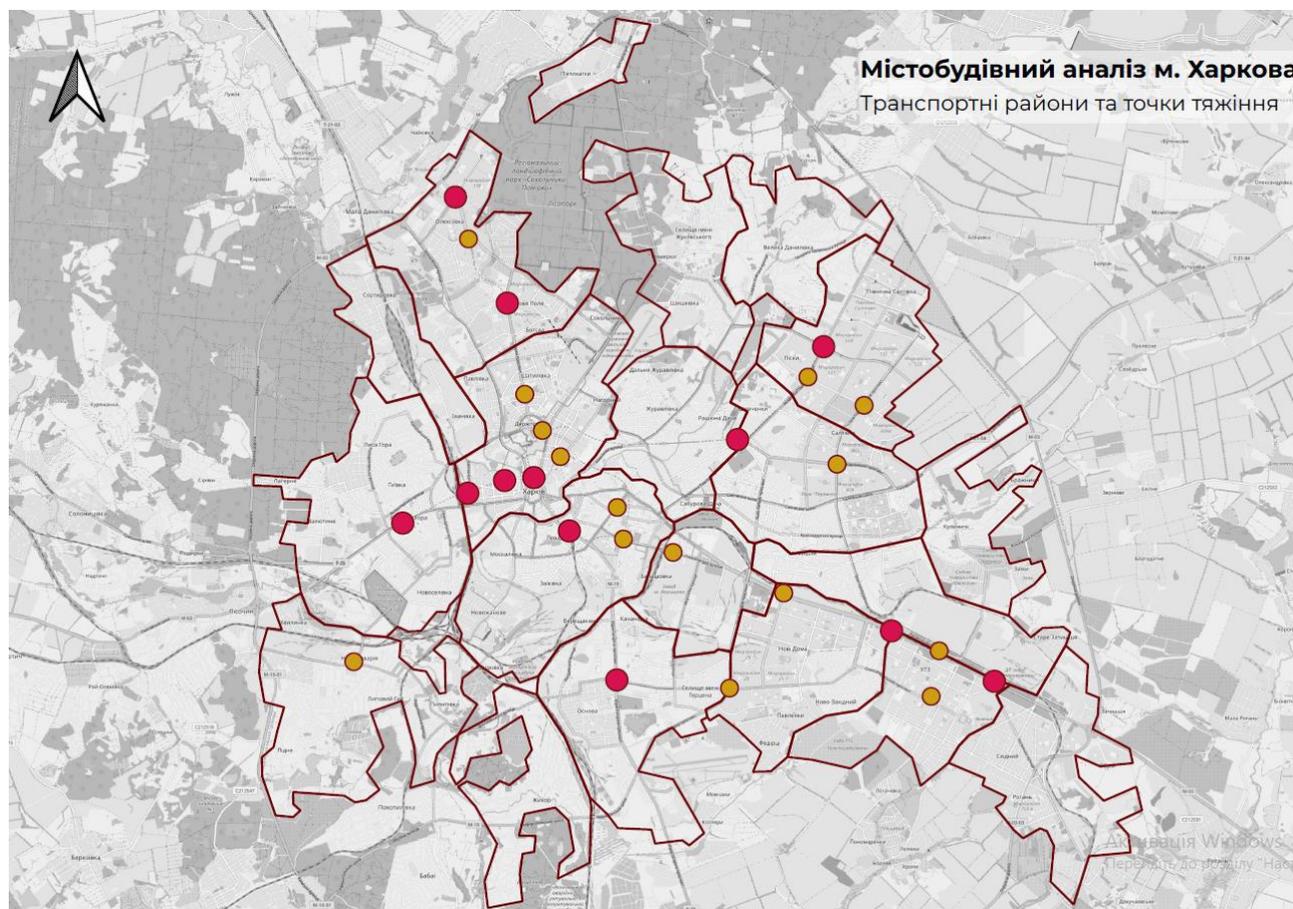

Рис. 2. Точки тяжіння транспорту міста Харків (відповідно до Планувального звіту 2021 р.)

Важливим завданням розбудови велосипедної мережі м. Харкова є формування велосипедної інфраструктури поблизу річок Харків та Лопань та інших рекреаційних зон. Це дає можливість пересування екологічно чистішими маршрутами з найменшими перепадами висот. В Харкові – це ділянка двохсмугової велодоріжки П'ятихатки – вул. Дерев'янка, довжиною 7 км, та шириною 3 м, на якій знаходиться велопарковка та стійка з сервісним

інструментом, та пішохідно-велосипедна доріжка (вул. Пушкінська – вул. Весніна), довжиною 300 м. Також містом присутні велопарковки, що сконцентровані здебільшого в центральній частині міста, біля магазинів, закладів навчання і харчування.

Найбільш масовим є потенціал велосипедних сполучень в межах планувальних районів та між сусідніми районами забудови, в основному – до точок масового тяжіння (транспортно-пересадкові вузли (ТПВ), загально-міський центр та громадські центри планувальних районів), на відстані 3-7 км.

За останні роки у деяких районах Харкова з'явилися багатофункціональні доріжки, які поєднують рух як велосипедистів, так і пішоходів. Ці доріжки забезпечили комфортніші та безпечніші умови для велосипедистів, особливо в зонах відпочинку. У місті запровадили програми байкшерингу, що дозволяє жителям і гостям міста брати велосипеди напрокат для коротких поїздок. Ці програми зазвичай пропонують зручні місця посадки та висадки в різних точках міста.

Як і багато міст в Україні, Харків зіткнувся з проблемами, пов'язаними з велосипедною інфраструктурою, зокрема обмеженими виділеними велосипедними доріжками та необхідністю посилення заходів безпеки для велосипедистів. Затори на дорозі та недостатня обізнаність про спільну дорогу з велосипедистами також були проблемами, які потребували вирішення.

Станом на 2023 рік у Харкові розвиток транспортної інфраструктури не досяг задекларованих Концепцією цілей. Функціонують фактично лише доріжки у рекреаційних зонах та поблизу Харківського шосе.

Висновки. Велоінфраструктура як така відсутня в центрі та районах міста, не поєднує зупинки або ж станції метро. Пересуватися велосипедом містом наразі є не безпечним та не зручним. Ініціативи, які висувала місцева громада також не були підтримані. Велодоріжки, побудовані у лісопарку, на жаль, часто мають нецільове використання – ними їздять на автомобілях або квадроциклах. Проте, місцевою владою та активістами докладено певних зусиль для покращення велосипедної інфраструктури, отже місто ще перебуває у процесі формування комплексної мережі.

Список використаних джерел:

1. Єрофеева Г.М. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону / Г.М. Єрофеева, 2008 р. 203 с.
2. Концепція розвитку велосипедного руху і облаштування велосипедної інфраструктури у м. Харкові at: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/document/kontseptsiya-rozvitku-velosipednogo-rukhu-i-oblashtuvannya-velosipednoi-infrastrukturi-u-m-kharkovi-50008.html>
3. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.city.kharkov.ua/>
4. Стратегія розвитку міста Харкова до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://drive.google.com/file/d/1xLgCbKpF3VfI0SL8PM0zJIHuGaKOfdTR/view>
5. Buehler R. Walking and cycling in Western Europe and the United States: Trends, policies, and lessons. TR News, 2012. 281, 34-42.
6. OpenStreetMap. – Режим доступу: <https://www.openstreetmap.org/>
7. Pucher J. Making cycling irresistible: Lessons from the Netherlands, Denmark and Germany. Transport Reviews, 2008. 28(4), 495-528.

СЕКЦІЯ 3
ДЕМОГРАФІЧНІ, МІГРАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

UDC 911.3

**THE POSITIVE IMPACTS OF AN AGEING POPULATION IN RURAL
AREAS OF KWARA STATE, NIGERIA**

¹Oladayo Ramon Ibrahim, ²Olayinka O. Agunloye

¹oladayoibrahim@yahoo.com, ²ooagunloye@gmail.com

¹Lagos State University of Science and Technology, Ikorodu, Lagos, Nigeria

²University of Lagos, Akoka, Lagos, Nigeria

1. Introduction. The 20th Century saw a significant rise in life expectancy (Pettinger, 2022), but the aging population has raised concerns about its impact on society. However, this paper argues that population aging can contribute positively to social sustainability. The study highlights the capacities of the elderly, particularly in revitalizing rural communities, and the benefits they bring to social and economic systems.

Population aging is a major demographic trend that is accelerating and spreading to almost all countries in the coming (United Nations, 2017). Africa is the world region with the least proportion of people over 60 years old, and older people are essential to society and the economy for informal care activities that enable productive activities of working people (Calvo-Sotomayor and Atutxa, 2020).

The extent to which these human resources and opportunities can be harnessed depends on their health and existing infrastructure. In Kwara State, rural communities face non-existent or inadequate infrastructure and services, weak economies, and an unsustainable existence. This paper explores the benefits and value of the aged population in Nigeria and Kwara State, which faces diverse social and economic challenges.

Developing policies that can respond to the current social priorities and complex needs of an increasingly aging population in Nigeria, particularly in rural areas where the elderly are in large proportion, is a major challenge facing Nigeria. The absence of a coherent body of research dedicated to the analysis of older people living in rural areas justifies this research, highlighting the need to investigate the positive impacts of an aging population in rural areas of Kwara State, Nigeria.

2. Literature review. Population aging is a growing concern in developing countries, particularly in Africa, Asia, and Latin America. While there is extensive research on the spatial characteristics and impacts of aging and shrinking, there is limited understanding of the positive impacts of population aging in rural areas (O'Shea and Conboy, 2005). In developing countries like Nigeria, the potential

contributions of older people living in rural villages have been largely ignored, especially in pension provision and public service usage.

Older adults play a crucial role in providing financial assistance and care to all generations, but their significance is often overlooked. A recent analysis of family roles and relationships revealed that two-thirds of older adults in their 60s and 70s regularly support or care for a family member in South Korea, one-third in India, and one-third in the Philippines regularly support or care for a family member. In multi-generational households, old age benefits are shared among family members, while in Asia, grandparents may transfer financial assistance directly to grandchildren (Harper, 2023).

In Africa, aging is a crisis that is beginning to reveal its shape, with the share of those 60 and older in developing countries increasing from 6% in 1950 to 9% in 2015 and expected to reach 20% (1.6 billion) by 2050 (Beard, Biggs, Bloom, Fried, Hogan, Kalache, and Olshansky, 2012).. The current information deficit impacts our capacity to support older people living in rural areas and ultimately impinges on the sustainability of rural communities.

Older people are people too, able to adapt to their changing circumstances and wishing to contribute to societies they live in for as long as they possibly can. From across developing countries, there is evidence of the productivity, creativity, vitality, and participation of older adults in workplaces, communities, households, and families (Harper, 2023).

Nigeria's economic policy gives priority to industrialization and urban development to the detriment of small agricultural communities, leading to less profitability for agriculture as a means of livelihood and income generation. This results in disinterest in agriculture, abandonment of agriculture, and rural-urban migration. Aging, population decline, and weak agriculture influence each other negatively and at an accelerating rate (Haga, 2019).

Rural communities face risks to their survival as independent municipalities, and this will continue when it is expected that our communities will be predominantly populated by elderly people (60 years and over) (Uzobo and Dawodu, 2015). To create an agricultural business in a new way with existing resources and human capital, rural areas need to create a Schumpeterian "new combination" of local resources.

3. Materials and methods

3.1. The study area. The study focuses on communities in Kwara State, Nigeria, an elongated region spanning 36,825 square kilometers and populated by 2,371,089 people. Located between latitude 8° 30' 00" N and 10° 00' 00" N of Equator and longitude 3° 00' 00" E and 6° 00' 00" East of Greenwich Meridian, Kwara State is known as the "gateway" between the north and south of the country. Despite being one of the least densely populated and most rural states in the country, the skilled craftsmanship and agricultural practices of the people of this central region have been evident for centuries

The study focuses on over 500 villages and hamlets in Kwara state, where poverty is the only life they know. The study area includes 12 of the sixteen Local Government areas, including Moro, Asa, Ilorin East, Ilorin West, Ilorin South, Oyun, Offa, Irepodun, Ifelodun, Ekiti, Isin, and Oke-Ero. Communities were classified as

small remote villages, villages near towns, and major villages based on population sizes of less than 1000, 10,000, and 20,000 people, respectively

3.2. Methods. This study uses a survey research design to collect data on the aged population characteristics and their access to basic infrastructure facilities in rural areas of Kwara State. The sample frame includes persons 60 years of age and older, confirmed by the Community Development Association (CDA) officials to be 1,000, 10,000, and 20,000 persons in remote villages, villages near towns, and major villages, respectively. The sample size is an average of 31,000 elderly persons in the classified villages and communities.

The sampling technique for this study is the multi-stage sampling method. In the first stage, small, remote villages, villages near towns, and major villages in the 12 Local Government Areas are identified and selected for the study. The elderly persons in each village are identified, their population is recorded, and the elderly are randomly selected to administer the questionnaire in the classified villages. The collected data are analyzed using descriptive tools to describe the aged population's characteristics and access to infrastructural facilities.

The population for this study consists of all persons of 60 years and older in all three groups of settlements chosen (small remote villages of population fewer than 1000 persons, villages near towns with a population fewer than 10,000 persons, and major villages having a population between 10,000 and 20,000 persons, respectively). The sample ratio for the study is 2.2%, resulting in a sample size of 683 household representatives from an aged population.

The study adopted descriptive and inferential methods of data analysis for interpretations and discussions of results in the selected rural communities in Kwara State. Descriptive data analysis techniques used were univariate analysis (frequency tables) and Likert Scale (through the Perceived Responsibility Index (PRI), while inferential analytical tools included bivariate and multivariate analyses.

4. Results and discussions

The study (Table 1) found that the majority of respondents in the study area were male, aged 65-69, married, with a household size of 5-6 people, and had formal education. Most of them originated from the state and lived in the village for 20-29 years. Most of them survived on farming income, owning their land. They farmed for 10-19 years, engaged in crop production, and received family assistance earning between N10,000 and N20,000. Most of the respondents had lived in the village for 20-29 years before moving to their current residence.

4.2. Activities of the aged populations. This subsection examined data on the contributions of older persons to their communities, including livelihood activities like farming, trading, manufacturing, and art, as well as caregiving, medicine dispensing, income-generating activities, leadership, conflict mediation, guidance, counseling, and cultural custodianship.

4.3. Livelihood activities of the aged. Older people worldwide engage in various activities, such as construction, trading, housemaid, trading, and craft making. In Ethiopia, older men often run small businesses, while older women undertake domestic support work. In India, older men often run small businesses, including trading, while older women undertake domestic support work.

In small remote villages, 21.2% of respondents were engaged in farming activities as a means of livelihood, while 0.9% were agro-allied or manufacturing, 0.6% were housewives, 3.1% were private traders or artisans, 1.2% were dependent on children or family, 0.1% were casual labor, none were long-time agriculture employees, 1.3% were salary earners, none were in charity, property interest, or remittances, 0.4% depended on public-civil services, and none for any other means of livelihoods.

In villages near town, 13.5% were engaged in farming activities, 0.3% were agro-allied or manufacturing, 1.5% were housewives, 7.6% were private traders or artisans, 3.2% were dependent on children or family, 1.0% were casual labor, 0.4% were long-time agriculture employees, 0.2% were salary earners, 3.8% were in charity or alms, 0.9% were in property interest, and 0.1% were based on remittances.

In major villages, 19.5% were engaged in farming activities, 1.5% were agro-allied or manufacturing, 0.9% were housewives, 7.2% were private traders or artisans, 1.9% were dependent on children or family, 1.6% were casual labor, 1.3% were long-time agriculture employees, 1.6% were salary earners, 0.7% were in charity or alms, 0.4% were in property interest, and 0.1% were based on remittances.

Table 1

Means of Livelihood Activities

Means of Livelihood	Small Remote Villages		Villages near Towns		Major villages		Total	
	No	%	No	%	No	%	No	%
Farming	145	21.2	92	13.5	133	19.5	370	54.2
Agro-allied/ manufacturing	6	0.9	2	0.3	10	1.5	18	2.6
Housewife	4	0.6	10	1.5	6	0.9	20	2.9
Private Trading/Artisan	21	3.1	52	7.6	49	7.2	122	17.9
Dependent on children/family	8	1.2	22	3.2	13	1.9	43	6.3
Casual labour	1	0.1	7	1.0	11	1.6	19	2.8
Long time Agric employee	0	0.0	3	0.4	9	1.3	12	1.8
Salary earner	9	1.3	2	0.3	11	1.6	22	3.2
Charity/Alms	0	0.0	26	3.8	5	0.7	31	4.5
Interest on property	0	0.0	6	0.9	3	0.4	9	1.3
Remittance	0	0.0	1	0.1	1	0.1	2	0.3
public-civil service	3	0.4	0	0.0	8	1.2	11	1.6
Others	0	0.0	0	0.0	4	0.6	4	0.6
Total	197	28.8	223	32.7	263	38.5	683	100.0

4.4. Perceived responsibilities of aged population in the study area. The study examines the responsibilities expected of the elderly population in rural communities, focusing on their ability to perform specific roles. Ten major responsibilities were identified, and respondents were asked to rate each responsibility using a Likert scale (Table 2). The Perceived Responsibility Index

(PRI) was developed to measure the confidence that people in the older category could perform these roles.

In small and remote villages, the mean PRI was 3.01, with five of the identified responsibilities having positive deviations. The chief among these responsibilities was guidance and counseling, with an index of 3.39. Elders in these communities typically use their experience to guide and nurture young people through life, and resolve disputes amicably. Caregiving was the second most important role, with women in the older category being more active in this role. Other roles with positive deviations included custodian of traditional culture, participation in income generation, and leader of social organizations.

In villages near towns, the perception of the elderly population regarding their roles varied between a little and a great deal. The highest index value was dispensing local traditional medicine (2.77), with most elderly being traditional medicine practitioners. Other roles played by the elderly included custodian of traditional culture and management of rural facilities (2.39 and 2.30, respectively).

In major villages, six of the identified roles had positive deviations from the mean of PRI. The most prominent role of the elderly population was caregiving (2.77), followed by the custodian of traditional culture (2.75). This variable is considered the most important, as it has a positive deviation across all three groups of villages.

Other roles the elderly played included monetary contribution (2.72), leaders of social organizations (2.70), management of rural infrastructure (2.70), and guidance and counseling (2.68). Overall, the study highlights the importance of the elderly population in maintaining a harmonious and sustainable environment in rural communities.

5. Conclusion and recommendations. The population aging trend in Nigeria is a growing concern, with a large proportion of respondents aged 60-64 years (44%), followed by those aged 65-69 years (23.7%). This indicates that the population is still young, and in the coming years, the population will progressively be made up of people aged 80 and above. The economic, social, and environmental consequences of population aging and population decline in rural areas are significant, and efforts to promote sustainable development that do not address population dynamics have and will continue to fail.

The government must rehabilitate the health system to prolong lives and ensure optimum contributions from the elderly to communities. Empowering females in villages is necessary for more contributions, and adult education and training of the aged is necessary for villages. The institution of marriage should be supported and strengthened, and the experience and skills of the aged over the years should be employed for village development. Farming should be actively supported with training and technology, and other non-farm activities in the villages should be made conducive.

The proportion of Nigeria's population over 60 years of age living in rural areas will steadily increase in the years ahead, largely due to increased rural-urban migration and possible return migration to the rural areas. Nigeria is expected to begin to face an aging society by 2030.

The government needs to come up with policies that incorporate the elderly, ensuring they feel valued and connected in their old age. Work activities for the elderly should be meaningful, rewarding, and adapted to their physical and mental abilities. Policies should recognize dignity and autonomy while still benefiting society and the elderly.

References:

1. Beard, J.R., Biggs, S., Bloom, D.E., Fried, L.P., Hogan, P., Kalache, A. & Olshansky, S.J. eds. (2012). *Global Population Ageing: Peril or Promise*, Geneva: World Economic.
2. Calvo-Sotomayor I., Atutxa E., Aguado R. Who is afraid of population aging? Myths, challenges and an open question from the civil economy perspective. *Int J Environ Res Public Health*. (2020) 17:1–17. doi: 10.3390/ijerph17155277
3. Haga, K. (2018). *Innovation in Rural Japan: Entrepreneurs and Residents Meeting the Challenges of Aging and Shrinking Agricultural Communities*. *Journal of Innovation Economics & Management*, Vol. 1, No. 25, pp. 87-117.
4. Harper, S. (2023). *The positive impact of an ageing population*. London: HelpAge International, UK.
5. Petting, T. (2022). *The impact of an ageing population on the economy*. *ECONOMICS: Helping to simplify Economics*.
6. United Nations. *World Population Ageing*. (2017). New York, NY. Available online at http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Report.pdf
7. Uzobo, E and Dawodu, O. (2015). *Ageing and Health: a comparative study of rural and urban aged health status in Bayelsa State, Nigeria* <https://www.researchgate.net/>

УДК 911.3:314-027.584(477.51)

КРИМІНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

О. Афоніна

afoninaolenan@gmail.com

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Кримінальні чинники, дія яких визначається станом і динамікою злочинності, деструктивно впливають на характер перебігу соціально-економічних і політичних процесів у суспільстві, у тому числі і на демографічний розвиток.

Вплив кримінальних чинників на суспільний розвиток має як яскраво виражені, так і латентні прояви. Їх наслідки мають швидкодіючий характер, але найчастіше відкладений у часі.

Розглянемо їх дію на демографічні процеси на прикладі одного із регіонів України – Чернігівської області.

Незважаючи на зниження зареєстрованого рівня злочинності в останні роки (за період 2017-2022 рр. на 21,7%), він залишається порівняно високим. У 2022 р. даний показник становив 914,4 з розрахунку на 100 тис осіб населення

(в Україні – 880,9). На території Чернігівської області було зареєстровано 8772 злочини [1].

Офіційна статистика відображає лише зареєстровані злочини та заяви про злочини, за якими прийнято рішення про порушення кримінальної справи, – поза увагою статистики залишаються незаявлені, латентні та низка інших видів злочинів.

Кримінальні чинники здійснюють гальмуючий і нерідко руйнівний вплив на соціальний розвиток суспільства, у тому числі позначаються на демографічних процесах. Тому при визначенні напрямів вдосконалення демографічної політики варто розробити систему заходів з мінімізації прояву кримінальних чинників з метою доведення їх наслідків до соціально допустимого рівня.

Розглянемо тенденції, що характеризують демографічну ситуацію в Чернігівській області та проаналізуємо вплив на них кримінальних чинників. У регіоні фіксується скорочення чисельності населення, причому зменшується не лише загальна кількість мешканців, а й кількість осіб працездатного віку. Так, у 2017 р. у регіоні проживало 1020,0 тис осіб, то на початок 2022 р. – 959,3 тис осіб. З них особи працездатного віку у 2017 р. становили 59,0%, а на початку 2022 р. – 57,9%. При цьому внаслідок економічних, соціально-культурних та поселенських відмінностей, вища питома вага населення працездатного віку зберігається в міських поселеннях.

Тенденція зниження питомої ваги працездатного населення в регіоні може посилитися за рахунок скорочення показників природного приросту та у зв'язку з міграційним убуттям. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2017 р. у регіоні народилося 7573 дітей, а у 2022 р. – 5379 дітей [3].

Особливістю демографічної ситуації, що склалася в Чернігівській області, є низька народжуваність та висока смертність, які викликають катастрофічне скорочення чисельності населення та негативно позначаються на кількості робочої сили. Причиною скорочення людських ресурсів є смертність викликана зовнішніми впливами навмисного (вбивства, самогубства) та ненавмисного (нещасні випадки) характеру. У Чернігівській області фіксується тенденція збільшення загальної смертності населення з 18856 осіб у 2017 р. до 21275 осіб на початку 2022 р. Загальний коефіцієнт смертності становить 22,0‰ (народжуваності – 5,5‰). Зберігається вищий рівень смертності серед сільського населення (28,4‰) порівняно з міським (18,7‰).

Якщо розглядати смертність населення регіону лише від зовнішніх причин, то вона також збільшується (на початку 2022 р. становила 102,2 у розрахунку на 100 тис осіб постійного населення, а у 2017 р. – 94,0). Серед зовнішніх причин переважають ті, що спричинені навмисним самоушкодженням (20,1% померлих від зовнішніх причин), а внаслідок нападу з метою вбивства чи нанесення ушкодження – 3,8%. Незважаючи на скорочення кількості померлих внаслідок навмисного самоушкодження, їх значення залишається вищим за середній показник у країні. Так, на початку 2022 р. кількість померлих з цієї причини у Чернігівській області становила 20,5 у розрахунку на 100 тис осіб постійного населення, а в Україні – 14,4.

Таким чином, прояв кримінальних факторів у демографічному розвитку має прями негативні наслідки у вигляді передчасної насильницької смерті населення (табл.1).

Таблиця 1

**Рівень смертності від проявів кримінальної девіації
у Чернігівській області, осіб/100 тис. осіб постійного населення [3]**

	Роки	
	2017	2022*
Кількість померлих	1851,9	2217,7
Кількість померлих від зовнішніх причин смерті, у т.ч. від	94,0	102,2
транспортних нещасних випадків	13,9	12,9
нещасних випадків, спричинених дією диму, вогню та полум'я	7,7	10,9
випадкового отруєння, спричиненого отруйними речовинами	13,7	14,9
навмисного самоушкодження	20,8	20,5
наслідків нападу з метою убивства чи нанесення ушкодження	4,4	3,9
випадків ушкодження з невизначеним наміром	13,3	17,9

* дані на початок року

Істотною характеристикою демографічної ситуації у Чернігівській області є міграційні процеси. Міграційне убуття населення найбільш характерне для міських поселень. Із 12522 осіб, які залишили регіон на початку 2022 р., на сільські поселення припало 4836 осіб (38,6%), на міські – 7686 осіб (61,4%). На міські поселення припадає основний обсяг тимчасової трудової міграції.

Міграційні процеси відбиваються як на демографічній ситуації у регіоні, так і на криміногенній. За певних обставин мігранти можуть бути суб'єктами злочинів, їх жертвами, правопорушниками, і навіть сприятливим середовищем скоєння злочинів пов'язаних з міграцією. Наприклад, у 2021 р. на Чернігівщині правоохоронними органами було виявлено 108 фактів незаконної міграції. За порушення правил в'їзду на територію області або режиму перебування в країні рішенням суду за її межі було видворено 7 мігрантів [2]. Вивчення проблеми дозволило встановити, що вплив кримінальних чинників на демографічні процеси не має вираженого чи критичного характеру, але все ж таки має місце.

Загалом кримінальна девіація стримує соціально-економічний розвиток, що виявляється у великих матеріальних, у тому числі фінансових, втратах, у вилученні з активного соціального життя та продуктивної праці певної кількості осіб. Це опосередковано впливає на показники народжуваності, тривалості життя і смертності, якості життя, суспільну свідомість, атмосферу у суспільстві. Разом з тим, незважаючи на виражену латентність впливу кримінальних чинників на смертність населення, їх необхідно враховувати.

Список використаних джерел:

1. Офіційний вебпортал Головного управління Національної поліції в Чернігівській області: веб-сайт. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/5/dokumenti/zvit_gunp_2022.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
2. Офіційний сайт Державної міграційної служби України веб-сайт. URL: <https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/week/migrants-03-12-2021.pdf> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.10.2023).

УДК 911.3

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ НА ФОРМУВАННЯ ХАРЧОВИХ ЗВИЧОК НАСЕЛЕННЯ

Є. Бедрій, К. Бойко, Л. Ключко

*bedriy2020.8950449@student.karazin.ua, ха13278050@student.karazin.ua,
ludmila.klychko@karazin.ua*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Забезпечення доступу населення до достатньої кількості якісних продуктів харчування відіграє вирішальну роль у зміцненні як фізичного здоров'я, так і психічного благополуччя [1]. Це сприяє збереженню оптимального рівня здоров'я як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, мінімізації соціальної напруги в соціумі [2]. Питання продовольчої безпеки стає особливо актуальним у сучасних соціально-економічних та геополітичних умовах, особливо в контексті інтеграції України до Європейського Союзу. Ця інтеграція підкреслює важливість надання пріоритету здоров'ю громадян відповідно до зобов'язань ЄС щодо цього фундаментального аспекту добробуту.

Дослідження показують, що сьогодні кожна країна зосереджена на вирішенні проблем продовольчої безпеки. Вирішення продовольчих питань є важливою складовою економічної політики всіх країн світу. Протягом історії державності забезпечення надійного продовольчого постачання населення незмінно входить до числа найважливіших аспектів, з огляду на його прямий вплив на національну безпеку [3]. За часів Радянського Союзу політика забезпечення населення продуктами харчування була строго регульованою державою. Радянська влада встановила систему централізованого планування господарства, включаючи і галузь харчової промисловості. Держава була відповідальною за постачання продуктів харчування населенню. Однак це призвело до дефіциту і обмежень у виборі продуктів. Багато продуктів були недоступні або обмежені у розподілі. Люди відстоювали черги, щоб отримати навіть базові продукти, такі як м'ясо, масло, молоко, цукор та ін. Дефіцит продуктів спричинив великий попит на товари, що призвело до чорного ринку та спекуляції. Пізніше (наприкінці 70-х – середині 80-х років ХХ століття), була введена система карток на харчування. Громадяни мали обмежену кількість

карток на різні продукти. Ця система регулювала, скільки продуктів кожна родина могла купити і часто викликала додаткові обмеження у доступі до харчових товарів. Сукупність цих факторів призвела до збіднення повсякденного раціону громадян та необхідності підлаштовуватись під жорсткі умови харчування, які у підсумку призвели до нав'язування цілим поколінням нездорових та шкідливих харчових звичок.

У радянському суспільстві посилювалося виробництво продуктів харчування з високим вмістом цукру, консервантів та трансжирів. Ця тенденція викликана необхідністю отримувати енергію з найбільш дешевих та одночасно найкалорійніших продуктів, такі як цукор, олія, борошно тощо. Хоча влада Радянського Союзу активно пропагувала ідеологію здорового харчування, зокрема значне споживання хлібобулочних виробів, борошна та каш. Це можна зрозуміти як неспроможність забезпечити населення різноманітними та збалансованими харчовими продуктами, що призвело до великого споживання цукру та висококалорійних страв для забезпечення необхідної енергії.

Роль соціокультурних факторів також не може бути недооціненою. У радянському суспільстві обіди та вечері були важливими соціальними подіями, і це стимулювало споживання солодоців та інших шкідливих продуктів харчування. Крім того, запозичення іноземних кулінарних традицій також мало вплив на харчові звички, особливо в більших містах, де відбувалося більше культурного обміну.

Розвиток нездорових харчових звичок в Радянському Союзі призвів до збільшення випадків захворювань, пов'язаних із неправильним харчуванням. Це включає в себе серйозні проблеми, такі як серцево-судинні захворювання, цукровий діабет, гіпертонія та ожиріння. Поруч із цим, порушені харчові звички призводять до збільшення випадків ожиріння. Географічний аспект цього питання відображається у тому, як ці захворювання розподілені у різних регіонах країни. Наприклад, у регіонах з вищим споживанням цукру та трансжирів може бути вищий рівень захворюваності на цукровий діабет, а населення регіонів зі складним доступом до свіжих овочів і фруктів може бути схильним до дефіциту вітамінів та мінералів.

Також можна згадати відомі фрази, які ми могли чути від бабусь та дідусів. Наприклад: «Треба їсти гарячий суп, щоб живіт не болів», хоча стан їжі та наявність у страві води ніяк не пов'язано з її засвоюваністю. Інша приказка – «Від сала не набирають вагу», але ж у салі до 900 калорій на 100 грам та 99% жиру, хоча у салі дійсно є корисні мікроелементи та жири. «Треба їсти усе до останнього шматочка, щоб нічого не залишилось та не викидати» – наразі ця приказка і досі, на жаль, актуальна, через це ми маємо велику частку людей з ожирінням різного ступеню. Таких приказок існує чимало, та усі вони досі мають вплив на соціум та харчову поведінку і компульсивні переїдання.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що радянська епоха залишає свій відбиток на сучасних нездорових харчових звичках та прихильностях. Формування звичок харчування в минулому має далекосяжні наслідки на сучасні харчові звички, включаючи споживання продуктів швидкого приготування, продуктів з високим вмістом цукру та трансжирів.

Розуміння цього історичного контексту та його впливу на харчові звички та вподабання надає нам можливість розвивати стратегії для покращення ситуації з харчуванням та здоров'ям нації, формувати продовольчу безпеку країни. Географи грають важливу роль у вивченні цих процесів та в пошуку рішень для забезпечення здорового харчування і запобігання негативним наслідкам для сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Іщук Я.В., Горна М.О. (2016). *Загрози продовольчої безпеки України в сучасних умовах*. URL: <https://core.ac.uk/reader/197264450>
2. Крилов Д.В. (2023). *Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, (7)*. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07>
3. Шойко А.В. (2017). *Державне регулювання продовольчої безпеки в контексті інтеграції України до ЄС та забезпечення її сталого розвитку. Ефективна економіка, № 12*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6203>

УДК 314(477)

ДО ПИТАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

І. Гаврікова, К. Кравченко

iryna.gavrikova@student.karazin.ua, kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Демографія має фундаментальне значення як для процесів національного розвитку, так і для досягнення цілей сталого розвитку. Демографічна ситуація в Україні часто характеризується як кризова через поєднання скорочення чисельності населення і погіршення показників «якості» – насамперед, здоров'я і добробуту людей, можливостей для повноцінної реалізації власного потенціалу.

В Україні протягом 30 років спостерігається стрімке скорочення чисельності населення. За офіційними даними Всеукраїнського перепису населення України та Державної служби статистики України з 1990 р. зменшилося на 10,6 млн осіб (від 51,8 млн до 41,1 млн (без урахування АРК та Севастополя на 1.02.22 [5])). Демографічна криза, яка вже почала проявлятися з перших років незалежності призвела до розвитку негативних тенденцій. Інтенсивний розвиток агломерацій, високий рівень урбанізації, перехідна економіка, економічна криза 90-х років погіршення екологічної ситуації в країні стали чинниками зменшення народжуваності, що прискорило прояви процесу «старіння нації» [3].

Розглядаючи динаміку народжуваності в Україні (рис. 1) можна виявити тенденцію у її підвищенні з 2001 до 2010 року. В ці роки ми спостерігали ознаки покращення економічної ситуації в країні і в світі в цілому.

У 2010 році був період у зменшенні народжуваності, який пов'язаний з економічною кризою, але вже в наслідок інтенсивного відновлювання національної економіки після стагнації та падіння у 2008 – 2009 роках відбувається збільшення показників народжуваності . 2011 року в Україні був прийнятий новий закон про виплати при народженні дитини. Допомога при народженні дитини, яка народилася після 8 квітня 2011 р., надається в сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму, – на першу дитину; кратній 60 розмірам прожиткового мінімуму, – на другу дитину; кратній 120 розмірам прожиткового мінімуму, на – третю і кожен наступну дитину [2]. Але грошовий стимул не може давати довгострокового позитивного ефекту, і вже тоді розробляли інші напрямки розвитку демографічної політики держави.

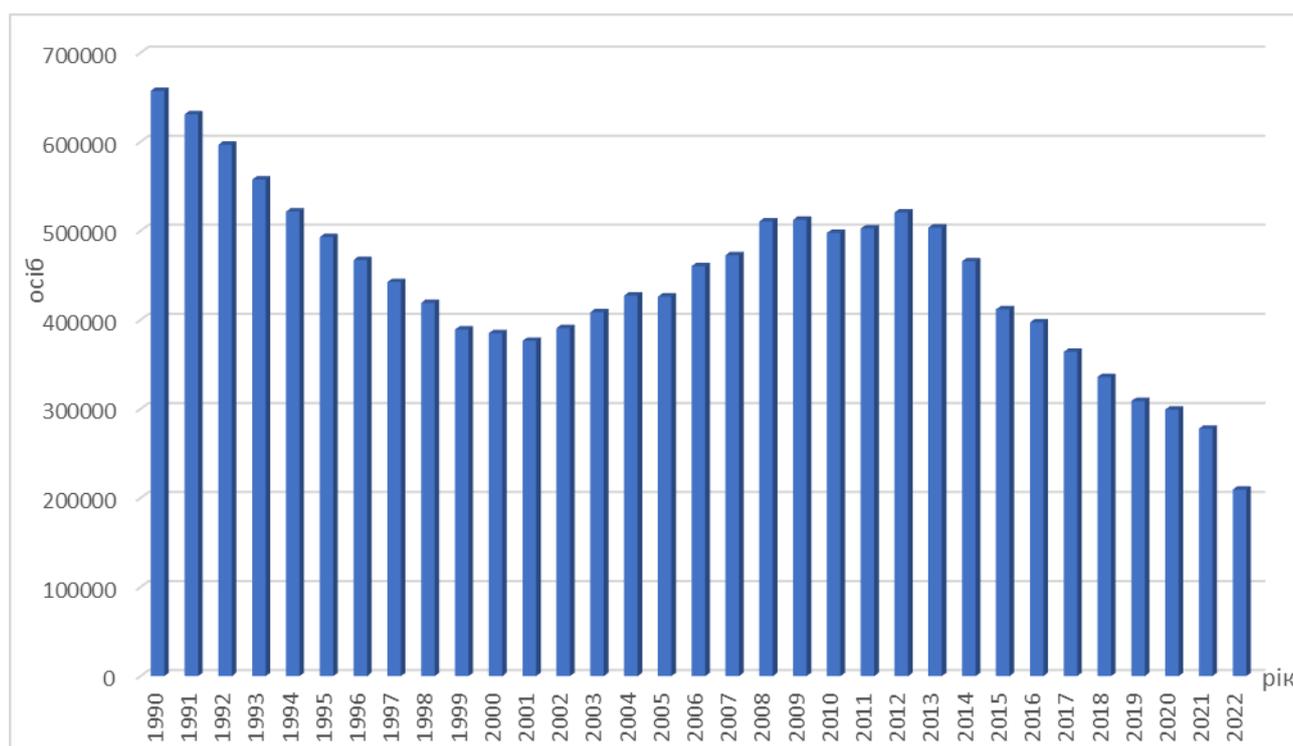

Рис. 1. Динаміка народжуваності населення України в 1990-2022 роках (побудовано авторами за даними [4,5])

Показники народжуваності в країні почали зменшуватися з 2013 року – приблизно на 7% на рік. У 2015 році народжуваність зменшилась на 12 % що вибілось за межі основного тренду, ув'язку з вторгненням і окупацією АРК та районів Донецької, Луганської областей у 2014 році показники народжуваності суттєво знизилися. Велика кількість сімей були вимушені переїхати в інші регіони України, а також відбувався значний відтік молодих сімей закордон, що в подальшому вплинуло на зміцнення тренду у зменшенні народжуваності і в 2016 – 2022 роках.

Повномасштабне вторгнення призвело до найбільшої кризи у кількості нових українців. Розглядаючи динаміку чисельності народжених дітей спостерігаємо суттєве зменшення, що стає причиною процесу старіння нації та її депопуляції .

До повномасштабного вторгнення у 2020 – 2022 роках народжувалось 21 тис. дітей в середньому на місяць.

Цього річ, в середньому, на місяць народжується 16,1 тисяча дітей. За півроку 2023 в Україні народилося 96 755 дітей, з них 47 129 дівчаток та 49 626 хлопчиків. Це на 28% менше порівняно з відповідним періодом 2021 року, коли народилось 135 079 дітей [4].

Рівень народжуваності в Україні ще до вторгнення Росії у лютому 2022 року був найнижчим у Європі. Українські демографи та європейські аналітики прогнозують найнижчий коефіцієнт народжуваності в світі для України наприкінці 2023 року. До повномасштабного вторгнення на кожну жінку фертильного віку припадало в середньому 1,2 дитини. За прогнозами зважаючи на всі чинники та ризики це значення у 2023 може скласти 0,8. Спад поглиблює демографічну кризу. Для того щоб вийти з процесу депопуляції необхідно щоб на одну жінку припадало від 2,1 дитини в середньому, тоді буде відбуватися заміщення поколінь [6].

Проблема зменшення народжуваності притаманна не тільки Україні а й всім країнам Європи, адже коефіцієнт фертильності (кількість народжених на одну жінку) менше 2. Найменший серед Європейських країн в Іспанії – 1,2.

Найбільший загальний коефіцієнт фертильності у 2022 році серед країн Європи у Франції та Чехії – 1,8, що свідчить про те, що у розвинутих країнах, проводячи вдалу демографічну політику, залучаючи мігрантів молодого віку можна досягти вагомих результатів [1].

У 2023 році спостерігаючи за політичною ситуацією в світі можна виявити тенденцію до загострення військових конфліктів, запровадження санкцій, встановлення різноманітних обмежень, нарощування військово-промислового потенціалу при цьому економічна ситуація погіршується.

Світові тенденції впливають на ситуацію в Україні і підсилюють ефект наших внутрішніх тисків на демографічний розвиток, але так як Україна не залишилась на одинці зі своїми проблемами для подолання демографічної кризи ми можемо залучати заходи та досвід інших країн які стикнулися з проблемою зниження народжуваності, зменшення чисельності населення, «старіння нації». Питання демографічного розвитку займаються вчені географи, демографи, соціологи, а також економісти, політики так як населення це фундамент державності та національної економіки. В наших планах в подальшому вивчити та розширити теоретико-методичні засади дослідження демографічної ситуації, розглянути більш детально та комплексно природний та міграційний рухи населення, розробити геодемографічний прогноз України в сучасних реаліях країни.

Список використаних джерел:

1. *The World Bank Group*[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/sp-dyn-tfrr-in/>
2. Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми". Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0035323-12#Text>
3. *Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002 – 2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2020. –174 с.*

4. *Openдatabот* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/birth-crisis-2023>
5. *Сайт державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>
6. *Якість життя населення України та перші наслідки війни* / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Крикун О.І., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр.та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. – Електронне видання. – Київ, 2023.

УДК 911.3

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОПОНІМІВ ХАРКІВЩИНИ УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ

Н. Добровольська, І. Скриль

natalie.dobrovolska@gmail.com, skril403@gmail.com

*КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

У світлі подій, що відбуваються в Україні протягом 2014–2023 рр., зміна географічних назв у процесі декомунізації є необхідним явищем як на загальнодержавному, так і регіональному рівні, адже є важливою частиною опору українського народу російській військовій агресії та проявом самоідентифікації української нації.

На будь-якій території протягом історичного часу в умовах різних суспільно-географічних формацій складається культура географічних найменувань з унікальними характеристиками, адже в назві географічного об'єкту віддзеркалюється культура народу, природа країни, історична інформація тощо.

Проведення всебічних топонімічних досліджень необхідне для розкриття культурологічних, етнографічних, краєзнавчих аспектів суспільного життя, для розширення уявлення про образ території, її географічний, історичний, політичний простір. Топоніми та утворювані ними топонімічні територіальні системи є складовою поняття «географічної культури», як елемент формування географічного мислення особистості.

Отже, проведення топонімічних досліджень зміни географічних назв в Україні в цілому та у Харківській області зокрема є надзвичайно актуальним завданням з метою національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про географічні назви» щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України» № 7253, прийнятий 22.04.2023 р., забороняє присвоювати географічним об'єктам назви, які звеличують, увіковічують, пропагують чи символізують державу-окупанта або її визначні історичні та культурні місця, дати, події, її діячів, які здійснювали

військову агресію проти України та інших суверенних держав. Це стосується також державної тоталітарної політики, пов'язаної з переслідуванням опозиції, дисидентів та інших осіб за критику тоталітарного радянського та російського режиму, зокрема й громадян України, які мешкають на тимчасово окупованих територіях України або тимчасово перебували на території держави-окупанта і стали жертвами переслідування з боку російських репресивних органів [1].

Відповідно до цього Закону України Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Центр українських студій та краєзнавства імені академіка П.Т. Тронька організують обласну краєзнавчу акцію учнівської молоді «*Топоніми рідного краю: актуальні зміни*».

У шкільному краєзнавстві топонімічні дослідження розкривають знання учнів з географії, історії, етнографії та мовознавства шляхом аналізу походження, розвитку, сучасного стану, значення географічних назв, ареалів їх поширення, природних і соціальних умов виникнення топонімів.

Метою даного заходу є національно-патріотичне виховання юних громадян України на основі дослідження новітніх змін географічних топонімів Харківської області в етнографічних, краєзнавчих, історичних, культурологічних аспектах.

Акція «Топоніми рідного краю: актуальні зміни» проводиться для вирішення наступних завдань:

- залучення учнівської молоді до пошукової і дослідницької роботи з питань історії, географії, етнографії, краєзнавства;
- сприяння формуванню компетентностей зі збору, класифікації, аналізу змістовного навантаження географічних топонімів рідного краю;
- розвиток творчої особистості учнів, формування патріотичних почуттів, виховання любові до рідного краю засобами краєзнавчої дослідницької роботи;
- залучення учнів до перейменування та відновлення історичних назв рідного населеного пункту, району, регіону з урахуванням історичних та культурологічних особливостей території;
- формування навичок складання туристсько-краєзнавчих маршрутів та екскурсій рідним краєм.

Протягом проведення акції учні ознайомляться з актуальним переліком змінених топонімів рідного населеного пункту, обирають для проведення краєзнавчого дослідження найбільш цікаві топонімічні об'єкти, вивчають джерела інформації щодо історичних, культурних, економічних особливостей краю, які безпосередньо вплинули на географічні назви регіону. Передбачено краєзнавчі екскурсії місцями, пов'язаними з обраними об'єктами дослідження, відвідування архівів, музеїв, зустрічі з краєзнавцями, науковцями, старожилами – носіями топонімічної інформації.

Учасники акції за результатами аналізу джерел інформації та туристсько-краєзнавчих екскурсій підготують краєзнавчо-дослідницьку роботу, в якій необхідно навести загальну характеристику топонімічних об'єктів, розробки

топонімічних карт, карток обліку топонімів, топонімічний словник, розробки та описи туристських маршрутів, краєзнавчих екскурсій тощо.

За підсумками проведеної акції планується видання збірки матеріалів краєзнавчих робіт учасників та проведення обласної історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Топоніми рідного краю: актуальні зміни».

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про географічні назви" щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України: офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39367> (дата звернення: 18.10.2023).

УДК 911.3

ЕКСКУРСІЇ ТА ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ю. Кандиба, К. Мироненко

kand77@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Екскурсії та польові дослідження є важливою складовою сучасного навчального процесу, особливо у викладанні природничих наук, зокрема географії. Вихід учнів за межі класної кімнати у природне або соціокультурне середовище дозволяє їм безпосередньо взаємодіяти з об'єктами вивчення, проводити спостереження та вимірювання. Це сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку дослідницьких навичок та врешті формуванню відповідального ставлення учнів до довкілля.

Екскурсії та польові дослідження відіграють важливу роль у формуванні предметних компетентностей учнів основної школи з географії відповідно до чинної навчальної програми. Безпосередня взаємодія об'єктами природного і соціального середовища під час таких заходів сприяє кращому розумінню причинно-наслідкових зв'язків у геосистемах на локальному рівні. Проте якісна організація екскурсій та досліджень вимагає від учителя ґрунтовної фахової підготовки. Необхідно чітко визначити навчальні цілі, детально спланувати змістове наповнення заходів, узгодити їх тематику зі структурою шкільного курсу географії для відповідної освітньої ланки. Особливо ефективним є поєднання різних форм активної практичної діяльності учнів: екскурсії та краєзнавчі дослідження, віртуальні подорожі з елементами польових робіт тощо.

Екскурсії у навчанні географії можуть бути важливі з інформаційною та наочною метою. Екскурсії спрямовані на вирішення різних проблем, які виникають у житті людини, є джерелом культурологічної просвітницької роботи з учнями: відвідування музеїв, галерей, мистецьких заходів, театральних вистав

тощо, в тому числі дистанційно за допомогою різноманітних цифрових засобів та платформ, які дають можливість відвідати будь-який культурний захід у різних країнах та містах по всьому світу [1]. Екскурсії є формою змістовного дозвілля та позакласної навчальної діяльності, вони допоможуть узагальнити вивчений теоретичний матеріал та показати його потенційне застосування.

Польові дослідження включають краєзнавчі дослідження, які проводяться під час екскурсій, походів або експедицій, відповідно до плану, розробленого під час підготовки. Польові дослідження передбачають збір даних про природу, історію, економіку місцевості, а також збір топонімічних, археологічних, етнографічних та інших матеріалів [4].

Метод польових досліджень активно застосовується для вивчення географічних об'єктів, явищ і процесів упродовж маршруту. Він є найбільш ефективним, коли використовуються технічні засоби, такі як спеціальні прилади, інструменти та обладнання, доступні для шкіл. Всі інструменти повинні бути легкими та простими у використанні, багато з яких можна виготовити самостійно під час підготовки до подорожі або екскурсії.

Психолого-педагогічне обґрунтування екскурсій та польових досліджень як методів навчання визначається у програмному курсі з географії наступним чином [3]:

1. Відповідність віковим особливостям: екскурсії та дослідження враховують підвищену цікавість та пізнавальну активність учнів середніх класів, сприяють накопиченню чуттєвого досвіду та життєвих вражень.
2. Реалізація діяльнісного підходу: екскурсії та дослідження передбачають активну практичну взаємодію учнів з об'єктами та явищами природи, формують досвід самостійної пізнавальної діяльності.
3. Дидактичні функції та принципи організації екскурсій і польових досліджень: принципи науковості, наочності, активності.
4. Пізнавальна функція: безпосереднє знайомство з об'єктами природи та господарства, формування просторових уявлень.
5. Розвивальна функція: розвиток спостережливості, дослідницьких здібностей учнів.

Ефективне використання екскурсій та польових досліджень у навчальному процесі з географії вимагає ретельного планування та організації цих форм роботи:

- Передусім, вчитель має чітко визначити мету та завдання конкретної екскурсії чи польового заняття – які пізнавальні, розвивальні чи виховні цілі передбачається досягти. Відповідно формулюються очікувані результати навчання учнів.
- Надзвичайно важливим є відбір змісту екскурсій та тематики досліджень – він має чітко узгоджуватися з навчальною програмою з географії певного класу, доповнювати та поглиблювати знання, отримані на уроках.
- Потребує уваги питання забезпечення безпеки та комфортних умов під час проведення позакласних заходів, формування безпечної поведінки в

навколишньому середовищі під час навчальних екскурсій і польових досліджень.

Екскурсія являє собою унікальну форму навчальної діяльності, яка може проводитися як поза класною кімнатою, для безпосереднього сприйняття і спостереження учнями об'єктів та явищ, пов'язаних із навчальним матеріалом, так і в умовах аудиторного навчання. Щоб екскурсія була ефективною, вона має бути ретельно організована та правильно спланована методично.

Процес організації екскурсій за межами класу можна розділити на три етапи:

1. Підготовка та проведення екскурсії на місці.
2. Підсумкова частина екскурсії, її документування.
3. Використання матеріалів, отриманих під час екскурсії, на наступних уроках [2, с. 27-29]:

У процесі підготовки вчитель має чітко визначити цілі екскурсії (навчальні, розвиваючі, виховні), обсяг та зміст матеріалу, який буде опрацьовуватись, а також ознайомитись із місцем її проведення. Важливо визначити маршрут, місця для зупинок, об'єкти для спостережень і практичних завдань, а також визначити оптимальні точки для спостереження обраних об'єктів. Екскурсія зазвичай розпочинається із вступної бесіди, де оголошується тема і ціль екскурсії, а також уточнюється рівень знань учнів з даної теми [2].

Під час екскурсійних занять використовуються такі методи: демонстрація об'єктів екскурсії, виклад вчителем, ведення коротких записів учнями (якщо це можливо) під час розповіді і спостережень, а також самостійна діяльність учнів, така як фенологічні та метеорологічні спостереження, ознайомлення з об'єктами економіки, збір матеріалів, екологічні ігри тощо. Важливим є колективне обговорення та узагальнення результатів роботи, перевірка їх правильності. Результати екскурсій можуть бути представлені у вигляді творчих звітів, альбомів, нотаток та досліджень, колекцій, малюнків, творів, оповідань тощо. [2, с. 27-29].

На сьогодні в умовах *впровадження дистанційної та змішаної форм навчання* екскурсії та польові дослідження поступово переходять у формат віртуальних екскурсій та ознайомлення школярів з методами ведення польових досліджень. Однак у змішаній формі навчання такі дослідження частково проводять на природі та у краєзнавчих розвідках.

Таким чином, екскурсії та польові дослідження сприяють розвитку цілісного розуміння світу, що є основою географічної освіти. Ці методи надають учням можливість бачити зв'язки між різними географічними явищами та процесами у реальному житті, поглиблюючи їх розуміння та цінність навчання географії. Такий досвід зміцнює інтерес до предмету, сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання та розвиває відповідальне ставлення до навколишнього середовища. Враховуючи це, екскурсії та польові дослідження варто вважати необхідним елементом сучасної географічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Скуратович О.Я. *Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: Навчально-методичний посібник / За ред. С.Г. Коберніка. Київ: Навч. книга, 2005. 319 с.*
2. Литвин В.О. *Методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії та у позакласній роботі. Київ, 2021. 63 с.*
3. *Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Сovenко В.В та ін.): Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції від 11.04.2022 № 324). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH_poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.69%20kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.22.pdf*
4. *Організація польових туристично-рекреаційних досліджень. URL: <https://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/metodol5.pdf>*

УДК 911.3:352:332.1 (477) + 328.14:334.75 (045)

КЛІЄНТЕЛІЗМ ТА ЙОГО ПРОЯВИ В ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

А. Кузишин

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна*

Ключовою тезою сучасних виборів повинна бути конкурентність. В узагальненому вигляді вона базується на зустрічних позиціях політичних сил щодо ключових рис організації життя населення країни. Зазвичай такими є збільшення витрат на освіту, заходи щодо збільшення тривалості життя, боротьба з корупцією, розширення доступності суспільних благ і підвищення рівня економічного зростання країни та її регіонів. Ці ключові постулати можуть мати певну інтерпретацію, але загалом саме навколо них формуються виборчі програми. Щоб збільшити свої шанси на перемогу досить часто партійні структури використовують клієнтські способи впливу для мобілізації підтримки виборців.

Хоча зв'язок між виборчою конкуренцією та різними типами клієнтелізму привертає все більше уваги впродовж останніх років, доступні джерела не дають чіткого уявлення про те, як конкуренція формує використання виборчого клієнтелізму там, де він присутній, але не всюдисущий, і як ці відносини можуть відрізнятися між політичними партіями. Впродовж Української незалежності в різних формах він знаходив своє відображення як на загальнонаціональних, так і на місцевих виборах, з роками набуваючи більш витончених та завуальованих форм.

Конкуренція за підтримку виборців дає партіям і їх лідерам суттєві стимули щодо застосування клієнтських стратегій під час виборчих кампаній [6].

За умови інституалізаційного послаблення демократії такі тренди зростають. Також вони корелюються з рівнем добробуту населення на регіональному рівні.

Аналіз опрацьованих джерел свіжить, що поняття клієтелізм та корупцію не можна ототожнювати. Оксфордський словник визначає корупцію як «нечесну та шахрайську поведінку тих, хто має владу, як правило, пов'язану з підкупом» [9]. В той час як клієтелізм розглядається як «розподіл переваг, спрямованих на окремих осіб або групи в обмін на підтримку на виборах» [8].

Виборчий клієтелізм є характерною рисою виборчих кампаній – але менш поширеною – політичні партії спрямовують ресурси, використані для передвиборчого розподілу клієтелізму, у регіони, де очікується, що результат виборів будуть близькими і як загальна стратегія мобілізації виборців у конкурентних і неконкурентних округах). Виборчий клієтелізм є умовною політичною стратегією, де доступ до розподілу вигод обмінюється в обмін на голоси або політичну підтримку під час виборів. Поява конкурентних виборів у багатьох країнах світу змінила характер клієтських відносин від купівлі підтримки еліти до набору стратегій, спрямованих на мобілізацію підтримки серед маси звичайних (і часто бідних) виборців. Звичайні клієтські стратегії являють собою спроби вплинути на партійний вибір людей, мобілізувати явку, платять людям за те, щоб вони утрималися або не брали участі у виборах взагалі [6].

Потенційний вплив клієнтеризму у виборчому процесі різних каденцій незалежної України був важливим. Досить чітко за такими каденціями простежується залежності між ресурсами, якими володіють партії і затратами, які вони можуть собі дозволити, борючись за певну кількість голосів підтримки [1.2]. Ресурси нерівномірно розподіляються між партіями під час виборчих кампаній, і чинні або домінуючі партії, ймовірно, матимуть велику перевагу в цьому відношенні. Для вітчизняного процесу виборів клієнтеризм досить яскраво відображається у впливах фінансово-промислових груп, які зазвичай ототожнюються з фінансово-олігархічними об'єднаннями [5]. За підрахунками аналітиків журналу «The Economist», у 2022 р. статки українських мільярдерів оцінювались в 11 % ВВП держави, 2/3 яких отримані за рахунок «дружби» з чиновниками у вигляді податкових пільг, купівлі держмайна за заниженими цінами, сумнівних тендерів і інших видів невинуватих прихильності з боку держави [4]. Зрозуміло, що в попередні виборчі каденції вони мали ресурси для впливів на електоральну активність та електоральну прихильність українських виборців.

На державному рівні в Україні є певні кроки щодо мінімізації клієнтеризму. Для того, щоб зменшити вплив олігархів на політичну систему було запроваджено державне фінансування партій у 2015-2016 роках. За ці кошти партії мали б системно працювати, розвивати місцеві осередки, підвищувати рівень взаємодії з виборцями, проводити різноманітні дослідження і підвищувати якість законотворчої діяльності. Зважаючи на оприлюднену в періодичних виданнях інформацію, кроки досить правильні.

Але регіональні партії, які мають представництво в місцевих виборчих структурах, не мають такого суттєвого фінансового захисту, а тому часто

попадають під вплив місцевих та національних олігархічних структур та фінансових груп.

У конкурентних сферах такі партії можуть використовувати електоральний клієнтелізм як передвиборчий сигнал виборцям, які не впевнені щодо своєї діяльності. Отже, опозиційним партіям з обмеженими ресурсами та більшими проблемами із зобов'язаннями потрібно бути більш вибірковими у своїх стратегіях орієнтації на виборців. Це не означає, що домінуючі партії не спрямовуватимуть свої клієнтські зусилля. Швидше, енергійність, з якою електоральний клієнтелізм націлений на конкурентні сфери, зростатиме, оскільки доступні ресурси для брокерів і розподіл клієнтів зменшиться.

Запитувати респондентів про електоральний клієнтелізм є потенційно делікатною темою і неминуче піднімає питання упередженості соціальної бажаності.

Висновки. Для електорального процесу в Україні властива раціональна поведінка клієнтелізму, коли партії ретельно адаптують свої клієнтські стратегії відповідно до місцевого контексту. Водночас відзначимо, що виборча конкуренція є бажаною рисою всіх демократій.

Електоральний клієнтелізм може бути просто частиною еволюції виборчих практик. З кожною виборчою кампанією клієнтелізм має тенденцію до зменшення, що свідчить про завоювання довіри виборців шляхом формування більш програмної політики та «дорослішання» демократії в Україні. Електоральний клієнтелізм може бути частиною ширшої клієнтелістської рівноваги, де випадковий обмін позитивними (і негативними) спонуканнями становить постійну частину політики та виборчих кампаній для партій і виборців. З огляду на те, що клієнтська практика все ще поширена навіть у відносно розвинутих економіках, таких як Аргентина, Бразилія, Угорщина та Румунія і – як ми бачимо – в Україні, ймовірно, є постійною рисою демократичних виборів у країнах з різними рівнями економічного розвитку. Таким чином, заходи щодо зменшення клієнтелізму повинні стосуватися не лише матеріальних умов, що сприяють клієнтелізму, а й значно більше нормативних актів щодо партійних кампаній і фінансування під час виборів.

Список використаних джерел:

1. Кузишин А.В. *Регіональний вимір соціально-політичних процесів: теорія, методологія та практика суспільно-географічного дослідження. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Тернопіль, 2021. 40 с.*
2. Кузишин А. *Сучасні детермінанти геополітичного простору України: національний та європейський аспект. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп», 2022. № 1 (52). С. 102-112.*
3. Мамонтова Е.В., Ковальова О.О. *Клієнтелізм як політико-психологічний феномен. Актуальні проблеми політики. 2020. Вип. 66. С. 65-72.*
4. *Рейтинг Forbes: 20 найбагатших українців 2022 року // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/ratings/4> (Дата звернення: 10.10.2023).*
5. Телешун Я.С. *Клієнтелізм як складова функціонування фінансово-політичних груп. Політичне життя. 2017. № 3. С. 79-83.*

6. Dawson S., Charron N. & Justesen M.K. (2023) *Electoral competition, political parties and clientelism: evidence from local elections in South Africa*, *Democratization*, 30:3, 479-500, DOI: [10.1080/13510347.2022.2155143](https://doi.org/10.1080/13510347.2022.2155143).
7. Kuzyshyn A., Poplavska I. *Peculiarities of Ukraine's population's political identity through the prism of results of electoral preferences*. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2022, 12(S1), 34-43.
8. Larreguy H.A. *Monitoring Political Brokers: Evidence from Clientelistic Networks in Mexico (2012)*. *EPSA 2013 Annual General Conference Paper 655*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2225027>
9. Oxford Dictionary Online, n.d., 11.10.2023. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/corruption?q=Corruption>.

УДК 911.3:61(477)

СОЦІАЛЬНА СФЕРА ЯК ІНДИКАТОР ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ СЛАБОУРБАНІЗОВАНИХ РЕГІОНІВ

І. Поплавська

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна*

Просторове вирівнювання умов життя є одним із «класичних» напрямів соціальної географії, проте цивілізаційний розвиток висуває все нові вимоги до рівня життя і комфортності проживання, тому перед соціально-географічними (суспільно-географічними) дослідження постають все нові завдання в цій царині. Сьогодні серед вимог, яким має відповідати сучасне українське суспільство, слід назвати відповідність характеристик розвитку цілям сталого людського розвитку. Свої особливості такі дослідження мають в слабоурбанізованих регіонах.

Традиційно елементи соціальної сфери відзначаються локальним впливом та обмеженими операційними можливостями. Не зважаючи на різне функціональне призначення, їх загальна мета – визначити та задовольнити місцеві соціальні потреби. На жаль, трапляється так, що, незважаючи на велику мотивацію, багато потреб залишаються непоміченими або можуть бути не задоволені, оскільки суб'єкти мають обмежені ресурси або дуже спеціалізоване (або занадто розрізнене) застосування.

Ми розглядаємо об'єкти соціальної сфери слабоурбанізованих територій України як суб'єкти, які орієнтовані на вирішення соціальних проблем, задоволення соціальних потреб інноваційним способом, одночасно обслуговуючи загальні інтереси – тобто вони орієнтовані в першу чергу на соціальний вплив, а не на отримання прибутку. Загалом суб'єкти соціальної сфери саме в неурбанізованих територіях діють на основі та в поєднанні з місцевими коріннями (традиціями), користуючись перевагами спільного управління. Їх функціонування відзначається прямою кореляційною залежністю – зниження інтересу до їх пропозиції через зниження доходів суспільства та

менші фінансові витрати органів місцевого самоврядування на підтримку організацій соціальної сфери. При цьому відзначаємо, що соціальні суб'єкти сприймаються як надійний партнер, який тепер матиме ще більшу відповідальність у контексті задоволення соціальних потреб.

Одним з критеріїв функціонування та розвитку соціальної сфери не урбанізованих територій варто виділити їх фінансову доступність, яка в свою чергу визначається можливостями населення витратити певну суму коштів на отримання послуг соціального спрямування. На регіональному рівні в Україні спостерігаються суттєві коливання доходів населення, що загалом є об'єктивним явищем.

Аналізуючи дані доходів населення в регіональному вимірі варто зробити кілька узагальнень. Дослідження А. Кузишина дають можливість співставити рівень доходів в національній валюті України (гривня) та Євро [0]. За досліджуваний період (2008 – 2020 рр.) спостерігаються двоякі тренди. З однієї сторони, впродовж 2008-2015 рр. в переважній більшості областей спостерігався приріст доходів населення. Навіть варто виділити області, де за означений період офіційні доходи в розрахунку на особу зросли більш ніж в двічі – Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська. Окремо слід згадати місто Київ, де доходи населення збільшилися в три рази. В цьому потужному переліку немає тих областей, які з 2014 р. вже перебували в умовах військової окупації та постійних бойових дій і природньо, переживали дезінтеграційні процеси в усіх сферах господарювання. Водночас в євро-еквіваленті абсолютно в усіх областях доходи зменшилися, що свідчить про недостатню фінансову захищеність населення України, зважаючи на відкритість та євроінтеграційну спрямованість її господарства. В період 2015-2020 рр. намітилась позитивна тенденція – доходи в розрахунку на одного мешканця зростали, а вартість євро зросла не настільки суттєво, щоб знівелювати ці показники. За відносно короткий період суттєвий ривок в дохідності населення відстежується на прикладі столиці України (приріст доходів населення майже в два рази в євро-еквіваленті або в 2,5 рази в національній валюті). Також досить значним був приріст показників дохідності в Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській та Черкаській областях.

Водночас такі статистичні показники важливі для оцінки та прогнозування структури можливих доходів населення. Є можливість проаналізувати доходи пересічного домогосподарства України, яке традиційно відштовхується від числа членів сім'ї (насамперед це пов'язано з числом дітей).

Примітно, що традиційно сім'ї з невеликою кількістю дітей є молодими і заробітна плата не є основною статтею їх доходів. Водночас ці родини мають великі сподівання на соціальну підтримку в різних формах (стипендії, гранти, цільові виплати). Сім'ї з більшою кількістю дітей в основному формують свій бюджет за рахунок заробітної плати та в рівній пропорціях від підприємницької діяльності та інших соціальних виплат.

Зважаючи на песимістичні демографічні прогнози, низький середній рівень пенсійного забезпечення, поширення неформальної економіки та тіньової зайнятості, важливо реформувати систему пенсійного забезпечення. З-поміж пріоритетних заходів слід виділити: забезпечення єдиного і справедливого порядку призначення пенсій для всього населення; ліквідацію необґрунтованої диференціації пенсій за розміром; прискорення запровадження накопичувальної загальнообов'язкової пенсійної системи, що стимулюватиме продовження тривалості трудового стажу, сприятиме детінізації зайнятості та оплати праці, сплаті внесків на пенсійне страхування.

Як підсумок варто відзначити, що критерієм функціонування та розвитку соціальної сфери слабоурбанізованих регіонів України варто вважати фінансову доступність, яка в свою чергу визначається можливостями населення витратити певну суму коштів на отримання послуг соціального спрямування. На регіональному рівні в Україні спостерігаються суттєві коливання доходів населення, що загалом є об'єктивним явищем. В переважній більшості обласних регіонів спостерігався ріст добробуту населення. Витратність на соціальну сферу в регіонах України корелюється з показниками числа членів сім'ї, насамперед числа дітей в них. Традиційно сім'ї з невеликою кількістю дітей є молодими і заробітна плата не є основною статтею їх доходів. Водночас ці родини мають великі сподівання на соціальну підтримку в різних формах (стипендії, гранти, цільові виплати). Сім'ї з більшою кількістю дітей в основному формують свій бюджет за рахунок заробітної плати та в рівній пропорції від підприємницької діяльності та інших соціальних виплат. В структурі реалізованих послуг на загальноукраїнському рівні вирізняються послуги транспорту, складування, поштової та кур'єрської діяльності, послуги з тимчасового розміщення й організації харчування, послуги інформації та телекомунікації, операції з нерухомого майна, послуги професійної, наукової та технічної діяльності, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, послуг в системі мистецтва, спорту, розваг та відпочинку.

Список використаних джерел:

1. Кузишин А.В. *Регіональний вимір соціально-політичних процесів: теорія, методологія та практика суспільно-географічного дослідження. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Тернопіль, 2021. 40 с.*
2. Кузишин А.В. *Просторова диференціація соціальної сфери: орієнтири повоєнної відбудови України. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМІП «Тайп», 2023. № 1 (54). С. 57-68.*
3. Пігуль Н.Г. *Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 16. № 1. С. 117-122.*
4. *Статистичний щорічник України 2021 року. Київ, 2022. За ред. І. Вернера, 444 с.*
5. Штундер І.О. *Природа стійкості соціальної сфери в умовах шоків впливів. Економіка і суспільство. Електронне наукове фахове видання. 2017. Випуск № 11. С.11-16.*
6. Царик Л.П., Поплавська І.В. *Організація соціальної сфери областей Подільського регіону: суспільно-географічне дослідження. Наукові записки Тернопільського національного*

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія, 2021. № 1 (50). С. 47-57.

7. Ivanová M., Klamár R., Fecková Škrabuláková E. Identification of Factors Influencing the Quality of Life in European Union Countries Evaluated by Principal Component Analysis. *Geographica Pannonica*. Volume 26, Issue 1, 13–29.
8. Kuzyshyn A., Kuczabski A., Poplavska I., Zadvornyi S. Risk assessment of the social sphere development on the example of areas of the Carpathian-Podillia region (Ukraine). *Czasopismo Geograficzne*, 2022. 93(3): 473-493. Doi: <https://doi.org/10.12657/czageo-93-19>

УДК 911.3:332.1:330.341.1(477)

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

В. Родіонов., В. Буданов

vrodionov310@gmail.com, castingstudio2019@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Людський потенціал є ключовим фактором розвитку суспільства, оскільки визначає можливості та здібності індивідів, які можуть призводити до інновацій, економічного зростання, соціальної стабільності та загального підвищення якості життя [6]. Люди, які володіють високим рівнем знань та технічними вміннями, сприяють створенню нових інновацій та технологій. Це сприяє технічному прогресу, підвищує ефективність виробництва та конкурентоспроможність суспільства в глобальному контексті. Високий рівень освіти в суспільстві забезпечує кращі можливості для розвитку інтелектуального капіталу. Освічені індивіди можуть більше внести в економіку, науку, мистецтво та соціальну сферу. Людський потенціал є джерелом та фактором економічного зростання. Висококваліфікована робоча сила створює умови для підвищення продуктивності та інновацій, що сприяє економічному розвитку. Розвиток людського потенціалу сприяє зменшенню рівнів безробіття, забезпечує більше можливостей для соціального розвитку та сприяє зміцненню соціальної стабільності. Культурна та творча складові людського потенціалу визначають різноманіття та багатство культурного спадку. Творчість та мистецтво також впливають на формування національного та глобального іміджу суспільства. Високий рівень людського потенціалу може вести до покращення умов життя, доступу до медичної допомоги та забезпечення базових потреб населення, що впливає на загальний рівень здоров'я та добробуту. Сприяння розвитку людського потенціалу також підвищує громадянську активність та участь у різних сферах суспільства, що важливо для демократичного розвитку. Загалом, людський потенціал є ключовим ресурсом для розвитку суспільства, і його ефективне використання сприяє стійкому та збалансованому розвитку.

Інтелектуальний потенціал суспільства та людський потенціал суспільства є взаємопов'язаними та взаємозалежними поняттями, які визначають сукупність ресурсів та можливостей, які люди та суспільство можуть використовувати для свого розвитку. Людський потенціал включає в себе всіх членів суспільства, їхні здібності, таланти, навички та можливості. Це означає, що кожна людина в суспільстві має свій власний потенціал, який визначається її освітою, професійними здібностями, здоров'ям, креативністю та іншими факторами [3, 5]. Інтелектуальний потенціал суспільства – це частина людського потенціалу, яка визначається рівнем інтелектуальних ресурсів та здібностей в суспільстві. Це включає в себе рівень освіти, науковий та технічний розвиток, культурні цінності, креативність, інновації та інші фактори, які формують інтелектуальні можливості суспільства. Інтелектуальний потенціал суспільства – це сукупність інтелектуальних ресурсів, знань, навичок, талантів та інтелектуальних здібностей, які визначають здатність суспільства вирішувати завдання, стояти перед викликами та розвиватися. Цей термін відображає рівень інтелектуальних можливостей, які включають у себе як індивідуальний інтелект кожної людини, так і здатність суспільства в цілому використовувати та розвивати ці можливості [4, 7].

У контексті співвідношення зазначених потенціалів, інтелектуальний потенціал є складовою (субпотенціалом) людського. Люди є основними носіями інтелектуального потенціалу суспільства. Їхні інтелектуальні можливості, знання та технічні вміння визначають рівень інтелектуального розвитку суспільства в цілому. Одночасно, інтелектуальний потенціал суспільства надає можливості для розвитку людського потенціалу шляхом створення сприятливих умов для освіти, досліджень, інновацій та креативності. Розвиток інтелектуального потенціалу суспільства та людського потенціалу суспільства взаємно зумовлені. Суспільство надає інфраструктуру та можливості для розвитку інтелектуальних ресурсів своїх членів, в той час як індивіди своїм потенціалом приносять вклад у розвиток суспільства. Отже, інтелектуальний потенціал суспільства і людський потенціал суспільства взаємодіють та доповнюють одне одного, сприяючи розвитку як окремих особистостей, так і суспільства в цілому.

Місце інтелектуального потенціалу в людському потенціалі полягає в тому, що інтелектуальні ресурси та можливості грають важливу роль у розвитку суспільства, наукових відкриттях, технологічному прогресі, інноваціях та загальному економічному і соціальному розвитку. Основні аспекти інтелектуального потенціалу включають рівень освіти населення визначає його інтелектуальні можливості та здатність до аналізу та розв'язання складних завдань; результати наукових досліджень вказують на інтелектуальний потенціал суспільства, його здатність до вивчення нових областей та розробки нових технологій; здатність впроваджувати інновації та використовувати нові технології вказує на величезний інтелектуальний потенціал; здатність суспільства до творчого мислення та творчої діяльності визначає його інтелектуальні можливості та креативний потенціал тощо. Інтелектуальний потенціал, як частина людського потенціалу, є ключовим фактором для досягнення високих стандартів життя, економічного зростання та соціального

розвитку суспільства [3]. Його ефективне використання визначає конкурентоспроможність країни та її здатність адаптуватися до змін у глобальному середовищі.

Система освіти відіграє важливу роль у формуванні інтелектуального потенціалу суспільства. Її значення охоплює кілька ключових аспектів, які визначають сприяння інтелектуальному розвитку та підготовку кадрів для різних галузей життя. Ось деякі аспекти значення системи освіти для формування інтелектуального потенціалу суспільства [1, 2]:

- ✓ забезпечення основною освітою (система освіти є основою для передачі фундаментальних знань та ключових навичок. Вона готує молодше покоління до розвитку інтелектуального потенціалу через загальну освіту);
- ✓ створення умов для розвитку талантів (система освіти повинна створювати умови для розвитку талантів учнів. Програми для обдарованих, додаткові освітні можливості та підтримка для розвитку конкретних здібностей допомагають виявляти та розвивати інтелектуальні потенціали);
- ✓ підготовка висококваліфікованих кадрів (вища освіта спрямована на формування висококваліфікованих спеціалістів та науковців, які мають значний інтелектуальний потенціал. Вона визначає рівень компетентності та кваліфікації робочої сили);
- ✓ розвиток критичного мислення та творчості (система освіти повинна сприяти розвитку критичного мислення та творчих здібностей. Це допомагає виховувати самостійних мислителів, які здатні аналізувати інформацію та генерувати нові ідеї);
- ✓ створення підґрунтя для наукових досліджень та інновацій (вища освіта та дослідницькі програми в системі освіти є ключовим елементом для стимулювання наукових досліджень та інновацій. Вони допомагають розвивати науковий потенціал суспільства);
- ✓ готовність до викликів сучасності (сучасне суспільство постійно змінюється, і система освіти готує індивідів до викликів сучасності. Інтелектуально підготовлені люди легше адаптуються до нових умов, розвиваючи креативні та аналітичні здібності);
- ✓ підготовка до громадянської участі та партисипації (освічені люди мають кращі умови для громадянської участі, а це є важливою складовою розвиненого суспільства).

Загалом, система освіти формує та розвиває інтелектуальний потенціал суспільства, сприяючи розвитку особистостей, готуючи їх до активного внеску у різні галузі життя та сприяючи загальному соціальному та економічному прогресу. Суспільно-географічне дослідження інтелектуального потенціалу України включає вивчення розподілу та особливостей інтелектуальних ресурсів, їх вплив на розвиток суспільства та географічні чинники, що впливають на цей потенціал. Особливості такого дослідження можуть включати вивчення просторового розподілу освітніх і наукових установ, наукових центрів, технічних парків, та інших інститутів, що впливають на інтелектуальний потенціал; аналіз рівня освіти в різних регіонах та вивчення особливостей доступу до вищої та наукової освіти; вивчення просторового розподілу

інноваційних підприємств, технопарків, стартап-інкубаторів; аналіз міграційних процесів інтелектуальних кадрів між регіонами та зовнішніми країнами; вивчення співпраці наукових установ та освітніх інститутів з підприємствами для створення інноваційних продуктів; аналіз географічного розміщення технологічних парків, науково-дослідних лабораторій, високотехнологічних підприємств; урахування впливу геополітичних факторів на розвиток інтелектуального потенціалу України; вивчення взаємозв'язку інтелектуального потенціалу з етнічним складом та культурними особливостями населення; дослідження ролі жінок у розвитку інтелектуального потенціалу та їхню участь у науково-дослідницькій діяльності. Ці аспекти дослідження можуть надати глибоке розуміння сучасного стану та перспектив інтелектуального потенціалу України, а також служити основою для розробки стратегій розвитку цього потенціалу в майбутньому. Відповідно, своєчасним і актуальним є дослідження системи освіти України, у тому числі, з огляду на його значення для формування інтелектуальної складової (субпотенціалу) людського потенціалу. У той же час неможливо переоцінити значення суспільно-географічного дослідження людського потенціалу України в умовах сьогодення з огляду на всі існуючі трансформації та з акцентом на значення у післявоєнній відбудові нашої батьківщини, що і буде втілено у подальших роботах авторів.

Список використаних джерел:

1. Богуш Л. Розвиток системи освіти України в рамках стратегії підвищення якості її послуг та конкурентоспроможності національної економіки. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Bogush.pdf>
2. Грішнова О.А. Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України. Демографія та соціальна економіка. 2004. № 1-2. С. 95-98. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/maglast.pdf>
3. Інтелектуальний потенціал України на сучасному етапі. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_10/372_Tel.pdf
4. Інтелектуальний потенціал України та його розвиток. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26616/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E..pdf>
5. Непрядкіна Н.В. Формування людського потенціалу в сучасних умовах розвитку держав. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2019. Вип. 10. С. 160-166. URL: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2019-10-16>
6. Огіненко М.М. Методичні засади оцінки людського потенціалу регіональних соціо-економічних систем. Журнал "Агросвіт". 2018. Вип. 4. С. 33-40 URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2576&i=5>
7. Стефанишин О.В., Лисяк Л.В., Качула С.В. Пріоритетні напрями фінансування людського потенціалу у процесі модернізації економіки України. Ефективна економіка. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8187>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.9.7>

РОЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

А. Савченко

savchenko2021.9685695@student.karazin.ua

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доцент К.О. Кравченко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Туристична галузь відіграє важливу роль в економіці України. Щороку країну відвідує велика кількість туристів, яких приваблюють різні туристичні атракції нашої держави. Провідну роль у становленні та розвитку туризму в Україні відіграє саме історико-культурна спадщина.

Історико-культурні центри України приваблюють туристів з усього світу своєю атмосферою, архітектурою, подієвими ресурсами та іншими особливостями. Найбільше скупчення таких дестинацій ми можемо спостерігати на Заході України, а саме – у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях, серед них варто зазначити: Івано-Франківськ, Львів, Ужгород, Мукачево, Хуст та інші.

За статистичними даними Visit UKRAINE.today, за січень-червень 2023 року зробіток туристичного сектору України склав 85 млн 471 тис. грн, у 2021 році бюджетні надходження становили 69 млн 453 тис. грн, тобто він зріс приблизно на 16 млн. грн. Туристичний збір сплачують гості готелів, баз відпочинку та багатоквартирних будинків відповідно до кількості днів проживання. Ця сума перераховується від об'єктів розміщення до обласного бюджету. З цього ж джерела ми дізнаємось, що області з популярними історико-культурними центрами, які було згадано нами вище, входять в ТОП-5 регіонів України, які у 2023 році отримали найбільше коштів від туристичного сектору:

- *Львівська область* – посіла перше місце, адже її заробіток від туризму склав 20 млн. грн., а за аналогічний період 2022 року область отримала на сто тисяч гривень менше (19,974 млн грн).
- *Закарпатська область* – посіла третє місце після Києва. Її дохід від туризму склав 9,5 млн. Цьогорічний прибуток склав трохи більше, ніж за аналогічний період минулого року (8 728 тис. грн).
- *Івано-Франківська область* – посіла 4 місце у топі, адже її прибуток склав 8,7 млн. грн. В даній області туристичний збір був меншим, ніж торік: 8 млн 755 тис. грн у 2023 році порівняно з 9 млн 470 тис. грн у 2022 році, однак все одно область посіла 4 місце, серед п'яти найприбутковіших регіонів року у сфері туризму [1].

Проаналізувавши статистичні дані Visit UKRAINE.today, можемо сказати, що в тому, що Львівська, Закарпатська та Івано-Франківська області увійшли в даний перелік п'яти регіонів, зіграла важливу роль саме їх історико-культурна спадщина. Однак тут варто також врахувати й те, що після початку

повномасштабного вторгнення країни-агресора більшість населення мігрувало саме на Західну Україну, що також вплинуло на великі прибутки від туризму в зазначених областях.

Львів, Івано-Франківськ та Ужгород – це так зване тріо історико-культурних міст Західної України, які приваблюють туристів шармом своєї історичної архітектури, історико-культурними об'єктами ЮНЕСКО і не тільки.

Львів – це самобутнє місто з незвичайною атмосферою та особливим характером. Більш того, він став першим українським містом, яке потрапило до Топ 100 міст Європи. Він зачаровує кожного туриста, і не дарма, адже саме Львів називають близнюком Праги, старим Краковом та маленьким Парижем. Пов'язано це з тим, що у місті поєдналася історія 8 держав, у складі яких колись перебував Львів. До речі, місто стало Парижем не тільки на словах, адже у 1978 році у Львові проходили зйомки 3-серійної кінострічки «Д'Артаньян і три мушкетери». А, як відомо, події у фільмі відбувалися саме у французькій столиці. Також цікавим є те, що у місті є декілька вулиць, які назвали на честь західних зірок та діячів. Серед них вулиця Вашингтона, Лінкольна, Джона Леннона та інших [2]. Також історичний центр міста входить до Світової спадщини ЮНЕСКО.

Цього року було проведено опитування гостей Львова, яке виявило, що серед опитаних респондентів було 88,6% – українські гості в основному з Києва, Харкова, Запоріжжя, Тернополя, Херсону та 11,4% – іноземці, найбільше із США, Польщі, Великої Британії. 77% гостей раніше відвідували Львів, лише 23% вперше у місті [3].

Місту Львову притаманна велика кількість пам'яток історії та культури, але серед тих, що варто відвідати в першу чергу, ми віділили 3 найкращі в таблиці 1.

Таблиця 1

Найкращі історико-культурні пам'ятки Львова, які варто відвідати

(побудовано автором за даними [4])

Фото пам'ятки	Опис
	<p>Площа Ринок – епіцентр серцебиття міста. На головній площі розташований сучасний магістрат (Львівська ратуша) та найцікавіші кам'яниці середмістя. Різнобарвні будинки ще кілька століть тому відігравали роль торгово-промислових приміщень та представництв крамарів різних національностей.</p>

	<p>Палац Потоцьких. Визначна споруда знаходиться в центрі міста на вулиці Коперника, бічній від проспекту Свободи. Будівля, зведена наприкінці XIX століття, нагадує французький архітектурний манір. Всупереч планам графа Потоцького, приміщення так і не використовувались за призначенням жодним із представників відомої польської родини. Сьогодні споруда виконує функцію одного з найвідоміших відділів Львівської картинної галереї “Палац Потоцьких”.</p>
	<p>Театр опери та балету. Незмінним символом міста та однією із перших асоціації зі Львовом є театр Опери та балету. Додатковою причиною відвідин території перед академічним театром є відкриття нової площі наприкінці 2020 року. Завжди гарною ідеєю проведення вечора у Львові є візит до академічного театру опери та балету імені Соломії Крушельницької.</p>

Наступним містом з тріо історико-культурних центрів є Івано-Франківськ – місто контрастів, саме так звучала б назва в якомусь старому путівнику, бо ж Франківськ – це суміш сучасних, часом незрозумілих муралів і давніх будівель, неймовірно красивих вуличок, місто затишку і чудової природи [5]. Сюди приїжджає велика кількість туристів як з різних регіонів України, так і з-за кордону.

Найкращі пам’ятки Івано-Франківську, які варто відвідати, можна розглянути в таблиці 2.

Таблиця 2

Найкращі історико-культурні пам’ятки Івано-Франківська, які варто відвідати (побудовано автором за даними [6])

Фото пам’ятки	Опис
	<p>Ратуша в Івано-Франківську є однією з найбільш відомих історичних споруд міста. Вона була побудована в стилі ренесансу у XVI столітті і стала однією з найважливіших архітектурних пам’яток міста. Сьогодні Ратуша є музеєм, де відвідувачі можуть побачити експозиції, присвячені історії міста та розвитку культури на Прикарпатті.</p>
	<p>Катедральний собор Святого Вознесіння є найбільшою церквою в Івано-Франківську. Він був збудований у стилі бароко в кінці XVIII століття і вважається однією з найкрасивіших церков у місті. У катедральному соборі можна побачити багато вишуканих розписів та скульптур, які додають йому особливого шарму.</p>

Музей Прикарпаття – це один з найбільших музеїв у Івано-Франківську. Він розташований у старовинному замку, який був побудований у XVII столітті. В музеї можна побачити велику кількість експонатів, які розповідають про історію та культуру Прикарпаття. Тут зібрані археологічні знахідки, картини відомих українських художників, народні костюми та багато іншого. Також у музеї є виставка, присвячена Франку Івану Яковичу, відомому письменнику та громадському діячу, який народився у Івано-Франківську.

Місто Ужгород – це найменший обласний центр України, який розташований в передгір'ї Карпат. Ужгород відомий своєю приголомшливою історією, яка почалася багато століть назад, на Замковій горі, де сьогодні розташовується величний Ужгородський замок. Початкова його назва угорською мовою звучить як Унгвар і до сих пір нерідко використовується самими містянами. Більшу частину міста займає так зване Старе місто, де збереглося чимало архітектурних шедеврів, саме воно привертає найбільшу увагу туристів, які відвідують це місто [7].

Серед найкращих історико-культурних пам'яток міста варто звернути увагу на ті атракції, які ми зазначили у таблиці 3.

Таблиця 3

Найкращі історико-культурні пам'ятки Ужгороду, які варто відвідати
(побудовано автором за даними [8])

Фото пам'ятки	Опис
	<p>Ужгородський замок. Він розташований у самому серці міста. Колись це був важливий оборонний пункт, сьогодні ж – туристичне серце краю з колоритним антуражем та цікавими експозиціями. Тут можна побачити буквально тисячі експонатів, серед яких інструменти кам'яного віку, предмети вжитку минулих століть, колекції різноманітних монет регіону, величезна виставка холодної та вогнепальної зброї XVI-XX ст. та багато-багато іншого.</p>
	<p>Ужгородський музей народної архітектури та побуту (Скансен). Один із перших скансенів України, побудований в 1970 р. Його особливістю є те, що це музей просто неба, де дбайливо збережені зразки народної архітектури XVIII-XX ст. Тут представлені хатини бойків, лемків та гуцулів, водний млин, кузня, церква, школа, корчма тощо. Інтер'єр всіх будівель ретельно відновлений до автентичного рівня.</p>

Ужгородський Хрестовоздвиженський катедральний греко-католицький собор. Закладений собор був у XVII ст. Колись це був храм єзуїтського монастиря, а з 1773 р. належить Мукачівській греко-католицькій єпархії. Іконостас виконаний у бароковому стилі, на стінах – мармурові арабески, а в душі – спокій. Храм вражає своєю величчю як ззовні, так і всередині.

Отже, роль історико-культурної спадщини України в становленні та розвитку туристичної сфери є надзвичайно важливою. Кожному з цих міст притаманна своя особлива історія, архітектура та культура, які привертають туристів з усього світу. Завдяки цим факторам дані міста мають великі прибутки від туризму, що має позитивний вплив на економіку нашої держави. Варто також відмітити той факт, що після початку повномасштабного вторгнення відвідуваність цих міст зросла. Більшість внутрішньо переміщених осіб обрали саме ці регіони для тимчасового перебування, адже вони є найбезпечнішими серед інших територій України. Можна також припуститися такої думки, що дані історико-культурні центри можуть слугувати місцями для перезавантаження, відволікаючи від проблем сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Подорожі 2023: які регіони України найбільше заробили на туризмі цього року? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/2630/podorozhi-2023-yaki-regioni-ukraini-naibilse-zarobili-na-turizmi-cyogo-roku>.
2. Те, що ви не знали про Львів: незвичайні факти про місто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/1979/te-shho-vi-ne-znali-pro-lviv-nezvicaini-fakti-pro-misto>.
3. Гості Львова у 2023 році. Хто вони? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lviv.travel/ua/news/hosts-lvova-u-2023-khto-vony-doslidzhennia>.
4. Визначні місця Львова – повний перелік від lviv.travel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lviv.travel/ua/news/vyznachni-mistsia-lvova>.
5. ТОП-10 місць Івано-Франківська, які треба відвідати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kurs.if.ua/news/top10_mists_ivanofrankivska_yaki_treba_vidvidaty_50591.html/
6. ТОП-5 місць Івано-Франківська, які треба відвідати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://findme.in.ua/ua/zagvizdya/posts/top-5-misc-ivano-frankivska-yaki-treba-vidvidati/>.
7. Ужгород – місто з інтернаціональним шармом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prokarpaty-tour.info/uk/uzhhorod-internacionalnij-gorod/>
8. Куди піти в Ужгороді: визначні місця центру і не тільки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://karpatium.com.ua/blog/kudy-pity-w-uzhgorodi-wyznachni-mistsq-tsentru-i-netilky>.

СЕКЦІЯ 4
МІСЬКИЙ РОЗВИТОК ТА МІСЬКА ПОЛІТИКА

UDC 911.3

**CHARTING A SUSTAINABLE FUTURE: HARNESSING TBILISI CITY'S
TOURISM POTENTIAL VIA THE DIGHOMI FLOODPLAIN
DEVELOPMENT PROJECT AND ECO SERVICES INTEGRATION**

L. Bubashvili

likabubashvili@yahoo.com

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

Abstract. Tbilisi, the picturesque capital city of Georgia, is not only known for its rich history and vibrant culture but also for its immense tourism potential. To unlock this potential and ensure a sustainable future, Tbilisi has embarked on the ambitious Dighomi Floodplain Development Project, integrating eco-services into the city's infrastructure. In this article, we will delve into the significance of this project and how it can pave the way for a flourishing tourism industry in Tbilisi.

Since November 2016, the Asian Development Bank (ADB) has supported the Government of Georgia (GoG) to mainstream an integrated and participatory approach to urban development by improving strategic planning of selected urban area clusters to achieve a more balanced regional development by preparing Integrated Urban Action Plans (IUAPs). Building on this, the government has prioritized crucial urban investments for ADB to take forward through feasibility studies and safeguards due diligence.

Georgia has received financing from ADB in the form of a loan towards the cost of the Liveable Cities Investment Program (LCIP) to improve urban and tourism infrastructure and services across Georgia and Tbilisi.

The ecological value and provision of the recreational and civic amenities for city of Tbilisi because of its unique location along the Mtkvari River.

Climate change, anthropogenic impact and urbanization have largely altered the estuarine environment. Today, Nature-based solutions (NbS) are required to respond to challenges such as flooding that affect both the human population and estuarine ecosystems. Estuarine ecosystems such as saltmarshes and floodplain forests provide valuable and variety of goods and ecosystem services, and wetland restoration, due to the variety of benefits are suggested. Riparian areas are of special concern in urban areas. They provide diverse habitat for wildlife, corridors linking fragmented forests and other habitats, protection of water quality and aquatic habitat, and recreational opportunities (Henson-Jones 1993).

This project aims to craft a spatial-functional model, informed by multimedia research analysis, ensuring the sustainable development of the Dighomi floodplain. The research encompasses key tasks in urban planning and tourist infrastructure development:

Assessment of New Access Roads: A critical evaluation of the need for and planning of new access roads.

Prospective Development Determination: Establishing the development prospects in alignment with the General Land Use Plan.

Surrounding Urban Planning Analysis: Examination of the urban planning scenario in the neighboring areas.

Integration of Protected Areas: Assessment of protected areas integrated into the urban environment.

City Tourist Infrastructure Evaluation: Gauging the development prospects of city tourist infrastructure within the project area.

Investment Value Assessment: Evaluation of the project's investment value, considering the urban management dynamics along the banks of the Mtkvari River.

Incorporating environmental considerations, the project seeks to address sustainable development, climate change resilience, ecological safety, and biodiversity preservation. As we strive to unlock the full potential of the Dighomi floodplain, this initiative emphasizes a harmonious coexistence between urban development and ecological balance.

Keywords: Sustainable development, climate change, ecological safety, biodiversity, road construction, Urban development and urban politics.

THE PROBLEM OF THE DIGHOMI FLOODPLAIN. The Dighomi Floodplain, nestled within the administrative boundaries of Tbilisi, stands as a distinctive and significant area, spanning 190 hectares, renowned for its biodiversity. This article underscores the pressing need for a focused and informed approach to its urban development, recognizing its potential as the primary recreational oasis for a city grappling with a challenging ecological balance. Unfortunately, the past two decades have witnessed unchecked economic activities that have led to severe environmental degradation, necessitating a comprehensive assessment of the current state to chart a path towards restoration and sustainable urban development.

Fig. 1. Dighomi Floodplain Space and location

Environmental Challenges. The ecological condition of the Dighomi Floodplain at present is characterized by significant challenges. The rampant pollution of river waters is primarily attributed to untreated wastewater discharge, particularly from industrial units and settlements on the left bank. The absence of proper waste management has resulted in chemical waste being left unrecycled. On the right bank, unregulated dumping of industrial and construction waste, coupled with unauthorized extraction of inert material from quarries, further exacerbates the environmental strain. Critical circumstances contributing to this predicament include the lack of institutional accountability in water resources management, limited

monitoring data on water quality and green cover condition, infrequent publication of flora and fauna assessments, and a dearth of information regarding the prospects of urban development in the region.

Inadequate Planning and Public Participation. One of the significant drawbacks in the management of the Dighomi Floodplain is the absence of institutional accountability and integrated planning in water resources management. The limited availability and transparency of data related to water quality and green cover conditions hinder effective decision-making. Additionally, irregular publication of flora and fauna assessments and a lack of public information about the urban development plans further compound the challenges. Urban development projects and construction permits, issued without considering public opinion, have adversely impacted the landscape and vegetation cover, leading to a substantial reduction in the forest massif over the past two decades.

To address the environmental crisis facing the Dighomi Floodplain, a concerted effort is required. It is imperative to establish institutional accountability and integrated planning in water resources management. Increased transparency in the assessment process of water quality and green cover conditions is crucial for informed decision-making. Regular publication of flora and fauna assessments will provide a better understanding of the ecological dynamics. Furthermore, involving the public in the decision-making process concerning urban development is essential to ensure the sustainable growth of the region. By rectifying these shortcomings and fostering a collaborative approach, we can aspire to revive the Dighomi Floodplain and transform it into a model of sustainable urban development, preserving its unique landscape and biodiversity for future generations.

THE MAIN GOAL AND OBJECTIVES OF THE CURRENT STAGE. At the forefront of the current project lies a pivotal objective—to forge a Spatial-Functional Model through a comprehensive analysis of multimedia research. The realization of this model is not merely a vision but a commitment to ensuring the enduring and sustainable development of the Dighomi Floodplain. This article outlines the primary goals and tasks that will be undertaken in pursuit of this mission.

The overarching aim of the project is to create a Spatial-Functional Model, and key tasks to achieve this include:

Develop measures focused on the ecological safety of the unique natural habitat within the constraints of Tbilisi.

Elaborate a technical task for the landscape architecture project of urban development, aligning with Georgian legislation, the General Land Use Plan of Tbilisi, and international conventions.

Determine the types and locations of urban tourist infrastructure facilities based on an assessment of their environmental impact and potential risks.

Implement investment planning adhering strictly to the principles of sustainable development and the preservation of a safe natural environment. Prepare investment proposals for strategic partners.

The research works associated with urban planning and tourist infrastructure development encompass the following tasks:

Define the functional zones and city planning coefficients for the research area.

Determine the development prospects of the territory in alignment with the General Land Use Plan.

Analyze the urban planning situation in the surrounding areas to inform the project's direction.

Assess the integration of protected areas into the urban environment, ensuring a harmonious coexistence.

Evaluate the development prospects of the city's tourist infrastructure within the project area.

Assess the investment value of the project, considering the unique characteristics of urban management along the banks of the Mtkvari River.

A Beacon of Hope: Otter Island and the Promise of Dighomi Floodplain Rehabilitation. In a serendipitous turn of events, a newfound opportunity has emerged to delve into the current state and future prospects of the Dighomi Floodplain. This auspicious chance comes courtesy of the Asian Development Bank (ADB) through the Tbilisi Development Fund. Following a rigorous tender process, SMEC International PTY Limited (Australia), Georgia Branch Office emerged victorious, poised to embark on a transformative Research Project: the Development of Strategy for Dighomi Floodplain Rehabilitation. This heralds a new era for a unique landscape oasis within the folds of an urbanized environment, offering the promise of a dignified existence for the enigmatic Otter Island.

The Winning Bidder: The selection of SMEC International PTY Limited marks a crucial step in the journey towards revitalizing the Dighomi Floodplain. Hailing from Australia, their expertise and commitment position them as the ideal catalysts for the forthcoming Research Project. With a reputation for innovative solutions and a global presence, SMEC International is well-equipped to navigate the intricacies of the Dighomi Floodplain's restoration.

The Research Project: Development of Strategy for Dighomi Floodplain Rehabilitation: This groundbreaking initiative is set to unfold under the expert guidance of SMEC International PTY Limited. The Research Project aims to craft a comprehensive strategy for the rehabilitation of the Dighomi Floodplain, ensuring sustainable development and ecological restoration. The multifaceted approach will encompass environmental considerations, urban planning, and the seamless integration of Otter Island into the broader landscape.

A Unique Landscape Oasis: The Dighomi Floodplain, nestled within an urbanized milieu, stands as a testament to the potential harmony between nature and development. The forthcoming research endeavors to unlock the full potential of this unique landscape oasis, fostering a balance that allows both ecological preservation and urban progress to coexist harmoniously.

The Otter Island's Unexpected Hope: As the Research Project unfolds, the spotlight falls on the enigmatic Otter Island—a symbol of resilience and unexpected hope. The rehabilitation efforts hold the promise of not only preserving but enhancing the island's ecological integrity, ensuring its survival amid the evolving urban landscape.

Conclusion: The collaboration between the Asian Development Bank, the Tbilisi Development Fund, and SMEC International PTY Limited marks a turning point in the narrative of the Dighomi Floodplain. With Otter Island as an emblem of

unexpected hope, the Research Project sets the stage for a future where environmental sustainability and urban development converge, creating a model for responsible growth that can inspire regions beyond the Georgian borders.

Conclusion. This initiative is not just about development; it is a conscientious effort to harmonize progress with environmental sustainability. By addressing these multifaceted goals and tasks, the Dighomi Floodplain Development Project endeavors to set a benchmark for responsible urban development, one that respects the natural ecosystem while meeting the needs of a growing city.

In the wake of environmental challenges plaguing the Dighomi Floodplain, a beacon of hope emerges through the collaborative efforts of the Asian Development Bank, the Tbilisi Development Fund, and SMEC International PTY Limited. The winning bid by SMEC International marks a pivotal moment in the journey toward revitalizing this unique landscape oasis.

The Dighomi Floodplain, once marred by pollution, inadequate planning, and a lack of public participation, now stands on the cusp of transformation. The Research Project: Development of Strategy for Dighomi Floodplain Rehabilitation, led by SMEC International, outlines a comprehensive approach to address the multifaceted issues at hand.

Central to this narrative is Otter Island, a symbol of resilience and unexpected hope. As the research unfolds, the spotlight shifts to this enigmatic island, embodying the promise of ecological integrity amid urban evolution. The collaboration aims not just for development but for responsible urban growth—a model that respects the delicate balance between nature and progress.

In conclusion, the Dighomi Floodplain Development Project signifies more than a mere initiative; it is a commitment to harmonize progress with environmental sustainability. The article, marks a turning point, setting the stage for a future where regions can draw inspiration from the Georgian landscape's responsible and balanced growth.

References:

1. EU (2012). *Ensuring the Improvement of the Mtkvari River Management in Tbilisi Area. Final Report (Draft)*. Prepared by Guy Bradley, Malkhaz Adeishvili, Khatuna Chikviladze, Carlos Bello, and Giorgi Giorgadze. Agreco Consulting for European Union, Framework Contract Beneficiaries 2009, Lot 6, supported and guided by the European Commission together with the Tbilisi City Hall (Georgia).
2. Khvedelidze, Mariam, and Anna Trapaidze (2021). *Dighomi Meadows on the Verge of Ecological Catastrophe: Current State and Solution to the Problem*. Study Report of the Open Society – Georgia Foundation, prepared within the framework of OSGF grant project. “Resolving the Ecological Crisis in the Dighomi Meadows,” Tbilisi (in Georgian and English).
3. Royal HaskoningDHV (2021). *Final Report. Feasibility Study on the Development of Public and Tourist Transport Services on the Mtkvari River in Tbilisi*. Client: Tbilisi Development Fund. Royal HaskoningDHV, Spectrum, Rotterdam, Netherlands.

УРБАНІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК СТІЙКОГО РОЗВИТКУ: ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Д. Венгрин

dasha.vengrin@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Починаючи з середини ХХІ століття в світі спостерігається значне переміщення людей із сільської місцевості до міської. Так, за даними Організації Об'єднаних Націй, співвідношення міського населення зросло з 13% у 1900 році, до 50% у 2009 році, і, за прогнозами, становитиме 69% у 2050 році [5]. Така тенденція призводить до розвитку ринку та освіти, появи нових робочих місць, розвитку системи охорони здоров'я. Однак через швидкі темпи урбанізації природні екосистеми все більше замінюються [5]. Все частіше зазначається, що зростання міст призводить до багатьох проблем, таких як забруднення повітря та води, виснаження оброблюваних земель, глобальні зміни клімату та інші [4]. Ці проблеми створюють перешкоди для досягнення стійкого розвитку глобальної цивілізації.

У пошуках відповідей на урбаністичні виклики сучасності з 27 по 31 травня 2019 року в столиці Кенії Найробі проходила перша Асамблея ООН Хабітат (структури ООН, що забезпечує орієнтири для стандартів, стратегій і міських інновацій). Її основна тема «Інновації для поліпшення якості життя в містах і громадах» з підтемою «Прискорене здійснення Нової програми розвитку міст в напрямку досягнення цілей в галузі стійкого розвитку». У підсумковій декларації Асамблеї акцентується на розумінні нинішньої ери, як «безпрецедентної ери зростаючої урбанізації», яка представляє собою проблему і одночасно можливість сприяти стійкого розвитку в міському та сільському середовищі. Враховуючи світову тенденцію до стійкого розвитку, проблеми урбанізації, привернули увагу для пошуку рішень різні сфери, включаючи і науку [5].

Все вищезазначене свідчить, що урбанізація – це динамічний процес, який має значний вплив на економічні, соціальні та екологічні показники міських територій і відіграє важливу роль у впровадженні принципів стійкого розвитку. Тому вводиться поняття «сталого (стійкої) урбанізації» для опису процесу урбанізації, який відповідає принципам стійкого розвитку. Його можна охарактеризувати як динамічний процес, що дає змогу покращити або підтримати певний рівень стійкості міст під час урбанізаційних процесів [3]. Уряди країн світу розробляють різні політики щодо сталого урбанізації, а сучасні дослідження впроваджують різноманітні методології для визначення цього поняття. Великий внесок у вивчення сталого урбанізації зробили D.Drakakis-Smith і Ch.Dixon [4]. Вони розглянули цей процес з точки зору економічних, соціальних, політичних, демографічних та екологічних показників. У 2002 році

UN-Habitat/DFID у своїй доповіді вони визначили основні виклики для досягнення стійкої урбанізації. Серед них були: потенційні конфлікти між економічним зростанням та збереженням навколишнього середовища, проблеми несправедливості, що виникали через відсутність політичної та соціальної інтеграції, обмежені можливості управління та труднощі у досягненні координації розвитку міст та сільських територій [5]. G.Pivo провів аналіз сталої урбанізації на Mainstreet Cascadia та висвітлив шість ключових принципів міського планування, спрямованих на підтримку сталої урбанізації. Ці принципи включають компактність, завершеність, збереження, комфорт, координацію та співпрацю [4]. Останнім часом для вивчення впливу урбанізації на навколишнє середовище і аналізу можливих сценаріїв змін у землекористуванні, все більше використовують передові технології, такі як дистанційне зондування, моделі Cellular Automata, SLEUTH і System Dynamics. Ці підходи застосовуються для розробки політичних рішень, спрямованих на підтримку сталої урбанізації. Наприклад, дослідження G.Encalada і A. Caseres , D. Naase та інших присвячені цьому питанню [1,2].

На додаток до цього, були впроваджені різноманітні міські моделі для керування процесом урбанізації з метою підвищення стійкості. Наприклад, у дослідженні G. Naughton виділено чотири типи міських моделей, спрямованих на підтримку стійкого розвитку: «вільний ринок», «редизайн», «самозабезпечені» та «справедливо розподілені» міста. J. Holden у свою чергу, описав чотири моделі розвитку міст: «місто, що розростається», «зелене місто», «велике (монолітне) компактне місто» та «децентралізоване місто», зокрема виділивши модель децентралізованої концентрації як більш стійку. Н. Jabareen розглядав різні моделі, такі як «компактне місто», «еко-місто», «міста з обмеженим розвитком» та «нетрадиційний розвиток» і рекомендував використовувати модель «компактного міста» для сприяння сталій урбанізації [4].

Розглянуті вище дискусії вказують на використання різноманітних моделей та методів у процесі дослідженні стійкої урбанізації. Їх оцінка спонукає нас провести подальше дослідження, спрямоване на оцінку стійкої урбанізації в Україні. Для цього ми обрали модель, яка допомагає налагодити розуміння ефективності методів, призначених для управління процесом урбанізації. Вона фіксує динаміку процесу стійкої урбанізації за двома ключовими параметрами: рівнем урбанізації та ступенем міської стійкості (рис. 1) [4].

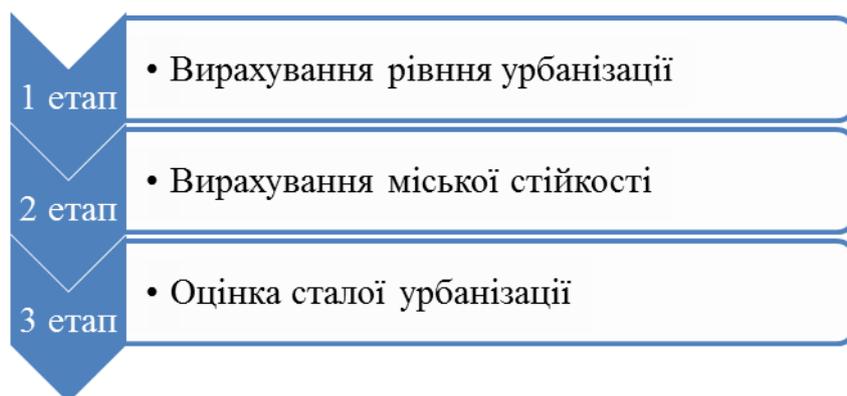

Рис. 1. Алгоритм оцінки сталої урбанізації (побудовано автором за даними [4])

Оскільки рівень урбанізації та ступінь міської стійкості зазвичай відрізняються один від одного, існують різні сценарії для оцінки стійкої урбанізації. Аналіз цих сценаріїв може бути проведений в координатній площині, як показано на рис. 2. Ми бачимо, що ймовірні чотири типи сценаріїв: стійка контрурбанізація, нежиттєздатна контрурбанізація, нестала та стала урбанізація.

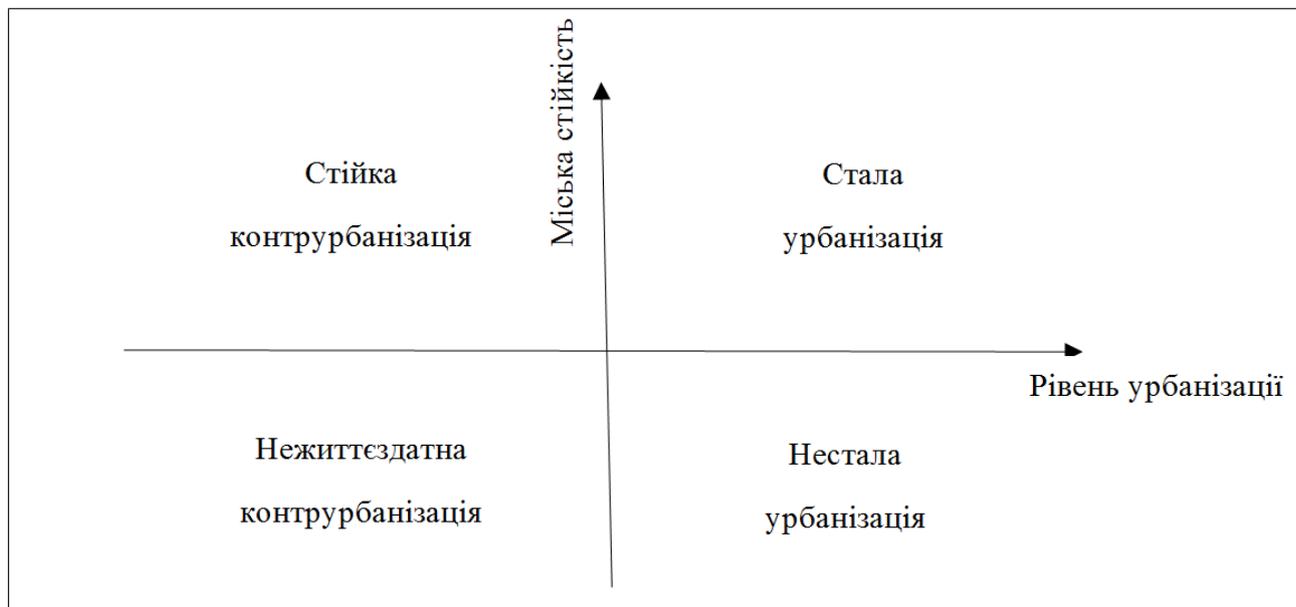

Рис. 2. Координатна площина для оцінки сталої урбанізації (побудовано автором за даними [4])

Розуміння стійкої урбанізації може допомогти органам місцевої влади оцінити, чи відповідає поточний процес урбанізації принципам стійкого розвитку. Ці результати можуть вказати на ефективність прийняття тих, чи інших рішень. Як бачимо, урбанізація є невід'ємною частиною розвитку сучасного світу, і важливо розуміти, як зробити її більш стійкою та придатною для досягнення стійкого розвитку.

На основі розглянутих аспектів буде побудована програма подальшого суспільно-географічного дослідження цієї теми, що включатиме застосування міждисциплінарного підходу, комплексу методів, аналізу власних результатів автора.

Список використаних джерел:

1. Encalada, J. A. D., & Caceres, A. P. (2009). System dynamics urban sustainability model for Puerto Aura in Puebla, Mexico. *Systematic Practice and Action Research*, 22, 77-99.
2. Haase, D., Haase, A., Kabisch, S., et al. (2008). Guidelines for the 'perfect inner city'. *Discussing the appropriateness of monitoring approaches for reurbanization. European Planning Studies*, 16(8), 1075-1081.
3. Roy, M. (2009). Planning for sustainable urbanization in fast growing cities: Mitigation and adaptation issues addressed in Dhaka, Bangladesh. *Habitat International*, 33(3), 276-286.
4. Shen, L., Peng, Y., Zhang, X., & Wu, Y. (2012). An alternative model for evaluating sustainable urbanization. *Cities*, 29(1), 32-39. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2011.06.008>
5. United Nations Human Settlement Programme/Department for International Development (UN-Habitat/DFID) (2002) *Sustainable urbanisation: Achieving agenda 21*. UN-Habitat/DFID, Nairobi.

ІНЕРЦІЙНІСТЬ ПОВСЯКДЕННИХ ПРАКТИК ВИКОРИСТАННЯ НАЗВ ВУЛИЦЬ ВІННИЦІ ПІСЛЯ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТА ДЕРУСИФІКАЦІЇ

¹О. Гнатюк, ²К. Пісоцька, ²В. Польгун

oleksii.gnatiuk@knu.ua

¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

²КП «Інститут розвитку міст» Вінницької міської ради, м. Вінниця, Україна

Дослідження топонімічного ландшафту у постсоціалістичних країнах та на пострадянському просторі фокусувались переважно на офіційних рішеннях щодо найменування та перейменування географічних об'єктів та відповідних (гео)політичних рушійних силах, акторах та супутніх публічних дискусіях і взаємодіях зацікавлених сторін. У науковій літературі більш-менш детально розкрито також різноманітні аспекти та прояви свідомого спротиву населення топонімічній політиці, що централізовано реалізовувалась державними та/або місцевими органами влади. Водночас, недостатньо уваги наразі приділено повсякденним практикам використання запроваджених топонімів, так само як «потоїбічному життю» ліквідованих топонімів, які не відповідають новій державній ідеології та втратили офіційний статус, проте часто зберігають свою присутність в міському лінгвістичному ландшафті – як у матеріальному середовищі міст (наприклад, адресні вказівники), так і в різноманітних соціальних комунікаційних практиках.

Досліджуючи знання, а також практики і мотивації використання старих і нових назв вулиць міста мешканцями Вінниці після здійснених декомунізації та дерусифікації міського топонімічного ландшафту з використанням змішаних методів (соціальний експеримент з перехожими на вулицях міста; аналіз бази даних оголошень з продажу та оренди міської нерухомості; інтерв'ю з мешканцями різних частин міста), автори прийшли до таких висновків.

По-перше, перехід від старої до нової топонімічної системи після «топонімічної чистки», обумовленої зміною пануючої ідеології, не є швидким та одномоментним. Навпаки, він може являти собою довготривалий та багатостадійний процес, що вимагає кількох років або навіть десятиліть для повного завершення. Під час такого більш або менш тривалого перехідного періоду, елементи старої та нової топонімічних систем можуть співіснувати та бути в активному використанні в різних комбінаціях та пропорціях, породжуючи феномен множинної топонімії, включно з використанням різних (включно з ідеологічно протилежними) назв одного й того самого місця, що сприяє посиленню багатшаровості та полісемії міського лінгвістичного ландшафту [7].

По-друге, фактична зміна топоніма не завершується одночасно з її правовим урегулюванням [9; 10]. Офіційне затвердження нової назви є лише

першим кроком, за яким може слідувати поступове прийняття нового топоніма у різних сферах суспільного життя та/або більш або менш успішне та більш або менш свідоме його заперечення і опротестування різними зацікавленими сторонами. Таке поступове та нерівномірне впровадження нової назви в повсякденні практики мешканців являє собою приклад гетерохронної коеволюційності, що виникає під впливом зустрічних низхідних та висхідних інтересів [2], оскільки один і той самий топонім може засвоюватись з різною швидкістю та різним успіхом у різних сферах суспільного життя та по-різному проявляти у відповідних шарах лінгвістичного ландшафту міста. Наприклад, після офіційного затвердження новий топонім може одразу використовуватись в офіційній документації, проте з певною (та різною в часі) затримкою – на вуличних адресних вказівниках, в тексті оголошень, у лексиконі водіїв таксі, у щоденному неформальному спілкуванні містян, тощо.

По-третє, у певних соціокультурних контекстах, суспільна інерція по відношенню до нових топонімічних ландшафтів може бути зумовлена мотивами, що мають віддалене відношення (або взагалі жодного відношення) до ідеології та політики. Зокрема, у Вінниці не було виявлено практично жодного свідомого спротиву проти нових назв вулиць за результатами декомунізації та дерусифікації, при тому що містяни активно використовують у повсякденному житті старі комуністичні назви та назви російського походження. Натомість, використання колишніх назв вулиць замість нових назв або паралельно з останніми обумовлюється звичкою, особистою зручністю комунікації та «здоровим глуздом» [1; 4; 9]. У широкому спектрі повсякденних практик, міські топоніми можуть сприйматись як частина повсякдення та втрачати своє ідеологічне забарвлення у сприйнятті містян [6]. Більше того, для однієї й тієї самої особи, ідеологічні та практичні функції міських топонімів можуть існувати немовби у різних площинах, не перетинаючись, тому комунікативні практики індивіда можуть перебувати в, на перший погляд, несподіваному протиріччі з його ідеологічними переконаннями. Це означає, що у низці географічних та історичних контекстів, роль міських топонімів як комеморативних маркерів може виявитись менш важливою порівняно з їх орієнтаційною утилітарною функцією, тому використання назв вулиць як ідеологічного інструмента в рамках реалізації політики пам'яті та ідентичності може виявитись менш впливовим ніж це звикли вважати фахівці [9]. Таким чином, фактичне використання або невикористання конкретних міських топонімів не слід інтерпретувати в контексті ідеологічних чи політичних переконань індивіда без уважного вивчення особливостей місцевого соціокультурного контексту.

По-четверте, фактичні практики використання набору топонімів по відношенню до відповідного місця (вулиці) після перейменування залежать від різноманіття переважно місцевих факторів та акторів [4; 9]. До таких акторів/факторів можуть належати: час, що минув після перейменування; характер комунікаційної ситуації (наприклад: офіційне спілкування, неформальне спілкування); вік співрозмовників (старші люди, схоже, більш консервативні); конфігурація простору активності та рівень просторової мобільності співрозмовників; взаємозв'язок топонімом та характеристиками

самого місця; положення (центральне чи периферійне) та статусність місця в місті; семантичні особливості старого та нового топоніма – більша чи менша заідеологізованість, одіозність, благозвучність, тощо; простота вимови та запам'ятовування топоніма; частота використання топоніма в інших сферах суспільного життя (наприклад, при оголошенні зупинок у громадському транспорті); наявність муніципальної політики, спрямованої на адаптацію громадян до нової топонімії. У кожному конкретному випадку певні актори/фактори можуть бути неактивними/нерелевантними, але потенційно всі вони можуть впливати на повсякденні практики використання міських топонімів громадянами. Водночас, наведений перелік факторів та акторів, очевидно, не є виключним та може бути розширений.

Відомо, що соціальна стійкість пов'язана з усвідомленням приналежності до місцевої спільноти та поняттям про місцеву ідентичність [12], які в свою чергу тісно пов'язані з місцевою топонімією [14]. Відповідно, як органи влади, так і територіальні громади зацікавлені в тому, щоб місцеві топонімічні ландшафти були зрозумілими та гарно сприймалися представниками громади. Здійснене дослідження, як і низка попередніх досліджень сприйняття міською громадою масштабних топонімічних змін [3; 8], демонструє наявність громадського запиту на топоніми, що семантично пов'язані з місцевим історичним та географічним контекстом, логічні та прості для запам'ятовування. Виявлено запит на баланс між комеморативними (ідеологізованими) та некомеморативними (неідеологізованими) топонімами, а також на чітку та послідовну муніципальну політику, спрямовану на ознайомлення міської громади з новими назвами вулиць, їх семантикою та обґрунтуванням рішення про вибір конкретної назви для конкретної вулиці. Збалансований та підхід до місцевого топонімічного ландшафту здатен сприяти розвитку та посиленню місцевої ідентичності, створювати можливості для соціокультурного самовираження через найменування елементів міського ландшафту, сприяти транзитній соціальній справедливості та рівності всередині та між поколіннями [14], а також знижувати гостроту сприйняття місцевих топонімів як ідеологічно забарвлених [5], оскільки ідеологічний характер назв вулиць може бути причиною їх спірного характеру та частої зміни [11]. Таким чином, майбутні дослідження різноманітних повсякденних практик використання топонімів можуть розкрити потенціал топонімічної політики як одного з інструментів підтримки соціальної стійкості на муніципальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Azaryahu, M. (1996). *The power of commemorative street names. Environment and Planning D: Society and Space*, 14(3), 311-330.
2. Ben-Rafael, E., Shohamy, E., Muhammad, H.A. & Trumper-Hecht, N. (2006). *Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. International Journal of Multilingualism*, 3(1) 7-30.
3. Brocket, T. (2021). *Governmentality, counter-memory and the politics of street naming in Ramallah, Palestine. Geopolitics* 26(2), 541-563.
4. Crețan, R. & Matthews, P.W. (2016). *Popular responses to city-text changes: Street naming and the politics of practicality in a post-socialist martyr city. Area* 48(1) 92-102.

5. Fabiszak, M., Buchstaller, I., Brzezińska, A.W., Alvanides, S., Griese, F. & Schneider, C. (2021). *Ideology in the linguistic landscape: Towards a quantitative approach*. *Discourse & Society*, 32(4), 405-425.
6. Гайдай, О., Склокіна, І, Касьянов (ред.) (2018). *Політика і пам'ять. Дніпро – Запоріжжя – Одеса – Харків. Від 1990-х до сьогодні*. Львів: ФОП Шмольович.
7. Giraut, F. (2020) *Plural toponyms: When place names coexist: Introduction*. *EchoGéo*, 53. <https://doi.org/10.4000/echogeo.20760>
8. Gnatiuk, O. & Homanyuk, M. (2023). *From geopolitical fault-line to frontline city: changing attitudes to memory politics in Kharkiv under the Russo-Ukrainian war*. *Hungarian Geographical Bulletin*, 72(3). Forthcoming.
9. Light, D. & Young, C. (2018). *The politics of toponymic continuity: The limits of change and the ongoing lives of street names*. In Rose-Redwood, R., Alderman, D. & Azaryahu, M. (eds.) *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place*, 185–201. Abingdon, U.K.: Routledge.
10. Rose-Redwood, R. (2008). 'Sixth Avenue is now a memory': *Regimes of spatial inscription and the performative limits of the official city-text*. *Political Geography* 27(8) 875-894.
11. Rusu, M.S. (2021) *Sequencing toponymic change: A quantitative longitudinal analysis of street renaming in Sibiu, Romania*. *PLoS ONE* 16(5) e0251558.
12. Shirazi, M.R. & Keivani, R. (2019). *The triad of social sustainability: Defining and measuring social sustainability of urban neighbourhoods*. *Urban Research and Practice*, 12(4), 448-471.
13. Wu, C. & Young, C. (2022) *Critical toponymies beyond the power-resistance nexus: multiple toponymies and everyday life in the (re-)naming of South China Sea Islands*. *Social and Cultural Geography*. <https://doi.org/10.1080/14649365.2022.2104357>
14. Yankson, E. (2023). *Street naming and political identity in the postcolonial African city: A social sustainability framework*. *Journal of Urban Affairs* 45(3) 685-609.

УДК 334.78:338.49

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ СВІТУ

Д. Авад, К. Кравченко

daryna.avad@student.karazin.ua, kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Вступ. Глобальне місто – це місто, яке займає важливе місце у світовій економічній системі. Воно, зазвичай, має велике значення для крупних регіонів Землі. Впливає як економічно, так і культурно та політично. Є декілька класифікацій глобальних міст, одна з яких класифікація П. Холла. Автор поділив усі міста світу за рівнем світового значення на 4 групи (рис. 1).

Аналіз цієї класифікації свідчить про чіткий зв'язок між рівнем розвитку країни, її впливом на світовий розвиток та кількістю і впливовістю міст світового значення (рис. 2).

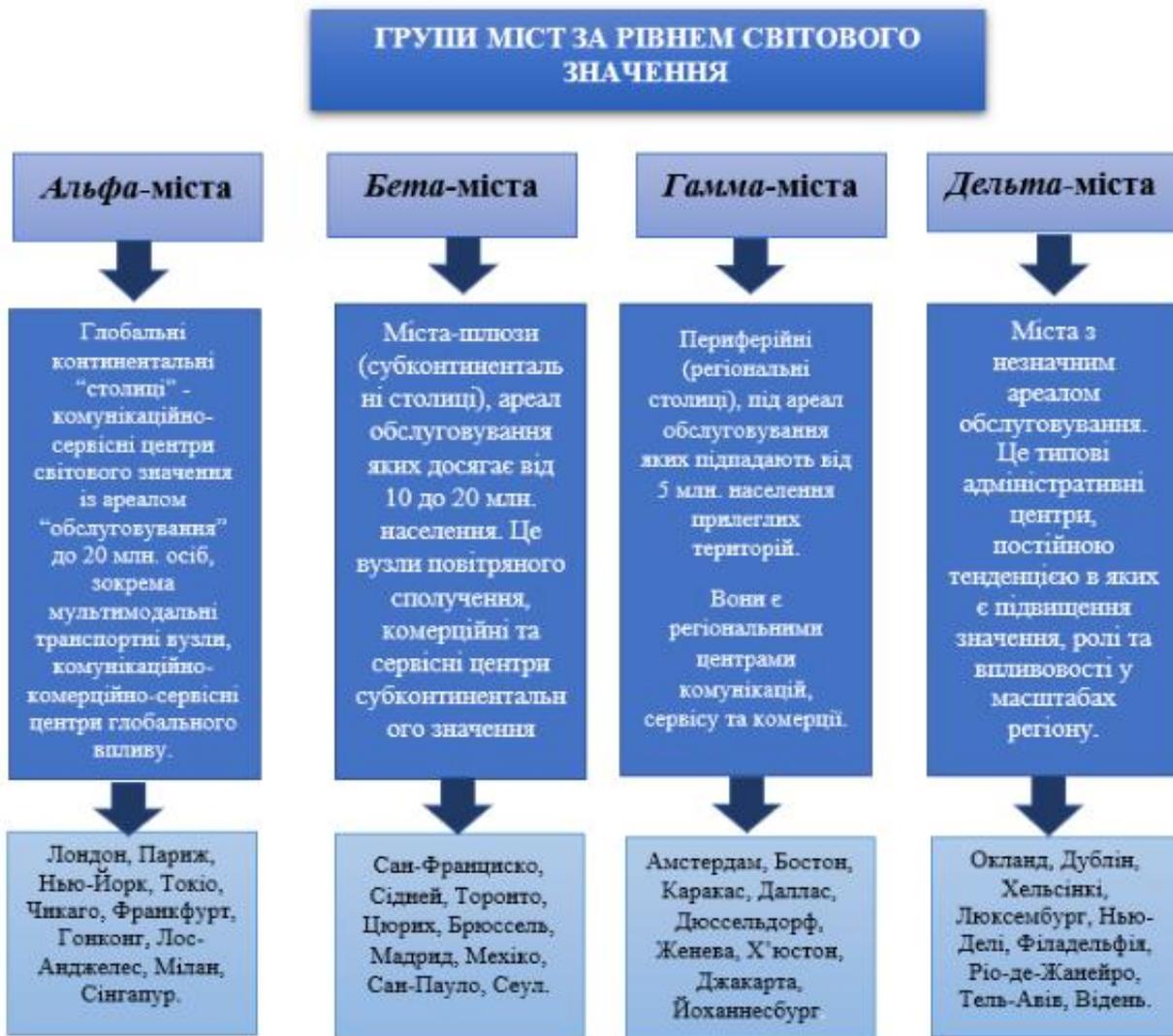

Рис. 1. Групи міст за рівнем світового значення (побудовано за даними [1, 5])

Загалом, існують такі проблеми глобальних міст:

1. Забруднення середовища та повітря
2. Надмірне використання електроенергії, води і т.д.
3. Нерівномірність населення (економічна, соціальна)
4. Перенаселення
5. Недостатня кількість робочих місць, і внаслідок поширення неформальної праці.

Виходячи з даних, поданих у таблиці, можемо побачити, що найбільш впливові, глобальні міста в цей час це Нью Йорк, Шанхай, Токіо, Лондон, Пекін. Розглянемо проблеми та перспективи розвитку глобального міста на прикладі провідного глобального міста світу – Нью-Йорк (таблиця 1).

Але Нью Йорк не дарма займає перше місце в світовому рейтингу. Окрім сьогоденних досягнень, у цього міста є дуже багато *перспектив розвитку*. Місто має загалом потужну економіку та освіту, високий ВВП, багато інфраструктури та міжнародних зв'язків, культурний здобуток. Це місто буде однозначно розвиватися ще більше, особливо коли зможе подолати проблеми нерівномірності, недостатню кількість робочих та житлових місць та екологічні проблеми.

GLOBAL CITY RANKING MODEL
180 MOST IMPORTANT METROPOLITAN AREAS
 Mid 2023 Rankings

Score	Metro	Score	Metro	Score	Metro
100.0	New York	10.4	Busan	5.3	Austin
77.7	Shanghai	10.1	Qingdao	5.2	Manchester
74.8	Tokyo	9.9	Santiago	5.1	Helinki
69.4	London	9.8	Stockholm	5.1	Stuttgart
50.8	Beijing	9.8	Montréal	5.1	Macao
48.7	Paris	9.7	Cairo	5.0	Hanoi
44.4	Los Angeles	9.7	Zurich	5.0	Yangzhou
43.6	Seoul	9.5	Dublin	5.0	Ottawa
39.4	Hong Kong	9.3	Zhengzhou	5.0	Portland
39.2	Singapore	9.2	Ningbo	5.0	Tampa Bay Area
38.4	San Francisco Bay Area	9.2	Riyadh	4.9	Nanchang
37.8	Shenzhen	9.2	Abu Dhabi	4.9	Changzhou
36.0	Guangzhou-Foshan	8.9	Rio de Janeiro	4.9	Montreay
32.6	Moscow	8.6	Phoenix	4.9	Cleveland
30.4	Chicago	8.6	Athens	4.8	Lagos
27.5	Osaka-Kobe-Kyoto	8.5	Detroit	4.8	Shijiazhuang
27.2	Washington	8.5	Lisbon	4.8	Saint Louis
24.0	Mumbai	8.4	Vancouver	4.8	Salt Lake City
23.9	Delhi-New Delhi	8.4	San Diego	4.7	Doha
23.5	Istanbul	8.4	Xiamen	4.6	Wenzhou
22.8	Jakarta	8.3	Lima	4.4	Raleigh-Durham
22.0	Bangkok	8.3	Prague	4.4	Perth
21.9	Mexico City	8.2	Ho Chi Minh City	4.3	Lyon
21.6	São Paulo	8.2	Dalian	4.2	Pittsburgh
21.1	Taipei	8.2	Denver	4.2	Cincinnati
21.0	Toronto	8.1	Shenyang	4.2	Xuzhou
21.0	Randstad/Amsterdam	8.1	Saint Petersburg	4.1	Sacramento
20.9	Dubai	8.1	Minneapolis-Saint Paul	4.1	Nanning
20.0	Boston	8.1	Copenhagen	4.0	Nashville
19.2	Chengdu	8.0	Warsaw	4.0	Calgary
19.0	Madrid	8.0	Tehran	3.9	Columbus
18.5	Berlin	8.0	Hefei	3.9	Indianapolis
18.1	Chongqing	7.8	Ankara	3.8	Caracas
17.4	Sydney	7.7	Bagdad	3.8	San Antonio
16.8	Dallas-Fort Worth	7.7	Hamburg	3.8	Tangshan
16.5	Hangzhou	7.4	Kolkata	3.8	West Midlands/Birmingham
16.2	Houston	7.4	Geneva	3.8	Hyderabad
16.2	Brussels	7.3	Tel Aviv	3.7	Luxembourg City
15.3	Kuala Lumpur	7.3	Budapest	3.7	Guiyang
15.3	Atlanta	7.0	Jinan	3.7	Karachi
15.1	Wuhan	7.0	Fuzhou	3.7	Kyiv
15.0	Buenos Aires	6.9	Dhaka	3.6	Cape Town
14.9	Manila	6.8	Brasilia	3.6	Guadalajara
14.8	Milan	6.5	Brisbane	3.6	Kansas City
14.7	Miami	6.3	Kunming	3.6	Sapporo
14.2	Philadelphia	6.3	Kuwait City	3.5	Ürümqi
14.0	Nanjing	6.2	Baltimore	3.5	Knohslung
13.7	Rhine-Ruhr/Cologne	6.2	Oslo	3.5	Marseille
13.3	Seattle	6.0	Fukuoka	3.5	Kinshasa
12.8	Barcelona	6.0	Bucharest	3.4	Saha
12.7	Rhine-Main/Frankfurt	5.9	Jeddah	3.4	Lahora
12.7	Tianjin	5.9	Orlando	3.4	Shaoxing
12.6	Melbourne	5.8	Charlotte	3.4	Nairobi
12.5	Rome	5.7	Bangaluru	3.3	Edinburgh
12.2	Nagaya	5.7	Mecca	3.3	Surabaya
11.6	Changzhutan/Changaha	5.6	Yantai	3.3	Karlsruhe
11.1	Vienna	5.6	Harbin	3.3	Glasgow
10.8	Munich	5.5	Chennai	3.2	Taiyuan
10.6	Johannesburg-Pretoria	5.4	Changchun	3.2	Addis Ababa
10.5	X'ian	5.4	Las Vegas	3.2	Auckland

Explanation of Scores (Higher Score = Greater Importance)

Tier	Score Range	Category	Description
Tier 1A	>50.0	Global Giant	One of the world's five most important cities
Tier 1B	49.9–25.0	Global City	A city of global importance, with outsized impact on the rest of the world
Tier 1C	24.9–12.5	Major City	A city of very high importance, with significant impact outside of its country
Tier 2A	12.4–6.3	Almost Major City	A city that's almost a "Major City", but slightly deficient in some regard
Tier 2B	6.2–3.1	Secondary City	A city that's not a "Major City", but still has minor international importance

Рис. 2. Рейтинг глобальних міст світу, 2022 [2]

Проблеми та перспективи розвитку міста Нью-Йорк у аспекті глобалізації
(побудовано за даними [1-6])

Проблеми	Перспективи
Затори, екологічні проблеми, перенаселення.	Потужна економіка, високий ВВП
Недостатня кількість місць для життя та працевлаштування у зв'язку з великою кількістю іммігрантів, через що відбувається розвиток нетрів з поганими умовами проживання, де мешкають безробітні, іммігранти.	Розвиток та популяризація культурної сфери в місті: музеї, мистецькі галереї; пам'ятки архітектури XVII та XIX століть
Збільшення рівня злочинності та соціальних проблем.	Подальший розвиток міжнародних зв'язків з іншими країнами та державами
Захоплення публічних просторів для заселення, промислового розширення та будівництва транспортних шляхів	Розвиток як найбільшого у світі торговельно-фінансового центра
Швидке поширення хвороб через високу чисельність населення	Розвиток транспортної інфраструктури, надання широкого кола транспортних послуг
Складна комунікаційна система та міська інфраструктура, як, наприклад, дренажні системи, що спричиняє повені, особливо влітку	Облаштування соціального житла для малозабезпечених верств населення

Висновки: таким чином, ми бачимо, що навіть найбільш глобальні міста світу можуть мати свої внутрішні проблеми та недоліки. Загалом, можна констатувати збереження основної геостратегічної вісі Європа – США (виходячи з таблиці), а центри Азіатсько-Тихоокеанського та інших регіонів світу поки залишаються в тіні. Північноамериканський регіон має виражену моноцентричну структуру (з великим відривом Нью-Йорка). Адаптуючись до нових реалій світової економіки місто починає здійснювати нові функції, основними цілями яких є залучення на свою територію більше фірм та забезпечення їх необхідними для діяльності ресурсами. Нова діяльність і функції допомагають місту залишатися невід'ємною частиною економічної системи. Місто стає не тільки світовим фінансовим центром, а й центром світової політики, яке має складний набір функцій і вимушене постійно підтримувати свою конкурентоспроможність.

Список використаних джерел:

1. *City index 2023* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://brandirectory.com/reports/brand-finance-city-index-2023>
2. *Global cities rate 2022* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2022-full-report>

3. *Global Power City Index* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/index.shtml>
4. *Map of the Global Cities index* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vividmaps.com/map-of-global-cities-index/>
5. Sassen, S. *The Global City: Strategic Site, New Frontier. Chapter in Moving Cities - Contested Views on Urban Life*. Springer, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rrojasdatabank.info/saskiasassenglobalcity.pdf>.
6. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.siteresources.worldbank.org/PROJECTS/Resources/40940-1244163232994/6180403-1316547116912/WB4R.pdf

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

К. Кравченко, В. Перепелиця, Д. Шерстюк
kateryna.kravchenko@karazin.ua, vperepilica956@gmail.com,
dimasherstuyk@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Вступ. Міські агломерації є головними полюсами росту та розвитку усіх країн та регіонів світу. За останні роки процеси трансформації міських агломерацій сильно диференціюються в залежності від історії формування, рівня розвитку країни та регіону їх розміщення. Ті потужні міські агломерації, які сформувались у середині ХХ століття у Європі, Північній Америці та відповідно – у розвинених країнах світу на разі увійшли у стадію зрілого розвитку. Оскільки більшість цих міських агломерацій стикаються з меншим тиском на своє населення з боку навколишнього середовища та екосистем, проблем розвитку було відносно мало. Їх першочерговим завданням сьогодні є вирішення соціально-гуманітарних проблем населення [1, 4].

І, навпаки, міські агломерації країн та регіонів, що розвиваються, мають набагато менший період становлення, більшість із них знаходяться сьогодні на стадії зародження та швидкого зростання. Їх розвиток часто стикається з величезним тиском з боку постійно зростаючої чисельності населення, обмеженості ресурсів і більш обмеженого екологічного середовища. З огляду на це, агломерації регіонів та країн, що розвиваються мають порівняно більше проблем розвитку, ніж їх розвинені аналоги. Їх першочерговим завданням на сьогодні є координація та паритетність між соціально-економічним розвитком та екологічним середовищем [3, 7].

Виклад основного матеріалу. Кожен регіон світу сьогодні характеризується певними особливостями та тенденціями еволюції міських агломерацій.

Європа є регіоном, де сформувались одні з перших міських агломерацій, і саме європейські дослідники відкрити для світу цю особливість розвитку

системи розселення. Європейські міста мають насичену та багату історію, яка охоплює століття. Такі міста, як Рим, Афіни та Стамбул, мають давнє походження та відомі своїми історичними пам'ятками, архітектурою та культурною спадщиною. Міста Лондон, Париж, Берлін утворились пізніше, проте сьогодні відіграють потужну роль у світовій економіці. Кожне велике місто завдяки широкому колу виконуваних функцій формує навколо себе потужні зв'язки, та у наслідок – міську агломерацію. Європейські міські агломерації часто відрізняються поєднанням сучасної та історичної архітектури. Зберігаючи історичні споруди, багато міст також реалізують сучасні проекти у своєму просторі. Головною метою сучасного розвитку європейських міст та міських агломерацій є формування «компактного міста», яке поєднує житлові, комерційні і рекреаційні простори на короткій відстані. Також міські агломерації Європи виступають культурними центрами, де розташовані музеї, театри, галереї та інші культурні установи, які демонструють багату мистецьку та інтелектуальну спадщину регіону. Здебільшого європейські міські агломерації мають добре розвинену та ефективну систему громадського транспорту, що дозволяє мешканцям передмість або сусідніх міст за короткий проміжок часу, користуючись громадським транспортом прямувати на роботу. Це комплекс маршрутів метро, автобусів, трамваїв та, зазвичай, велосипедна інфраструктура, що дозволяє мешканцям легко пересуватися міським середовищем без залежності від приватних транспортних засобів [6].

Європейські міста активно просувають ініціативу Smart City, що передбачає використання технологій для покращення інфраструктури, транспорту та громадських послуг, сприяючи підвищенню стійкості міст та покращенню якості життя населення. Такі міста, як Лондон, Париж, Франкфурт і Цюрих, є не лише культурними центрами, а й глобальними економічними центрами. Вони приймають великі фінансові установи, транснаціональні корпорації (ТНК) та відіграють провідну роль у міжнародній торгівлі та комерції.

Міські агломерації Європи сформовані здебільшого у розвинених країнах, відображають гармонійне поєднання історії, культури, сучасності та стійкості, що робить їх невід'ємною частиною ідентичності та глобалізації регіону.

На розвиток міських агломерацій у *Англо-Америці* впливає сукупність історичних, економічних, соціальних і географічних факторів. Незважаючи на те, що кожна міська агломерація має свої унікальні характеристики, розвиток міських агломерацій у *Англо-Америці* визначають кілька загальних особливостей:

Англо-Америка є простором для розміщення різноманітних економічних центрів, кожен з яких спеціалізується на різних галузях. Наприклад, Нью-Йорк є світовим фінансовим центром, Лос-Анджелес домінує в індустрії розваг, а Кремнієва долина в районі затоки Сан-Франциско є центром технологій та інновацій. Більшість міст *Англо-Америци* пройшли етап децентралізації та розростання міст. Ця тенденція характеризується розширенням приміських районів і розвитком децентралізованих ділових районів, що призводить до проблем, пов'язаних з транспортом і стійкістю. Розвиток міських районів у *Англо-Америці* часто відбувався під впливом міського планування,

орієнтованого на автомобілі. Широкі вулиці, розгалужені передмістя та розгалужена мережа автомагістралей є спільними рисами, що відображають фактично залежність від автомобілів та нерозвиненість громадського транспорту [8, 9].

Міські агломерації регіону відомі своїм культурним розмаїттям, внаслідок хвиль імміграції, що має наслідки для соціальної та культурної структури міських агломерацій. Багато міських агломерацій у Англо-Америці обрали багатофункціональну забудову, прагнучи створити більш придатні для життя і стійкі громади. Це передбачає об'єднання житлових, комерційних і рекреаційних просторів в одному районі. Міста впроваджують практику зеленого будівництва, інвестують у громадський транспорт і впроваджують екологічні ініціативи для вирішення екологічних проблем. Поширеним, наприклад, у США є джентрифікація, деіндустріалізація та ревіталізація. Це включає в себе реставрацію історичних будівель, створення культурних районів, тощо.

Міські агломерації у *Латинській Америці* демонструють унікальні особливості, сформовані історичними, культурними, економічними та географічними факторами. У регіоні ріст міських агломерацій відбувається надшвидкими темпами в наслідок переселення мешканців сільських районів до міст. Сьогодні в регіоні сформовано мегаполіси, зокрема Сан-Паулу та Ріо-де-Жанейро в Бразилії, Буенос-Айрес в Аргентині та Богота в Колумбії, Мехіко у Мексиці. Ці міста є великими економічними, культурними та політичними центрами, проте їх розвиток здебільшого характеризується кількісними, ніж якісними ознаками.

Тут поширені хрущоби, широко відомі як «фавели» в Бразилії та «вілл-мізеріас» в Аргентині, характерні для розвитку міських агломерацій у Латинській Америці. Ці неформальні громади створюють проблеми для інфраструктури, санітарії та громадських послуг. Також міста регіону вирізняються історичною архітектурою колоніальних часів. Такі міста, як Кіто, Куско, Мехіко та Картахена, демонструють добре збережені колоніальні структури, які сприяють культурній самобутності цих міських районів. У міських агломераціях Ріо-де-Жанейро та Ліма поширена прибережна урбанізація. Деякі міста Латинської Америки, такі як Сан-Паулу та Буенос-Айрес, стали свідками появи технологічних центрів та екосистем стартапів. Ці сфери зосереджені на сприянні інноваціям, технологіям і підприємництву. З огляду на швидке розростання міських агломерацій але недостатній рівень економічного розвитку, регіон характеризується значними проблемами розвитку транспортної інфраструктури та комунікацій [2, 7].

Розвиток міських агломерацій *Африки* характеризується поєднанням викликів і можливостей під впливом історичних, економічних, соціальних і екологічних факторів, певним чином схожий на латиноамериканський тип. У останні десятиліття в Африці спостерігалася швидка урбанізація, значна частина населення мігрувала з сільської місцевості до міст. Це призвело до розширення та розвитку міських агломерацій. Також в регіоні поширені хрущоби та нетрі. У цих перенаселених районах немає належної інфраструктури, санітарії та доступу до основних комунальних послуг. Однією

з демографічних проблем Африки є надмірне зростання чисельності населення, багато молоді, що створює як проблеми, так і можливості для освіти, працевлаштування та соціального розвитку. Колоніальна історія багатьох африканських держав вплинула на просторову організацію та структуру міських агломерацій. Міські агломерації мають залишки колоніального планування, включаючи окремі житлові та комерційні зони. Багато африканських міських агломерацій стикається з проблемами інфраструктури, включаючи часто не ефективні транспортні мережі та комунікації. Інтенсивною є міграція «село-місто», що створює додатковий тиск на міську інфраструктуру та послуги. Африканський регіон характеризується проявами усіх глобальних проблем сучасності [2, 4].

Розвиток міських агломерацій *Австралії та Океанії* пов'язаний з поєднанням таких факторів, як географічна віддаленість від світових центрів розвитку, розпорошене регіоном населення та акцент на сталому розвитку. Для островних держав Океанії в цілому не характерним є процес формування потужних міських центрів. З огляду на те, що Австралія має відносно низьку щільність населення з величезними просторами незаселеної території, міські агломерації тяжіють до морських узбережь, мають розвинені та територіально розтягнуті формування - Сідней, Мельбурн, Брісбен і Перт. Концепція «приміського способу життя» поширена в Австралії, що призводить до розвитку житлових районів на околицях великих міст. Австралійські міста віддають пріоритет сталому міському плануванню з акцентом на зелені зони, енергоефективність та екологічну інфраструктуру. Такі ініціативи, як збереження води та управління відходами, сприяють сталому розвитку. Австралійські міста незмінно займають високі позиції в глобальних рейтингах міст за рівнем якості життя населення. Такі фактори, як доступ до охорони здоров'я, освіти та загалом високий рівень життя, сприяють привабливості міських територій. Величезна площа Австралії та розсіяне населення створюють проблеми з точки зору транспортної інфраструктури. У той час як великі міста розвинули розгалужену систему громадського транспорту, приватне володіння транспортними засобами залишається поширеним явищем [3].

Азія – регіон, який відкриває нові віхи урбанізації, адже сьогодні саме на його території знаходяться постійно зростаючі міські агломерації. Азія є найбільш густонаселеним континентом, і її міста часто мають високу щільність населення. Такі мегаполіси, як Токіо, Делі, Пекін і Мумбаї, є одними з найбільш густонаселених міських районів у світі. За останні роки у Азії сформувались потужні мегаполіси, які характеризуються великою кількістю населення та економічною роллю у розвитку світсистеми. Такі міста, як Токіо, Шанхай, Мумбаї та Джакарта, виділяються як головні глобальні міські центри. Кожне місто регіону має унікальну культурну ідентичність. Азійські міста є потужними економічними центрами, що значно впливають на світову комерцію та торгівлю. Такі міста, як Токіо, Сеул, Сінгапур і Шанхай, є фінансовими та технологічними центрами, де розміщені транснаціональні корпорації та фінансові установи. В Азії спостерігаються швидкі темпи урбанізації, які

формує відтік населення з села до міста. Це явище призвело до розширення площ та розвитку економіки міст регіону.

У багатьох азійських містах спостерігається тенденція до вертикальної урбанізації, з появою хмарочосів і висотних будівель. Особливо це помітно в таких містах, як Гонконг, Шанхай і Токіо. Добре розвинені та розгалужені транспортні мережі мають вирішальне значення для розвитку міст Азії. Це включає ефективні системи громадського транспорту, мережі високошвидкісних залізниць і розгалужену дорожню інфраструктуру для задоволення потреб зростаючої чисельності населення [5, 7].

Деякі азійські міста є лідерами впровадження технологій розумних міст. Такі міста, як Сеул, Сінгапур і Токіо, інтегрують передові технології для міського планування, транспорту та громадських послуг. Азійські міста часто поєднують сучасність із традиційними елементами. Хмарочоси та сучасна архітектура межують з історичними храмами. Також міські агломерації різних країн мають значну диференціацію розвитку та демонструють економічні відмінності, що демонструє проблему соціальної нерівності. Інтенсивна індустріалізація та урбанізація значно впливають на екологічну ситуацію міських агломерацій Азії.

Дослідження міських агломерацій різних регіонів світу дозволяє виявити певні спільні риси та відмінності, які проявляються виходячи з різноманітних історико-географічних особливостей та стадії розвитку, сучасних викликів у наслідок культурних, економічних та соціальних аспектів. Отже, можливо сформуванню 2 групи регіонів, які сьогодні вирізняються розвитком агломерацій за схожими тенденціям (таблиця 1):

Висновки. Беззаперечно, міські агломерації сьогодні забезпечують потужний економічний, інноваційний внесок найбільший внесок у розвиток країн та регіонів світу, слугують полюсами тяжіння та концентрації населення, інвестицій та ресурсів, є центрами продукування глобального капіталу та інформації. Водночас, міські агломерації різних регіонів мають певну специфіку розвитку. У густонаселених регіонах, таких як частини Азії, Латинської Америки та Африки проявляється широкий спектр проблем, пов'язаний з перенаселенням та превдоурбанізацією (поява фавел, хрущоб). Кожен регіон вирізняється певною моделлю розвитку міст, яка залежить від швидкості та характеру процесу урбанізації. Деякі регіони та країни (здебільшого ті, що розвиваються) мають прояв незапланованого розростання міст, тоді як інші (розвинені) мають більш організоване та контрольоване зростання. Різні регіони мають відмінні, притаманні їм особливості розвитку інфраструктури. Відповідно до рівня економічного розвитку, різні міські агломерації стикаються з комплексом глобальних проблем людства, зокрема, високорозвинені здебільшого вирішують соціальні та екологічні проблеми, країн та регіонів що розвиваються – здебільшого концентруються на економічних проблемах.

Таблиця 1

Особливості розвитку міських агломерацій у розрізі регіонів світу
(побудовано за даними [1-9])

Аспект розвитку	Європа	Англо-Америка	Латинська Америка	Австралія та Океанія	Африка	Азія
Період становлення та розвитку	Понад 100 років	Понад 100 років	Близько 30 років	Близько 30 років	Близько 30 років	Близько 30 років
Етап розвитку	Зрілість	Зрілість	Зростання	Зрілість	Зростання	Зростання
Рівень економічного розвитку	Високий	Високий	Низький	Середній	Низький	Високий
Стабільність розвитку	Висока	Висока	Середня	Висока	Середня	Середня
Компактність	Висока	Низька	Низька	Низька	Низька	Низька
Глобальна конкуренція	Висока	Висока	Низька	Низька	Низька	Висока
Основна рушійна сила розвитку	Індустріалізація, урбанізація	Індустріалізація, урбанізація, культура	Глобалізація, індустріалізація, культура			
Характеристики розвитку	Мала кількість агломерацій, незначна концентрація, проблеми розвитку здебільшого соціальні та екологічні	Мала кількість агломерацій, концентрація, проблеми розвитку здебільшого соціальні та екологічні	Значна кількість агломерацій, представлено весь спектр глобальних проблем людства	Мала кількість агломерацій, низька концентрація, проблеми розвитку здебільшого соціальні та екологічні	Значна кількість агломерацій, представлено весь спектр глобальних проблем людства	Велика кількість агломерацій та висока концентрація, широкий спектр проблем розвитку.
Тиск на ресурсне середовище	Низький тис, достатня кількість ресурсів, задовільна якість довкілля	Високий тиск на ресурси та довкілля, недостатня кількість ресурсів, значний рівень забруднення довкілля.	Високий тиск на ресурси та довкілля, недостатня кількість ресурсів, значний рівень забруднення довкілля.	Низькі ресурси та еко-тиск на навколишнє середовище (менше людей, надлишок ресурсів, висока якість еко-середовища)	Великий тиск на ресурси та довкілля (висока чисельність населення, обмежені ресурси, значний еко-середовища.	Великий тиск на ресурси та довкілля (висока чисельність населення, обмежені ресурси, значний вплив на довкілля.

Список використаних джерел:

1. Інноваційні міста Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.incorp.asia/blogs/sustainability-in-singapore-how-spurs-sustainable-innovation>
2. Рейтинг Глобальних міст інституту Брукінгса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/think-you-know-what-a-global-city-is-this-study-might-prove-you-wrong/>
3. *Cities and Global Governance: State Failure or a New Global Order?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://proyectoallas.net/wp-content/uploads/2018/01/Cities-and-Global-Governance-State-Failure-or-a-New-Global-Order.pdf>
4. Danlin Yu. *China's Urban Agglomerations* F. Chuanglin, Y. Danlin. – Springer Geography. – 2020, 265. https://doi.org/10.1007/978-981-15-1551-4_5
5. Fang C. *Progress and basic judgments in identifying the spatial extent of urban agglomeration* / C. Fang. *Urban Plan Forum* 3, 2009. – С.1-5.
6. Guan W. *On the planning of urban agglomeration* / W.Guan. – *Geogr Land Res* 18(1), 2012. С. 2-5.
7. Kravchenko K. *To the question of research of geo-ecological problems of urbanization processes in the aspect of the concept of sustainable development. Man and Environment* / K. Kravchenko. *Issues of Neoecology*, (38), 2022. – P. 6-19.
8. Niemets K. *World cities in terms of the concept of sustainable development* / K. Niemets, K. Kravchenko, Y. Kandyba, P. Kobylin. – *Geography and Sustainability*,2(4), 2021. – 304-311.
9. Sassen S. *The Global City: New York, London, Tokyo* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pup.princeton.edu/titles/6943.html>

УДК 332.146.2

ЦІЛІ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО МІСЬКОГО РОЗВИТКУ

М. Маркіна

markina.maria@kneu.edu.ua

*Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана,
м. Київ, Україна*

У контексті глобальних змін та постійних викликів, просторове планування стає складним завданням, що вимагає комплексного підходу і врахування різних аспектів: соціальних, економічних, екологічних, культурних та інших. Розвиток міста, шляхом його просторового планування, вимагає належної організації та функціонування системи публічного управління, що може забезпечити участь громадян у процесі прийняття рішень, координацію між зацікавленими сторонами у вертикальній та горизонтальній площині та якісну співпрацю задля забезпечення сталого міського розвитку.

Просторове планування можемо вважати процесом стратегічної планової діяльності у публічному секторі, що має на меті покращення життєдіяльності суспільства на рівні держави, регіону чи територіальної громади, що

здійснюється шляхом розроблення та втілення стратегічних документів та документації із просторового планування, за участі стейкхолдерів галузі [1].

Процес просторового планування є тісно пов'язаним із визначенням конкретних його цілей. Саме через постановку цілей просторового планування та постійний моніторинг їх досягнення і можна вести мову про забезпечення сталого міського розвитку. Відтак, пропонується виокремити цілі, які можуть досягатися просторовим плануванням (рис. 1). У процесі просторового планування пропонується відображати цілі у вигляді ієрархічної системи, що являє собою послідовність та взаємозв'язок цілей між собою, враховуючи специфіку просторового планування в цілому.

Першою, базовою ціллю, можна вважати **функціональність**. Тут розуміємо необхідність раціонального планування та використання міського простору для задоволення потреб населення і завдань соціально-економічного устрою та реалізації місцевих політик. Така ціль є основою для можливості планування міського простору, розташування конкретних функціональних зон та окремих об'єктів житлового, громадського, виробничо-складського, рекреаційного та іншого функціонального призначення.

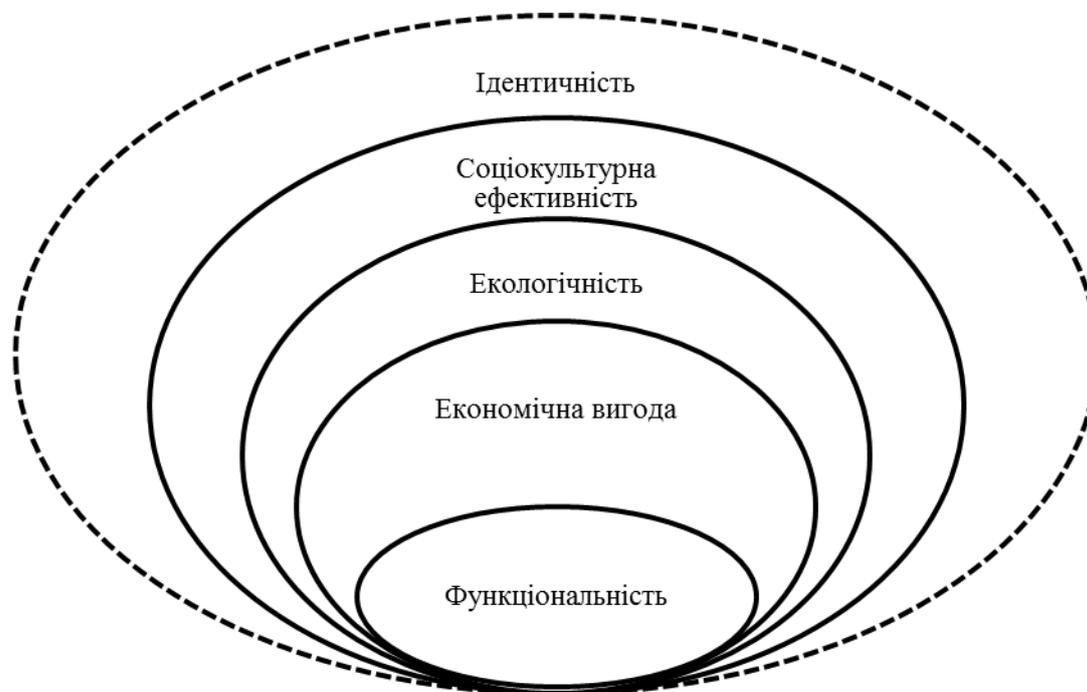
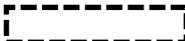

Рис. 1. Цілі просторового планування

Джерело: узагальнено на основі [2], [3], [4], [5]

Умовні позначення до рис. 1:

Графічне зображення	Значення
	Цілі, що можна вважати матеріальними (visible)
	Цілі, що є нематеріальними (invisible)

Другий рівень ієрархії – **економічна вигода**, яка включає в себе визначення показника використаного до отриманого, що являє собою визначення бажаного ефекту від використання ресурсів та господарських можливостей. Ефективність розвитку територій може розглядатися в контексті економічної вигоди та комерційної складової.

На третьому рівні доцільним є розмістити **екологічність**. Вона визначає важливість збереження навколишнього природного середовища, мінімізацію впливу на нього та врахування довгострокових екологічних наслідків при прийнятті рішень щодо розвитку міських територій. Дана ціль враховує не тільки поточні, а й майбутні наслідки антропогенної діяльності для навколишнього середовища. Важливо звернути увагу і на переносне значення «екологічності» у контексті толерантності та нешкідливості щодо впливу прийнятих рішень на довготривалий комфорт міського середовища.

Останнім рівнем можна вважати **соціокультурну ефективність**, яка визначається через вплив розвитку територій на якість життя та задоволення соціальних потреб містян. Досягнення соціокультурної ефективності передбачає застосування комплексу заходів задля створення зручних та безпечних умов для життя, доступ до послуг соціальної спрямованості: освіти, охорони здоров'я, культури, спорту і т.д.

Усі перелічені на попередніх рівнях цілі просторового планування можемо вважати видимими (visible) та матеріальними. Вони можуть бути вимірними, мати конкретні значення і показники досяжності. Навколо них же формується глобальна, невидима та нематеріальна ціль просторового планування, яку можемо охарактеризувати як **«ідентичність»**. Саме ідентичність, як ціль просторового планування, відображає висококультурну, історичну, духовну та соціальну спадщину, автентичність та самосвідомість нації в цілому та окремої людини як міського мешканця, зокрема.

Підсумовуючи, варто сказати, що правильний вибір та постановка цілей для просторового планування має вагоме значення та прямий зв'язок із можливістю забезпечення сталого міського розвитку. Цілі просторового планування можна поділяти на видимі (функціональність, економічна вигода, екологічність, соціокультурна ефективність) та невидимі (ідентичність). Відтак, просторове планування, яке спрямоване на досягнення не лише названих видимих, але й цієї узагальненої невидимої цілі, надає простору міста унікальності та ексклюзивності, що в свою чергу, дає можливість забезпечити сталий міський розвиток. У поглиблених дослідженнях просторового планування у контексті сталого міського розвитку і полягатимуть подальші наукові розвідки автора.

Список використаних джерел:

1. Маркіна М.І. Аналіз підходів до визначення дефініції «просторове планування»: управлінський аспект. Державне управління: удосконалення та розвиток, 2023. – Вип. 8 (2023). – С. 26-42. DOI 10.32702/2307-2156.2023.8.17
2. Габрель М.М. Просторова організація містобудівних систем: монографія/ М.М. Габрель. – К.: Видав. дім А.С.С., 2004. – 400 с.
3. Smith, D.M. Moral aspects of place. Planning Theory, SAGE Publications, Los Angeles, London, New Delhi ad Singapore, Vol. 6, pp. 7-15. 2007

4. Rogoff, B. *Social interaction as apprenticeship in thinking: Guided participation in spatial planning. Perspectives on socially shared cognition. 1991. pp. 349-364. DOI 10.1037/10096-015*
5. *Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка; Н.А. Третяк, [за заг. ред. А.М. Третяка]. – Біла Церква: «ТОВ «Білоцерківдорук», 2021. – 142 с.*

УДК 911.3

СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ МІСТА ХАРКІВ: РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «РОЗУМНОГО МІСТА» В УМОВАХ ВІЙНИ

В. Міренкова , К. Кравченко

mirenkova17@gmail.com, kateryna.kravchenko@karazin.u

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У сучасному світі міста стикаються з новими викликами, які, в свою чергу, спричинені змінами в організації світового простору. Прикладами таких проблем виступають процеси зростання міського населення та зміни в організації урбанізованого простору. Ці виклики вимагають адаптації міст до нових умов. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) можуть допомогти містам адаптуватися, забезпечивши ефективне управління ресурсами та взаємодію між урядом і громадою

Саме тому, перехід до концепції «Smart City»(Розумного Міста) є пріоритетним завданням сучасного суспільства. За визначенням Британського інституту стандартів, Розумне Місто - це ефективна інтеграція фізичних, цифрових і людських систем у штучному середовищі з метою забезпечення сталого та успішного майбутнього для громадян[2]. На сьогодні у світі існує багато прикладів міст, які активно реалізують концепцію смарт-трансформації. Зокрема, це такі міста як Сінгапур, Дубаї, Амстердам, Барселона, Нью-Йорк та інші.

Процеси євроінтеграції сприяли розвитку та становленню Харкова як повноцінного європейського міста. В цьому контексті розуміється розвиток конкурентної економіки на основі інновацій, ефективного використання наявних ресурсів та забезпечення високого рівня зайнятості населення.

За дослідженням European Smart Cities, розумне місто - це місто, в якому успішно поєднуються ключові сфери розвитку міста: розумна економіка, розумні люди, розумне життя, розумна мобільність, розумне довкілля та розумне управління [1].

Варто зазначити, що однією з найвагоміших складових є впровадження «розумної економіки», зокрема це інноваційні та стратегічні рішення у сфері підприємництва та урбаністики, мобільності, бізнес-аналітики, економіки спільного використання, а також – економічних експериментів. [4].

З 2018 року Харків почав активно позиціонувати себе, як місто, що активно впроваджує ідеї «Smart City». За період з 2018 по 2022 роки Харків зробив багато важливих кроків на шляху реалізації переходу до Smart City(рис. 1.)

Розумна економіка	<ul style="list-style-type: none"> •Збільшуються показники інноваційної активності підприємств. Покращується інноваційна привабливість міста. Створено харківський ІТ-кластер
Розумні люди	<ul style="list-style-type: none"> •Розгалужена мережа вищих навчальних закладів. Високий інтелектуальний потенціал населення.
Розумна мобільність	<ul style="list-style-type: none"> •Місто Харків має міжнародні та внутрішню доступність. У громадському наземному та підземному транспорті вводяться системи безконтактної оплати та картки E-ticket, "Карта Харків'янина"
Розумне життя	<ul style="list-style-type: none"> •Велика кількість закладів культури: театри, музеї, галереї, бібліотеки, філармонія, кінотеатри, будинки та палаци культури. В місті працює програма енергозбереження, яка фінансується світовим банком. Запущено єдину міську мережу безкоштовного Wi-Fi.
Розумне довкілля	<ul style="list-style-type: none"> •В місті існують певні проблеми зі станом довкілля. Проблеми частково вирішуються низкою екологічних заходів. Прокладено нові велосипедні дороги, що відіграє вагомий роль у переході міста до екологічності. Запущена система міського вело прокату Nextbike. Вдосконалено та відновлено існуючі зони відпочинку. Розширено мережу електричних заправок.
Розумне управління	<ul style="list-style-type: none"> •В центрах адміністративних послуг успішно працює електронна система даних, створена на основі принципу хмарних технологій. Запущено ініціативу «Портал харків'янина» - онлайнплатформа для реалізації місцевих проєктів

Рис. 1. Особливості реалізації програми переходу міста Харків до Smart City за основними складовими «розумного міста» за 2018-2022роки (побудовано авторами за даними [5])

Після повномасштабного вторгнення процеси смарт трансформації міста Харків суттєво змінилися. В першу чергу, змінилась пріоритетність різних аспектів міського розвитку. На перший план вийшли питання безпеки та захисту міста.

Хоч реалізація програми переходу Харкова до Smart City в оригінальному виді прибула призупинена у місті запроваджуються інші ініціативи. Ці ініціативи також можуть бути корисними для міст у всьому світі, особливо для тих які знаходяться на потенційно небезпечних територіях чи займають прикордонне положення. Виходячи з цього можна виділити окрему нову складову Smart City - «розумна безпека».

За останні півтора року в Харкові було впроваджено наступні заходи, які можна віднести до складової «розумна безпека»:

- Вдосконалення мережі системи екстрених сповіщень;
- розширення та покращення інфраструктури укриттів та захисних споруджень;
- створення «пунктів незламності»;
- посилення захисту доступу до даних містян;
- створення безпечних «підземних» класів та аудиторій для організації безпечного освітнього процесу;
- організація безпечних просторів для проведення подій
- сприяння волонтерському руху.

Отже, можна стверджувати, що Харків, попри багаточисельні виклики та загрози, продовжує розвиток та намагається забезпечити безпеку та комфорт всіх жителів. Досвід Харкова може бути корисним для багатьох міст у світі та внести корективи у концепцію Smart City.

Список використаних джерел:

1. *European Smart Cities* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smart-cities.eu>.
2. *The British Standards Institution* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bsigroup.com/en-GB/smart-cities/>
3. *Бойко-Бойчук О.В. Світові тенденції розвитку міст: міжнародний досвід* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07bovmmd.htm>
4. *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області)./ колективна монографія / за заг. ред. Немець Л., Сегіди К. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – 520 с.*
5. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.city.kharkov.ua/>
6. *Стратегія розвитку міста Харкова до 2030 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://drive.google.com/file/d/1xLgCbKpf3VfIOSL8PM0zJHuGaKOfdTR/view>

УДК 711.433+911.3

ПОБУДОВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГІС-ПРОЄКТУ «ЦИФРОВЕ МІСТО» В УРБАНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (на прикладі м. ДНІПРО)

А. Савченко, С. Костріков

savchenko2021.9685695@student.karazin.ua, sergiy.kostrikov@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Міста, у першу чергу – великі, є складними і динамічними системами, які не тільки постійно змінюються під впливом різних факторів, таких як населення, економіка, екологія, культура тощо, але й самоорганізуються, демонструючи емерджентні властивості. Для того, щоб розуміти та прогнозувати такі зміни, необхідно проводити урбаністичні дослідження, на підставі новітніх підходів, які допомагають аналізувати структуру, функції та проблеми міст, а також розробляти стратегії та плани їх розвитку та

вдосконалення. На нашу думку, перспективним у вказаному відношенні може бути такий дослідницький підхід в урбаністичних дослідженнях, який спирається на *теорію урбогеосистем* [1]. Дана методологія передусім передбачає багатофункціональне застосування засобів геоінформаційних систем (ГІС) та інших цифрових технологій.

Геоінформаційна платформа - це комплекс засобів для збору, збереження, обробки, аналізу та візуалізації просторових (географічних) даних. ГІС може поєднувати традиційні операції з базами даних - запит та статистичний аналіз - з перевагами повноцінної візуалізації та просторового аналізу, що надаються картою. Ця особливість дає унікальні можливості для застосування ГІС у вирішенні широкого спектру завдань, пов'язаних з аналізом явищ та подій, прогнозуванням їх ймовірних наслідків, плануванням стратегічних рішень [2]. Саме тією особливістю використання ГІС у сфері урбаністичних досліджень є їх здатність виконувати широкий спектр вказаних операцій, що важко переоцінити у аспекті післявоєнної відбудови наших багатостраждальних міст.

Ціллю нашої доповіді є розгляд можливості дослідження території в рамках урбогеосистемного підходу, використовуючи *типовий ГІС-проект* «Цифрове Місто» на прикладі міста Дніпро. Проект «Цифрове Місто» створено в середовищі платформи *QGIS* та використовуючи дані з *OpenStreetMap (OSM)* для побудови цифрового відображення міста, яке містить атрибутивну інформацію про різні його об'єкти.

ГІС-проект «Цифрове Місто» включає в себе різні шари, які містять інформацію про об'єкти на міській території. Ці дані можуть бути використані для вивчення різних аспектів міського середовища та виконання аналітичних досліджень. Для створення ГІС-проекту «Цифровий Дніпро» ми використали веб-інструменти *Overpass Turbo* та *Overpass QL*. *Overpass Turbo* є веб-застосунком з графічним інтерфейсом, який дозволяє користувачам складати запити до даних OSM та візуалізувати результати. Цей інструмент також надає набір додаткових інструментів для спрощення роботи з геоданими. *Overpass QL*, з іншого боку, є імперативною мовою програмування, призначеною для складання запитів до даних OSM [3].

Для того, щоб створити складні запити до даних OSM, важливо розуміти *структуру цих даних*. Основними геометричними об'єктами в OSM є точки (*nodes*), лінії (*ways*) та відношення (*relations*). Точки представляють собою базові елементи з координатами широти та довготи. Лінії є послідовностями точок, і коли перша та остання точки лінії збігаються, утворюється замкнена лінія. Замкнена лінія може інтерпретуватися як полігон, що має конкретну площу. Відношення дозволяють групувати простіші об'єкти в більш складні структури. Кілька ліній може бути об'єднано у мультиполігони, що представляють об'єкти з площею та можуть включати різні контури, включаючи "порожнини" в межах цих контурів [3].

За допомогою мови запитів *Overpass QL* ми здійснили пошук та завантаження різних шарів міста разом з атрибутивною інформацією для різних об'єктів. Ці дані були збережені у форматі *.SHP*, що дозволило створити цифрове відображення міста через ГІС-проект «Цифрове Дніпро». За допомогою цього проекту, ми можемо проводити різноманітний суспільно-

географічний аналіз та дослідження, що допомагають краще розуміти міське середовище та його урбогеосистемні властивості (див. рисунок 1).

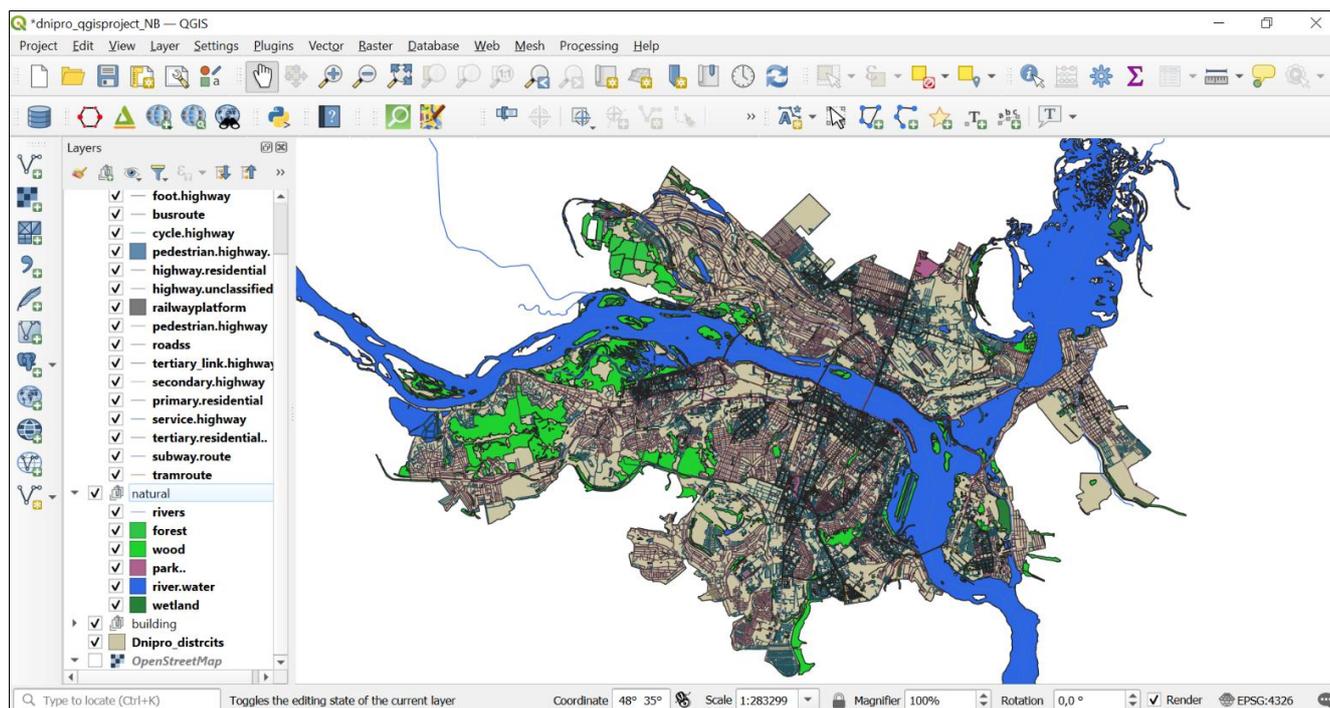

Рис. 1. Побудований ГІС-проект «Цифрове Дніпро» в середовищі QGIS [за даними 4]

Як вже зазначалось вище, OSM-шари містять в собі атрибутивну інформацію про всі об'єкти, які розташовані на карті і це є великою перевагою використання даного проекту в урбаністичних дослідженнях. Розглянемо особливості використання ГІС-проекту «Цифрове Дніпро» для дослідження таких трьох сфер міської інфраструктури: *транспортна*, *туристична* та *соціальна*.

З точки зору ГІС, *транспорт* охоплює широкий спектр об'єктів, включаючи транспортні засоби, автомобільні дороги, залізничні колії, трубопроводи, річкові та морські шляхи, порти, аеропорти, транспортні вузли та термінали. Інформація про ці об'єкти є просторовою, що створює важливі передумови для використання ГІС. Завдяки побудові й аналізу проекту "Цифрове Дніпро" ми можемо виконати наступні завдання: оцінити транспортну систему міста в цілому, виявити її переваги та недоліки у розташуванні, а також розробити стратегічний план для розширення транспортної інфраструктури, враховуючи особливості розміщення інших об'єктів на території міста Дніпра. Один із можливих варіантів такого плану може включати розширення метрополітену, оскільки місто Дніпро має найкоротшу лінію метрополітену в Україні, і це розширення важливо для подальшого розвитку [4, с. 1]. Саме на підставі проекту «Цифрове Місто», що розглядається, ми впровадили автоматизований розрахунок й нарахували до тисячі км довжини звичайних вулиць на міській території Дніпра у той час, коли аналогічним чином виявили лише 20 км високорангових автомобільних доріг у міській території, де дозволяється підвищення швидкості.

Застосовуючи ГІС-проект "Цифрове Дніпро", ми також можемо досліджувати *туристичну сферу* міста та її особливості. Серед можливих завдань в цьому контексті варто відзначити:

- *Визначення картографічних параметрів туристичного простору*, таких як відстань між двома заданими точками, периметр та площа полігону тощо.
- *Аналіз туристичних мереж і маршрутів*, включаючи пошук найкоротших шляхів між точками мережі, вибір оптимальних маршрутів за різними критеріями, розподіл часу та розташування туристичних об'єктів в місті Дніпро.
- *Картографічне накладення тематичних шарів у туристичній географії* (процедура оверлею), включаючи точки, лінії та полігони.
- *Аналіз розподілу туристичних об'єктів на карті*, включаючи їхнє розташування, концентрацію, зв'язність та інші характеристики [6, с. 8].

Перше туристична асоціація з містом Дніпро зазвичай пов'язана з його індустріальним характером. Проте важливо врахувати, що місто також багате на парки, сучасні проспекти та бульвари, має значну кількість музеїв та театрів [7]. Тому дослідження туристичної сфери за допомогою ГІС-проекту "Цифрове Дніпро" гратиме важливу роль у мирні часи.

Щодо *соціальної сфери*, цифровий зміст дозволяє надзвичайно ефективно аналізувати розміщення різних об'єктів соціальної інфраструктури, таких як навчальні заклади, лікарні, культурні та спортивні об'єкти. Особливу актуальність матиме заведення у проект шарів з просторовими моделями розміщення пунктів укриття або «пунктів Незламності» Розробка як стратегій регіонального урбаністичного розвитку, так й оперативного втілення підтримки функціонування міської інфраструктури під час війни має спиратися на ГІС-проект, який ми подаємо.

Для дослідження та оптимізації розміщення вказаної інфраструктури, враховуючи розміщення населення, можна створити додатковий шар з розподілом населення за районами міста в інтерфейсі QGIS. Це дозволить аналізувати концентрацію різних відповідних об'єктів відносно населення міста. Отже, при розгляді особливостей використання ГІС-проекту "Цифрове Дніпро" в рамках урбогеосистемного підходу можна зазначити його очевидну практичну значущість у аспекті післявоєнної відбудови міста Дніпро, як і у реалізації різних сценаріїв цієї відбудови.

Список використаних джерел:

1. *Kostrikov S. Geoinformation approach to the urban geographic system research (case studies of Kharkiv region) [Текст] / S. Kostrikov, L. Niemets, K. Sehida, K. A. Niemets, C. Morar // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія "Геологія. Географія. Екологія". – 2018. – Вип. 49. – С. 107-121.*
2. *Зацерковний В.І. Геоінформаційні системи і бази даних / В.І. Зацерковний, В.Г. Бурачек, О.О. Железняк, А.О. Терещенко // Видавництво Ніжинського національного авіаційного університету, 2014. – 494 с.*
3. *Overpass API: наступний рівень володіння OpenStreetMap [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://habr.com/ru/companies/vk/articles/591879/>.*
4. *Шиптицька І.І. Застосування геоінформаційних систем моніторингу транспортних об'єктів для вирішення питань, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями / І.І. Шиптицька,*

- Н.П. Кухарська // ЛДУ БЖД. – 2 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/755/1/8.pdf>
5. Веб-інструмент Overpass turbo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://overpass-turbo.eu/>.
6. Шевченко Р.Ю. Картографічні технології в туризмі / Р.Ю. Шевченко // К.: КуМУ, 2014.– 78 с.
7. 17 місць, які варто відвідати у Дніпрі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ua/article/734_17-mest-kotorye-stoit-posetit-v-dnepropetrovske.htm

УДК 911.3, 911.9

ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ У ЖИТЛОВИХ БУДІВЛЯХ НА ОСНОВІ ЛІДАРНИХ ДАНИХ З МЕТОЮ ГЕОМАРКЕТИНГОВОГО АНАЛІЗУ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ

Д. Серьогін, С. Білянська

den.seryogin@gmail.com, sofiia.bilianska@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У сучасному світі збір та аналіз геопросторових даних є одним із ключових етапів будь-яких ГІС-досліджень. Від точності, повноти та якості таких даних залежить успішність та ефективність проведення ГІС-аналізу території, що згодом відбивається на результаті цього аналізу та впливає на правильність прийнятих рішень щодо досліджуваної території. Зокрема, вищезазначене актуально і для геомаркетингових досліджень, де ГІС виступає ключовим інструментом при побудові геомаркетингової гіпотези. Такі завдання геомаркетингу, як аналіз ринку збуту, дослідження споживчої поведінки в географічній площині, а також оцінка ефективності розміщення бізнесу вкрай потребують даних про територіальний розподіл чисельності міського населення, яке, по суті, і є потенційним споживачем товарів та послуг того економічного сектору, у межах якого проводиться геомаркетингове дослідження [2]. Зазвичай у таких дослідженнях до уваги беруться доступні дані про чисельність населення, отримані з переписних ділянок – такі дані добре показують загальний тренд розподілу населення у місті по його різних районах, проте ніяк не передають особливості розподілу населення на мікропросторовому рівні. Для останнього необхідні розраховані дані про чисельність населення у кожному окремому житловому масиві чи будинку – саме ці дані можуть відобразити реальну обстановку з розподілом населення у кожному житловому районі та допомогти провести дійсно якісний геомаркетинговий аналіз території. Проблема полягає в тому, що подібні дані, як правило, не поширюються у відкритому доступі, з міркувань конфіденційності та безпеки. Тому для їх отримання доводиться задіяти різні методи оцінки чисельності населення з використанням тих доступних даних, які певним чином корелюють з чисельністю населення. І тут нами пропонується

підхід, що полягає в оцінці чисельності населення в житлових будинках, на основі її кореляційного зв'язку з об'ємом цих будівель, який може бути отриманий із лідарних даних.

Лідарні дані, отримані в результаті лазерного сканування земної поверхні, являють собою хмару точок, яка з високою точністю імітує модель земної поверхні, з усіма об'єктами на ній, які потрапили в область сканування. За допомогою спеціальних ГІС-інструментів такі об'єкти можуть бути розпізнані, класифіковані та далі перетворені на векторні тривимірні моделі. Для цих цілей, наприклад, можуть бути використані інструменти *ArcGIS Pro*, або настільна ГІС *City Change Management*. Таким чином, з лідарних даних витягуються тривимірні моделі будівель, які містять досить точну інформацію про площу, висоту та об'єм відповідних будівель [1]. Ці параметри далі і використовуються для оцінки чисельності населення.

Наступними двома характеристиками, необхідними для оцінки чисельності населення, є тип користування будівель та загальна чисельність населення за переписними ділянками. Тип користування необхідний для виділення та прийняття до розрахунків лише тих будівель, які належать до житлового типу – такі дані можуть бути отримані, наприклад, з бази даних *OpenStreetMap*. Наявні дані про чисельність населення в місті, отримані в результаті перепису, у свою чергу, використовуються для їхнього пропорційного розподілу по житлових будівлях міста в залежності від об'єму цих будівель. Таким чином, чим більший об'єм житлової будівлі, тим більша частка переписного населення їй може бути присвоєна в межах конкретної ділянки [3].

Оцінка чисельності населення може бути виконана прямо в ГІС-середовищі – для цього в нього має бути завантажений полігональний шар переписних ділянок, що містить дані про населення, а також шар будівель, що містить дані про їх об'єм та тип користування. Формула для розрахунку населення виглядатиме наступним чином:

$$BP_i = \left(\frac{CP}{\sum_{k=1}^n BV_k} \right) BV_i$$

де, BP_i – розрахована кількість мешканців будівлі i , BV_i – повний об'єм будівлі i (m^3), CP – загальна чисельність населення у переписній ділянці, BV_k – сумарний об'єм будівель у межах переписної ділянки, n – кількість житлових будівель у межах переписної ділянки.

Всі зазначені змінні можуть бути розраховані в будь-якій повноформатній ГІС, за допомогою калькулятора полів та з використанням додаткових інструментів просторового аналізу для підсумовування будівель у переписних ділянках. Шар будівель, для коректніших розрахунків, може бути перетворений на точковий шар центроїдів будівель. Зрештою, у шарі будівель створюється атрибутивне поле, у якому за зазначеною вище формулою розраховується кількість мешканців для кожної будівлі. Результат такої оцінки населення, виконаної у середовищі *QGIS 3.16*, а також її порівняння з вихідним розподілом населення по переписних ділянках представлені на рисунку 1.

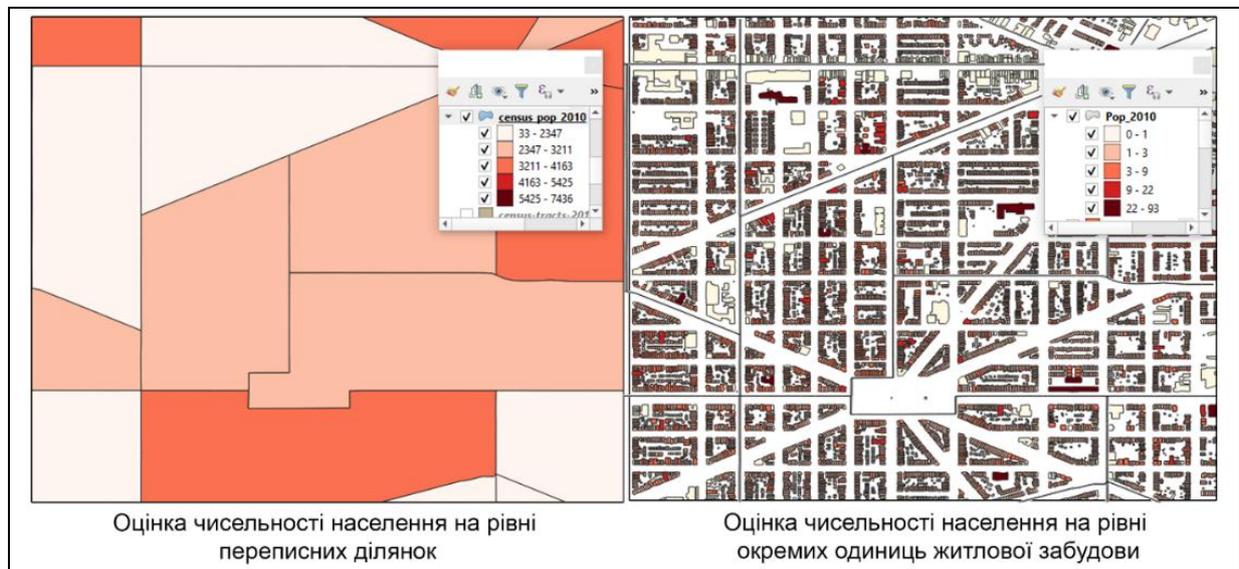

Рис. 1. Візуалізація розподілу чисельності населення в окремому районі о. Арлінгтон у середовищі QGIS (побудовано за даними [4]).

Як видно з рисунку, оцінка чисельності населення на рівні будівель дозволяє докладно простежити просторовий градієнт даного показника в межах кожної переписної ділянки, що становить набагато більший інтерес і дає набагато більше геопросторової інформації для безлічі геомаркетингових досліджень.

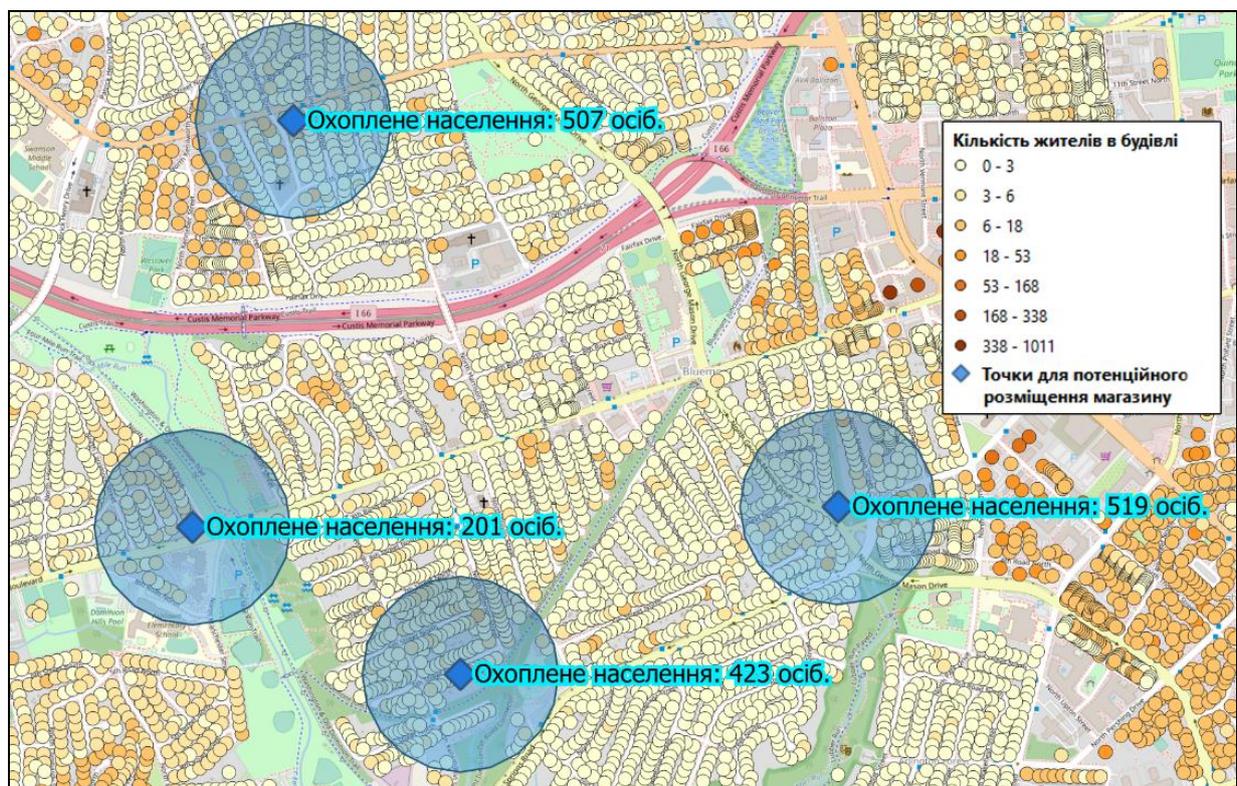

Рис. 2. Охоплення населення буферними зонами радіусом 300 км для точок потенційного розміщення продуктового магазину (побудовано за даними [4])

Прикладом реалізації отриманих даних у геомаркетингу може бути задача з пошуку оптимального місцеположення для продуктового магазину, з метою

максимізації охоплення населення, що проживає в радіусі найближчої доступності. Для цього ми можемо завантажити в ГІС доступні точки для розміщення магазинів і побудувати для них буферні зони з фіксованим радіусом, наприклад, 300 м. Населення з усіх житлових будинків, що потрапили в такі зони, буде підсумовано та занесено до відповідних зон як результуючий атрибутивний показник (рис. 2). Отриманий результат цілком може бути прийнято до уваги при оцінці геомаркетингового потенціалу того чи іншого розміщення магазину.

Таким чином, похідні дані лідарної зйомки можуть допомогти у вирішенні реальних задач геомаркетингу. Так, окрім вищезазначеного прикладу, результати запропонованої оцінки чисельності населення, можуть бути задіяні, зокрема, у мережевому аналізі міського середовища, при вирішенні таких задач як: побудова оптимального маршруту міського транспорту, побудова областей обслуговування з урахуванням дорожнього трафіку, побудова матриць розподілу мережевих супермаркетів, тощо. Для реалізації описаного підходу необхідні будуть лише такі складові, як: ГІС-інструменти, що дозволяють витягти моделі будівель з хмари точок, причому достатньо буде навіть LOD1-моделювання; дані перепису населення на певне місто, які зазвичай можуть бути доступні у відкритому доступі; дані про типи будівель, доступні в *OpenStreetMap*; та ГІС-середовище для виконання процедур обчислення чисельності населення по будівлях.

Список використаних джерел:

1. Серьогін Д. До питання виокремлення урбаністичних геоситуацій [Текст] / Д. Серьогін, С. Костріков // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». – 2023. – Вип. 58. – С. 241-256.
2. Verschuren M. *Geomarketing GIS & Marketing, New Combination of Knowledge* [Текст] / Verschuren M. // Wageningen: Wageningen University and Research Centre. – 2006. – 68 p.
3. Kostrikov S., Seryogin D. *Urbogeosystemic Approach to Agglomeration Study within the Urban Remote Sensing Frameworks. Urban Agglomeration* [Текст] / S. Kostrikov, D. Seryogin // Edited by A. Battisti and S. Baiani: IntechOpen, London. – Milan. – Zagreb. – 2022. – P. 251-273.
4. *Arlington census tracts, 2020 Census Redistricting data.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hub.arcgis.com/datasets/arlingtontx::arlington-census-tracts/explore>

МІСЬКІ ЗЕЛЕНІ ЗОНИ ЯК ОСНОВА ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В АСПЕКТІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Є. Телебенєва, Є. Перепелиця

telebenevaev@gmail.com, evgenperepelica37@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Невпинне зростання чисельності населення світу в наш час викликає посилення міграційних процесів, особливо з сільської місцевості в міста, що негативно відбивається на стані навколишнього природного середовища. За даними ООН, більше половини населення світу живе в містах, а до 2050 року очікується, що 6,5 мільярдів людей можуть стати міськими жителями. Оскільки все більше людей переїжджає в міста, створюючи зростаюче навантаження на природні системи міст та навколишні території, загострюючи існуючі екологічні проблеми, і викликаючи появу нових, населенню міст, керівництву міськими громадами доводиться переосмислювати свої дії та вплив життєдіяльності на навколишнє природне середовище.

Багато міст у всьому світі вже почали використовувати більш екологічні практики, спрямовувати свою життєдіяльність на покращення екологічного стану міських територій. Так з'являються вже позитивні в цьому аспекті практики, зокрема практики сталих міст. Це стає прикладом і моделями для побудови сталих міст майбутнього. Сталий розвиток міст і розвиток міських просторів мають велике значення не лише для збереження природного середовища, але й як основа покращення способу життя міських мешканців. Проте, нагальною проблемою в цьому аспекті виступає процес планування та створення міських зелених зон, що стають основою екологічно сприятливого відпочинку, зменшення рівня забруднення міського середовища тощо. Зелені насадження в контексті міста значною мірою сприяють стійкому розвитку міста та покращенню умов життя населення.

У IX ст. урбаністи створили великі ландшафтні парки у внутрішніх міських просторах як «легені міста». Ці зелені ділянки покращили життя міста та сприяли покращенню міського середовища. Сьогодні темпи, з якими відбуваються поточні процеси урбанізації, створюють міські виклики та створюють величезний тиск на місто, його середовище та ресурси для того, щоб зробити його кращим середовищем проживання. Міста повинні «включати екологічні концепції та розширювати традиційні дисциплінарні та професійні рамки для опису цих міських умов».

Міські зелені насадження відіграють важливу роль у сталому розвитку міст. Втручання в зелені насадження підживлює існуючий характер міста, покращує умови навколишнього середовища, сприяє створенню рекреаційних просторів на відкритому повітрі та активного способу життя, а також захищає біорізноманіття шляхом створення місць існування дикої природи. У більшому

масштабі вони також зменшують ефект теплового острова та зменшують поверхневий стік. В останні роки також наголошується на їхній ролі у зменшенні викидів вуглецю та покращенні здоров'я громадян. Останніми роками багато міст визнали важливість зелених насаджень і розробили цілі щодо того, як стати зеленими містами до 2050 року. Деякі з вжитих ініціатив включають стратегії збільшення міської природи, захисту існуючих парків і просування зелених дахів.

Для великих міст з давньою історією проблема щільної забудови та виокремлення площі для зелених зон є гострим питанням сьогодення. Гарно облаштовані зелені зони з великими інфраструктурними об'єктами стають цікавими туристичними локаціями у великих містах. Таким чином, в місті Харкові, яке характеризується великим ущільненням забудови, зростанням автотранспорту, викидами в атмосферу від різних джерел, у тому числі від транспортних засобів, збільшенням соціальної напруги та іншими чинниками, виділення зелених зон в місті розглядається як ключовий фактор для створення сприятливого, екологічно чистого середовища для життя населення та регулювання господарських процесів. Зелені насадження та паркові зони є необхідною складовою сучасного міського середовища. Це важливий елемент у містобудуванні, який відіграє важливе значення з погляду санітарно-гігієнічних, архітектурно-планувальних та соціальних аспектів. Міські зелені насадження виконують важливі функції, такі як фільтрація повітря від пилу і забруднень, поліпшення мікроклімату, зниження рівня шуму, захист будівель від перегріву, вплив на тепловий режим та вологість повітря. Вони також мають суттєве значення для створення приємної атмосфери для відпочинку та естетичного задоволення мешканців. Різноманітність декоративних рослин надає можливості для різноманітності в архітектурному плануванні міста [1].

Перші кроки у впровадженні зелених ініціатив у Харкові були пов'язані з відкриттям університету у 1804 році. На сьогоднішній день, Харків, як індустріальне місто, виділяється серед подібних тим, що він є одним з найбільш озелених індустріальних міст. Загальна площа зелених насаджень у місті становить 15,4 тисячі гектарів, до яких входять 31 парк, 5 садів, 150 скверів і бульварів, понад 500 зелених зон для відпочинку, а також 15 об'єктів природно-заповідного фонду державного і місцевого значення, які займають площу 467,7 гектарів [3]. Приблизно 44% території міста Харкова зайнято зеленими насадженнями. На кожного мешканця міста припадає близько 107 м² зелених насаджень, що перевищує норму, установлену Всесвітньою організацією охорони здоров'я, в 50 м².

Харків був одним з перших міст в Україні, яке розпочало проект «Smart City UA». У жовтні 2021 року Харків приєднався до ініціативи EBRD Green Cities і саме це дозволило розробити програму дій для вирішення екологічних проблем та сприяти створенню більш сталого та комфортного майбутнього для мешканців міста [5]. Отже, меморандум передбачає проведення комплексного аналізу екологічної ситуації у місті, розробку заходів для її поліпшення, визначення пріоритетних напрямків інвестицій, а також залучення фінансування через кредити, гранти та інші джерела [8].

У період 2020-2025 років у Харкові діє програма заміни аварійних, сухостійних або пошкоджених дерев, а також тих, які досягли певного віку [2]. Виконання заходів цієї програми полягає в збільшенні зелених насаджень з метою поліпшення екологічної ситуації в місті. Вдале впровадження цієї програми передбачає щорічне розширення квіткового оформлення, омолодження та збільшення зелених зон у місті, що сприятиме покращенню загального стану природного середовища. Ця програма має на меті зберігання на поточному рівні площі зелених насаджень у місті, а в майбутньому – їх збільшення шляхом відновлення нових дерев, кущів, створення нових газонів та квітників. Ефективність цієї програми визначається поліпшенням умов проживання мешканців, збереженням зелених насаджень у міських зонах, підвищенням культурного рівня міського населення та залученням молодого покоління до вирішення екологічних проблем [2].

Історія Харкова є надзвичайно цікавою, оскільки вона чудово ілюструє процес перетворення колись сірого, індустріального та малопривабливого міста у сучасне європейське місто, що має всі можливості для цього. Міське самоврядування приділяє значної уваги розвитку інфраструктури зелених зон міста, зокрема впровадженню проекту «Зелений каркас Харкова». Ідея цього проекту полягає в об'єднанні всіх паркових зон міста в єдину мережу за допомогою зелених коридорів з пішохідними та велосипедними доріжками. Харків стає все більш привабливим для туристів і відпочиваючих завдяки своєму чистому повітрю, а зелені зони стають місцем оздоровлення для різних груп населення і приваблюють туристів з усього світу, а не лише з України.

В умовах війни в Україні з 2014 року, в першу чергу через наростання економічних та соціальних проблем, увага до проблем забезпечення зеленими міськими зонами в Україні помітно зменшилася. Унаслідок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, РФ в Україну, Харківська область та місто Харків стали територією російсько-українського протистояння, яка постійно страждає від обстрілів та руйнувань житлових будинків, об'єктів критичної інфраструктури, рекреаційних зон міста тощо. Але попри все це, Харків був і залишається чистим, зеленим, Європейським містом в якому комфортно жити харків'янам.

У підсумку слід відзначити, що зростання темпів міського життя, збільшення фізичного та психологічного навантаження на мешканців міст потребує не лише відновлення, а й інноваційного розвитку рекреаційної інфраструктури. Цей розвиток повинен ґрунтуватися на нових теоретико-методологічних підходах до планування, організації та управління рекреаційними зонами міста. Важливо враховувати як специфічні особливості доступних рекреаційних ресурсів, так і переваги поліцентричної концепції розвитку міського простору. Такий підхід може значно підвищити якість, доступність та інтенсивність використання існуючих та проєктованих об'єктів рекреаційної інфраструктури міста. Це сприятиме збільшенню рекреаційного потенціалу міських територій і матиме позитивний вплив на психофізіологічний та фізичний стан населення, що відобразатиметься на загальному здоров'ї та працездатності мешканців.

Список використаних джерел:

1. Колесник Т.Н., Дрозд О.В. Проблеми озеленення Харкова / Науковий інформаційний журнал «Бізнес інформ» №8. 2009 (370), С. 34-36.
2. Міська програма заміни аварійних, сухостійних, уражених омелою дерев та дерев, які досягли вікової межі, на період 2020-2025 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkiv.rocks/reestr/678785>
3. Стратегія розвитку міста Харкова до 2020 року <https://www.city.kharkov.ua/assets/files/docs/zakon/strategy2411.pdf>
4. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р.А. Шмиг, В.М. Боярчук, І.М. Добрянський, В.М. Барабаш; за заг. ред. Р.А. Шмига. – Львів, 2010. – 222 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shmyh_Roman/Terminolohichniy_slovyk-dovidnyk_z_budivnytstva_ta_arkhitektury.pdf
5. EBRD Green Cities [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.ebrdgreencities.com/our-cities/kharkiv/>
6. European Bank for Reconstruction and Development [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.ebrd.com/news/2021/kharkiv-becomes-an-ebrd-green-city-.html>
7. Urban green spaces: a brief for action [Electronic resource]. – Access mode: Urban-Green-Spaces_RUS_WHO_web
8. Kharkiv joins Green Cities programme: <https://en.interfax.com.ua/news/general/772035.html>
9. UN (2015). Sustainable Development Goals. [Online] Available at: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html> [Accessed 31 March 2021].

СЕКЦІЯ 5

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

УДК 911.3:316.443

МІСЦЕ ЖИТЛОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ФУНКЦІОНУВАННІ ТА ДИНАМІЦІ УРБОГЕОСИСТЕМИ МЕГАПОЛІСУ ПІД ЧАС ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ (НА ПРИКЛАДІ м. ХАРКІВ)

В. Безрук, С. Костріков

without.hands95@gmail.com, sergiy.kostrikov@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Війна в Україні, повноформатною агресією північного сусіда, призвела до величезних збитків та руйнувань. Харків, як один з найбільших мегаполісів України, зазнав серйозної руйнації інфраструктури, яка вимагає не лише термінових дій щодо ліквідації наслідків бомбардувань, але й стратегічного планування майбутнього відновлення як всієї мережі, так і її окремих сегментів. Щодо таких задач ГІС-технології відіграють критично-важливу роль, дозволяючи ефективно збирати дані, аналізувати просторову інформацію та планувати відбудову з урахуванням всіх аспектів безпеки та розвитку урбогеосистеми як матеріально-онтологічної сутності, що функціонує і розвивається в окремому географічному екстенсі урбанізованої території[1].

Застосування ГІС дозволяє інтегрувати різноманітні дані – від лідарних зйомок до даних спостережень і створювати детальні та точні моделі міської забудови. Це не тільки сприяє розумінню поточної ситуації, але й надає інструменти для ефективного майбутнього планування[3].

Інтеграція ГІС з участю міської спільноти та системами прийняття просторових рішень забезпечує можливість широкої участі в процесі відновлення. Використання ГІС як платформи для включення населення та місцевих спільнот у процес відновлення є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку[2]. В умовах післявоєнної відбудови міст, таких як Харків, використання веб-платформних ГІС та хмарних ГІС-платформ відкриває нові можливості для залучення громадськості до процесу планування. Застосування таких веб-платформ, як *ArcGIS Online*, забезпечує доступність інструментів ГІС для широкої аудиторії через звичайний веб-браузер, значно спрощуючи участь громадськості в процесах реконструкції та відновлення.

Однією з ключових переваг веб-платформних ГІС є можливість легкого доступу до геопросторових даних та аналітичних інструментів без необхідності встановлення складного програмного забезпечення та застосування потужного апаратного [5]. Це відкриває шлях для ефективного залучення не тільки фахівців, але й звичайних громадян до процесу планування, надаючи

можливість активно впливати на процес відновлення міської інфраструктури. *ArcGIS Online* як одна з таких платформ дозволяє користувачам легко створювати, обробляти та ділитися картографічними матеріалами, які можуть використовуватися для визначення пріоритетів відновлення, планування місць розташування критично важливих об'єктів інфраструктури, а також для визначення стратегій забезпечення безпеки громадян[5].

Рис. 1. Приклад візуалізації урбанізованого середовища у програмному інтерфейсі *ArcGIS Urban* [6]

Ще однією хмарною платформою, що відкриває нові можливості для ефективної післявоєнної відбудови міст, є *ArcGIS Urban*. Ця інноваційна система відкриває широкі можливості для післявоєнної відбудови мегаполісу, зокрема міста Харкова, завдяки своїм унікальним функціям. Ця інноваційна платформа надає можливість інтерактивно моделювати та аналізувати міське середовище, що є критично важливим у контексті відновлення та перепланування постраждалих від війни районів (рис. 1) [6].

Використовуючи *ArcGIS Urban*, можна детально візуалізувати наявну інфраструктуру та оцінити ступінь її пошкодження. Платформа дозволяє створювати реалістичні тривимірні моделі міської забудови, що сприяє кращому розумінню можливих наслідків різних сценаріїв відновлення. Це особливо корисно для планування розміщення житлової інфраструктури в умовах, коли необхідно враховувати безпеку мешканців та оптимальне використання простору[4, 6].

Ключовим аспектом, який робить *ArcGIS Urban* незамінним у процесі майбутньої відбудови міської території, є його здатність до інтеграції різних даних. Це означає, що інформація про поточний стан інфраструктури, планові дані, а також вхідні дані від громадськості можуть бути об'єднані в єдиній платформі та у ієрархічній базі геоданих. Такий підхід дає можливість не лише планувати, але й ефективно комунікувати з мешканцями міста, залучаючи їх до процесу відбудови. Для міста Харкова, яке стало об'єктом значних руйнувань, використання *ArcGIS Urban* може стати ключовим елементом у створенні

довгострокового плану такого відновлення. Ця платформа дозволяє не тільки відновлювати пошкоджену інфраструктуру, але й переосмислювати міське планування з огляду на змінені умови і потреби [6].

Завдяки своїм характеристикам, веб-платформні ГІС та хмарні обчислювальні системи сприяють зростанню ефективності та відкритості процесу планування, а також забезпечують цінний канал зворотного зв'язку від міської спільноти, що є надзвичайно важливим у контексті післявоєнної відбудови певної урбанізованої території.

Моделювання на основі ГІС допомагає прогнозувати сценарії майбутніх як екзогенних, так й антропогенних впливів на житлову інфраструктуру, включаючи забезпечення безпеки мешканців [4]. Воно також сприяє розробці стратегій реконструкції та відновлення, які враховують потенційні ризики та потреби громади. Аналіз даних щодо території міста через спеціалізовану ГІС-функціональність відіграє важливу роль у визначенні пріоритетів у відбудові житлових районів та окремих інфраструктурних об'єктів.

Стратегічне планування відновлення міської інфраструктури Харкова з використанням ГІС включає розробку комплексних підходів, що враховують відтворення фізичного міського довкілля, так і соціально-економічне відновлення міста. Важливим аспектом у цьому відношенні є інтеграція повноформатної ГІС-платформи з різними базами даних і аналітичними інструментами, призначеними для створення *урбаністичного середовища* – моделі міського довкілля, яка надає повне зображення міської інфраструктури, функціональної структури міста та нагальних потреб її мешканців.

Список використаних джерел:

1. Костріков С.В. Геоінформаційний підхід до аналізу урбогеосистем на підставі технології лазерного дистанційного зондування / С.В. Костріков // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «РЕГІОН-2014: Стратегія оптимального розвитку» – Харків, 2014. – С. 31-34.
2. Чуєв О.С., Костріков С.В. Оцінка через ГІС-заоби просторової диференціації благоустрою міста як функції урбогеосистеми (на прикладі м. Харків) / О.С. Чуєв, С.В. Костріков // Часопис соціально-економічної географії. – Вип. 18(1). – Харків: Видавництво ХНУ, 2015. – С. 52-62.
3. Серьогін Д.С. Переваги лідарних даних для відстеження та оцінки руйнувань міської забудови під час воєнних дій / Д.С. Серьогін, С.В. Костріков. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «РЕГІОН-2022: Стратегія оптимального розвитку» – Харків, 2022 – С. 180-184.
4. Sultan Z. Barakat. *Spatial Methodologies to Support Postwar Reconstruction* [Електронний ресурс] / Sultan Z. Barakat, Adrijana Car, Peter J. Halls // 1st Edition. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.1201/9781420008234-18/spatial-methodologies-support-postwar-reconstruction-sultan-barakat-adrijana-car-peter-halls>
5. Lisa Berry. *Smart Mapping: Get Started* [Електронний ресурс] / Lisa Berry – Режим доступу до ресурсу: <https://storymaps.arcgis.com/stories/76c14c229c6849bbb4ba300042633356>.
6. ESRI. *What is ArcGIS Urban – Documentation* [Електронний ресурс] / ESRI – Режим доступу до ресурсу: <https://doc.arcgis.com/en/urban/get-started/get-started-what-is-urban.htm>

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

О. Боднарюк, К. Сегіда

bodnarukfcdd@gmail.com, kateryna.sehida@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Міграція населення є важливою складовою соціально-демографічних процесів і виступає показником соціально-економічного розвитку території. Проблеми міграції у нашій країні значно актуалізувались після початку повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації на територію України. Зокрема, потребує всебічного вивчення трудова міграція населення України в умовах війни, адже переміщення людей працездатного віку в таких значимих масштабах, які ми спостерігали за останні роки, створили серйозні виклики для нашої держави – соціально-економічні, політичні, правові, соціально-психологічні, демографічні тощо. Як свідчить досвід інших країн, недбале ставлення до вивчення проблем трудових міграцій може призвести до скорочення населення, зменшення ВВП та трудових ресурсів. Трудова міграція – це багатогранне явище, яке має великий вплив на розвиток суспільства. Складність, багатоаспектність і соціальний характер даного процесу передбачають необхідність комплексного та всебічного вивчення. Ще більшого значення дослідження міграційних процесів набувають під час воєнних дій.

У результаті повномасштабної війни та заборони на виїзд для чоловіків за кордон в Україні спостерігається значні зміни в потоках трудових міграцій. Низька заробітна плата, відсутність вільних робочих місць, зниження економічного розвитку спонукають українців до виїзду на роботу за кордон. У свою чергу, в країнах-реципієнтах робочої сили з нашої держави спостерігається дефіцит працівників робітничих спеціальностей, який покривають трудові мігранти з інших країн, зокрема, українці. Повномасштабне вторгнення російської федерації змінило попередні тенденції міграційних процесів у нашій країні. До 2022 року від 2 до 2.7 мільйонів українців можна було вважати трудовими мігрантами, зараз, за різними оцінками, за кордоном перебуває від 6 до 8 млн українців [1], у країнах Європи за схемами тимчасового захисту перебуває 4,8 млн українців [5].

Звичайно, переважна більшість із них виїхала, рятуючись від війни, тобто ці люди стали вимушеними мігрантами. Проте варто зазначити, що міграційний процес можна розділити на три ключові етапи, кожен з яких характеризується відмінними ключовими аспектами для вимушених мігрантів: початковий етап – евакуація або релокація, далі настає етап адаптації, а згодом – етап інтеграції [3]. Останній передбачає довготривале проживання мігранта в новій країні і зосередженість на таких аспектах, як працевлаштування та стабільний дохід. Після того, як російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення,

мільйони українців були вимушені перетнути кордон. На сьогодні для більшості мігрантів пройшло вже більше року з моменту їхнього виїзду з України, тому зараз наші співгромадяни проходять етап інтеграції та працевлаштування, тому доцільно розглядати їх і як робочу силу в країнах-реципієнтах.

Зовнішня міграція з України до та після початку повномасштабного вторгнення РФ доволі сильно відрізняються за демографічною структурою. У довоєнний час більш залученими у трудову міграцію були чоловіки (понад 70%), які були зайняті в робітничих професіях. Найчастіше вони виїздили на роботу до Польщі (39% від усієї кількості мігрантів), Російської Федерації (26%), Італії (11%) та Чехії (9%) [1]. Переважна більшість чоловіків, які здійснювали трудову міграцію, були задіяні на будівництві (55%), а також в сільському господарстві та промисловості [2]. Після початку повномасштабного вторгнення, з України почали масово виїжджати жінки, діти та літні люди. Серед вимушених мігрантів в країнах Європи 33% становлять діти віком до 18 років, 60,4% – особи віком від 18 до 64 років (із них 26,7% становлять чоловіки та 73,3% – жінки), 6,6% – особи старше 65 років [5]. Тобто за останні півтора роки кардинально змінилось гендерне співвідношення мігрантів з України: раніше переважали чоловіки, а зараз у міграційних процесах залучено значно більше жінок. До війни переважали економічні мотиви еміграції, проте після початку воєнних дій для громадян України найважливішим стало питання збереження життя та здоров'я. Варто зазначити, що у регіонах, де немає активних бойових дій, економічні мотиви (відсутність роботи, мала заробітна плата) залишаються важливим чинником, який стимулює українців вдаватись до трудової міграції.

Українці демонструють високий рівень інтеграції у європейські держави, про це свідчать численні дослідження. Опитування показало, що станом на лютий 2023 року близько 40% українських біженців були або найнятими, або самозайнятими, що відповідає приблизно половині тих, хто раніше працював в Україні [5]. Згідно з даними Міграційної платформи EWL, українські біженці працездатного віку, які хотіли працювати в Польщі, майже всі отримали робочі місця (98%) [4]. Опитування роботодавців у Польщі показало, що 85% польських компаній взяли на роботу громадян України. У Великій Британії також зафіксовано позитивну тенденцію щодо інтеграції українських біженців. Дані від Бюро національної статистики (ONS) вказують на різке зростання числа працюючих українців: в травні 2022 року цей показник склав 9%, тоді як вже до вересня він зріс до 43% [4]. В Естонії близько 55%, а у Литві – близько 50 % українських біженців працездатного віку з тимчасовим захистом вже знайшли роботу, здебільшого у виробництві, будівництві, оптовій та роздрібній торгівлі, послугах розміщення та харчування та адміністративних послугах [5]. Це підтверджує тезу, що українці успішно інтегруються у західне суспільство. Високий інтерес до української робочої сили в європейських країнах є доказом високої конкурентоспроможності українських мігрантів на міжнародному ринку праці. Здатність швидко адаптуватися до нових умов та працелюбність українців роблять їх цінними для роботодавців.

Приймаючи країни продовжують підтримку українців і з надання послуг вивчення мови, підтримку для забезпечення офіційного визнання їхніх навичок

тощо. Європейські уряди та корпорації розуміють цінність таких робітників і, отже, прагнуть забезпечити умови, за яких українці ухвалють рішення залишитися на довготривалий період, а не будуть повертатись в Україну. Особливо це стосується галузей, де спостерігається великий дефіцит робочої сили. Інтеграція українських жінок та дітей в європейських державах може підштовхнути до виїзду чоловіків з України після війни. В такому разі Україні буде складно конкурувати за трудові ресурси. Ця ситуація потребує від української влади стратегічного підходу та розробки конкретного плану дій, щоб запобігти можливому відтоку значної частини робочої сили після війни. Тому зазначені питання надзвичайно актуальні та потребують додаткових досліджень.

Список використаних джерел:

1. *World Migration Report 2022*. International Organization for Migration. 2023. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>
2. *Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і тенденції*. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2022. URL: http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/robota_10.pdf
3. Семенкова М.А. *Особливості міграційних процесів під час збройного конфлікту на Сході України і їх вплив на безпекове середовище*. Київ: Національний університет оборони України, 2020. <https://doi.org/10.15421/342024>
4. *Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп. / за ред. В. Потапенка*. Київ: НІСД, 2023. 33 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01>
5. *The impact of the influx of Ukrainian refugees on the euro area labour force* URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2022/html/ecb.ebbox202204_03~c9ddc08308.en.html

УДК 911.3

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВІЙН

Д. Волков, Л. Ключко

denys.volkov@student.karazin.ua, ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Події, які відбуваються в Україні з кінця лютого 2022 року, пов'язані з широкомасштабною збройною агресією РФ, свідком і учасником яких є кожен з нас, мають безпосередній і значний вплив на кожного українця, кожную громаду, місто, район, область, регіон України і на країну в цілому. Також з упевненістю можна сказати, що війна вже має і матиме вплив на інші країни і на світ в цілому. Дія цього впливу має передусім руйнівний характер, особливо для територій, на яких безпосередньо відбуваються бої та здійснюються цілеспрямовані ворожі удари по інфраструктурних, промислових та соціальних об'єктах. Руйнується майно громадян, знищуються або пошкоджуються критична та соціальна інфраструктура, засоби виробництва, наноситься шкода

сільськогосподарським угіддям і екосистемі в цілому, відбувається вимушена міграція населення, і суттєво погіршується соціально-демографічна ситуація у прифронтових регіонах, порушуються логістичні і комерційні ланцюжки поставок і співпраці, суттєво погіршується інвестиційна привабливість регіонів, а також фінансовий стан і інвестиційний клімат у країні в цілому.

Є і інший вплив війни, і тому є велика кількість історичних підтверджень. Він полягає в тому, що за умов єдності суспільства, здійснення урядом низки стратегічно вірних кроків та за наявності значного (як мінімум, достатнього для реалізації стратегії уряду) фінансування (об'єктивно – зовнішнього, тому що післявоєнній економіці країни важко знайти достатні внутрішні фінансові ресурси на відновлення) військові дії та їх руйнівний вплив на соціально-економічну сферу можуть стати поштовхом для революційно швидкого розвитку окремих галузей промисловості, запровадження нових економічних систем і підходів, втілення інноваційних та креативних напрямків бізнесу та підприємництва, кардинального поновлення засобів виробництва та інфраструктури країни. Вони можуть стати чинником виникнення нового «суспільного договору» з орієнтацією на розвиток самоврядування громад, на соціальну політику, на створення фінансово і міграційно привабливих територій, і можуть в результаті всього цього вивести країну на якісно новий рівень соціально-економічного розвитку.

Для того, щоб війна для України стала не тільки силою, яка принесла руйнацію і страждання, потрібно вже зараз формувати план кроків відновлення і подальшого зростання. У багатьох історичних прикладах такі кроки планувалися (і навіть розпочиналися роботи) ще до завершення війн. Зокрема, відновлення Роттердаму (Нідерланди), де вже через кілька днів після німецьких бомбардувань, 18 травня 1940 року, міська рада Роттердама доручила архітектору Віллему Герриту Віттевену (1891–1979 рр.) розробити новий план міста [13]. Або відновлення вщент зруйнованої Варшави, рішення про яке було прийнято вже 3 лютого 1945 року, і 14 лютого 1945 року було створене Бюро по відновленню столиці (Biuro Odbudowy Stolicy) [4]. Україна певною мірою також іде цим шляхом: 21 квітня 2022 року було створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни – консультативно-дорадчий орган при Президентові України, 4-5 липня 2022 року у Лугано (Швейцарія) урядом України було презентовано «План відновлення України», який складається із 15 національних програм, 26 січня 2023 року була започаткована Міжвідомча координаційна платформа донорів для підтримки процесу відновлення, відбудови та реконструкції України, тощо. Вже відновлено сотні зруйнованих ворогом об'єктів – передусім, інфраструктурних та житлових. Утім, із урахуванням продовження бойових дій та нестачу фінансового ресурсу власне відбудова ведеться точково, а сам План відновлення характеризується низкою експертів, як такий, що потребує доопрацювання, і має поруч із сильними також і слабкі сторони.

Будь-який комплексний план дій може бути створений, якщо, по-перше, є розуміння «відправної точки», в нашому випадку – це оцінка збитків і руйнувань в результаті військових дій. По-друге, якщо створена мета такого плану дій. Нашою метою має стати не тільки відновлення пошкодженої

інфраструктури, промисловості, екології, об'єктів соціальної сфери і створення передумов для повернення вимушених мігрантів, але й формування інвестиційно привабливої експорт-орієнтованої економіки, здатної конкурувати у XXI сторіччі, що має стати довготривалим чинником сталого соціально-економічного розвитку українського суспільства і збільшення чисельності населення. Маючи відправну і кінцеву точки, можна формувати конкретні кроки, із врахуванням історичного досвіду відновлення інших країн після того, як на їх територіях відбулися збройні конфлікти та війни, із визначенням джерел їх фінансування, з внесенням законодавчих і нормативних змін, затвердженням генеральних планів на рівні міст і громад, тощо.

Оцінюючи сумарні збитки, нанесені війною, треба зазначити очевидну річ, що, на жаль, вони, по-перше, не остаточні, оскільки станом на сьогодні війна триває, по-друге, їх остаточну суму важко спрогнозувати, через те, що економіка України на цей час на пряму залежить від лінії фронту, при цьому неможливо прогнозувати терміни і перебіг цієї війни. Проте вже сьогодні FORBES Ukraine зазначає, що у 2022 році Україна втратила 30% експорту, і значну частину цих втрат у найближчому майбутньому компенсувати не вдасться, а оскільки на експорт припадало близько 40% валової доданої вартості, ці втрати експорту самі собою означають втрату понад 10% ВВП [6]. Також, що станом на кінець 2022 року повітряні атаки на енергосистему країни та постійна обструкція відправленню суден із портів України обмежили виробництво в економіці щонайменше на 15%, за інших рівних умов [6].

Київська Школа Економіки (KSE) у своєму «Звіті про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення», здійсненому в рамках Національної ради з відновлення України від наслідків війни, у свою чергу публікує такі дані станом на 24 лютого 2023 року [20]:

- за рік з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад 143,8 млрд. дол. США (за вартістю заміщення);
- найбільша частка у загальному обсязі прямих витрат належить житловим будівлям. Вона склала 37,3% або 53,6 млрд. дол. США. Це 153 тис. об'єктів, серед яких 17,5 тис. багатоквартирних будинків, 136 тис. приватних;
- на втрати інфраструктури припадає 25,2% або 36,2 млрд. дол. США. Це серед іншого: транспортна інфраструктура (пошкоджені 19 аеропортів і цивільних аеродромів, 126 залізничних станцій і вокзалів, близько 14,5 тис. автобусів, трамваїв і тролейбусів), дорожнє господарство (руйнувань зазнали 25,1 тис. км доріг та 344 мости і мостові переходи), цифрова інфраструктура (726 об'єктів зв'язку);
- втрати активів бізнесу становлять мінімум 11,3 млрд. дол. США. Серед яких втрати роздрібною торгівлі склали 2,59 млрд., зруйнованих великих, середніх і малих підприємств 7,9 млрд. Зруйновано і пошкоджено 25 великих підприємств на кшталт Маріупольського металургійного комбінату ім. Ілліча (2,4 млрд.), Азовсталі (1,8 млрд.), Укртатнафти (405 млн.), Філіп Морріс Україна (154 млн.) тощо;

- прями втрати аграрного сектору складають 8,7 млрд. дол. США. Серед яких через знищення і пошкодження техніки 4,65 млрд., знищена і вкрадена продукція 1,87 млрд., зруйновані потужності зберігання 1,33 млрд.;

- сукупні прями втрати від руйнувань та пошкоджень об'єктів громадського сектору (соціальні об'єкти та установи, заклади освіти, науки та охорони здоров'я, культурні споруди, спортивні об'єкти, адмінбудівлі тощо) складають близько 13,69 млрд. дол. США. Це серед іншого: 1216 медзакладів, 630 адміністративних будівель, 915 повністю зруйнованих і 2165 пошкоджених закладів освіти, 117 об'єктів майна наукових установ Національної академії наук (НАН) України, 348 релігійних об'єктів, 703 будинки культури, 82 музеї, 8 спортивних стадіонів;

- окремо варто зазначити, що втрати ЖКГ (без врахування ТЕЦ) склали 1,4 млрд. дол. США. Це п'ять зруйнованих і вісім пошкоджених теплосилоцентралей, 472 котельні (їх найбільша кількість у Харківській і Київській областях), а також десятки теплових пунктів, водопровідних насосних станцій, тощо;

- втрати енергетики станом на 24 лютого 2023 року склали 8,1 млрд. дол. США (*причому Каховська ГЕС буде врахована тільки у наступному періоді*);

- серед десяти найбільш постраждалих регіонів України (з урахуванням того, що не всі категорії збитків підлягають декомпозиції на регіональному рівні) зазначаються такі: Харківська область (31,2 млрд.), Донецька (32,2 млрд.), Луганська (17,7 млрд.), Запорізька (10,5 млрд.), Київська (9,1 млрд.), Миколаївська (7,3 млрд.), Одеська (6,3 млрд.), Чернігівська (6,4 млрд.) [20].

За даними Міністерства соціальної політики України (згідно із відповіддю Міністерства соціальної політики на запит Руху Чесно про кількість внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) в регіональному розрізі від 29.03.2023 року) кількість зареєстрованих ВПО становить майже 5 млн. Найбільша кількість ВПО встановлена з таких регіонів: з Донецької області – 530 тис., Харківської – 476 тис., Дніпропетровської – 455 тис., Київської – 379 тис. [12].

Є очевидним, що цифри вражаючі, і також те, що наслідки війни стануть серйозним викликом для української економіки, а їх подолання буде головним завданням українського суспільства, уряду та країн-партнерів на найближчі роки. Плануючи стратегію подолання наслідків війни, певним чином треба спиратися і на історичний досвід, адже у сучасній історії після закінчення Другої світової війни у світі сталося більше 250 війн і військових конфліктів, в них було задіяно більше 60 країн. Найбільш руйнівними стали війна у В'єтнамі (1957-1975 рр. із близько 4 млн. загиблих), в Ефіопії (1974-1991 рр. і 1,5 млн. жертв), у Судані (1983-2005 рр. – 2 млн. загиблих), в Афганістані (триває з 1978 року і забрала близько 2 млн. життів), Ірано-Іракська війна (1980-1988 рр. і понад 1 млн загиблих), війна у Кореї (1950-1953 рр. – 2 млн. жертв), війна між Індією і Пакистаном (з 1947 року, біля 1 млн. загиблих), Конголезькі війни (1996-2002 рр., де в тому числі від голоду померли більше 5 млн. людей), війни в Алжирі, Сомалі, Анголі, Мозамбіку, Лівії, Арабо-Ізраїльський конфлікт, у Гватемалі, Нікарагуа, на території колишньої Югославії, у Чечні, Грузії, у Карабаху.

Деякі з війн, що почалися у ХХ і ХХІ сторіччях, тривають і досі, розпалюються нові конфлікти, проте більшість станом на сьогодні можна вважати завершеними або такими, де військові дії завершилися, сам конфлікт перейшов у довготривалу «холодну» фазу, а економіки цих країн отримали можливості для післявоєнного відновлення і розбудови. Існують приклади, як країни використали таку можливість невдало або не в повній мірі, що призвело до їх стагнації або відкату. Наприклад, Ірак або Афганістан. Проте є багато позитивних прикладів того, як країни, що перебували у стані війни, змогли скористатися можливостями, відновитися і досягти значного економічного успіху. Розглянемо декілька таких прикладів з різних частин світу.

Відновлення країн Європи після Другої світової війни. У 1945 – 1947 рр. з метою забезпечення нагальних потреб населення європейських країн і часткового відновлення інфраструктури здійснювалась зовнішня фінансова допомога за рахунок золотих і доларових резервів та значною мірою субсидій і позик США і Канади. Задля власне відновлення економік європейських країн з 1948 р. і до 1952 р. був задіяний «План Маршалла», згідно з яким європейські країни отримували продовольство, паливо, обладнання, позики, а сам план був спрямований на розбудову промисловості та економічних зв'язків між країнами. Гроші не йшли до бюджетів країн безпосередньо, а виділялися на цільове придбання промислової і сільськогосподарської продукції. Накопичені кошти були використані значною мірою для інвестицій у реконструкцію. Також у цих країнах були мінімізовані державні і місцеві бюджети, проведені податкові реформи, надавалися пільгові цільові кредити і діяло проектне фінансування. 1% грошей був витрачений на «технічне сприяння» (допомога технічних експертів із США у відродженні європейської інфраструктури і виробництва) [19]. Був створений фонд на 300 млн. дол. США, метою якого було стимулювання інвестицій американського бізнесу в європейські економіки [19]. Результатом усіх дій стало те, що з 1948 р. по 1952 р. промисловість зросла на 35%, а рівень доходів на 20% [14]. А співпраця країн стала підґрунтям для створення Європейського Союзу.

Японське «економічне диво». З огляду на тимчасову окупацію (1945 – 1952 рр.) Японії з боку США, стартом відновлення зайнявся окупаційний уряд, а очолити економічні перетворення в Японії було доручено Дж. Доджу, який запровадив, так звану, «Лінію Доджа» [15]. Для відновлення зруйнованої після поразки у Другій світовій війні економіки були запроваджені такі заходи: проведена земельна реформа (ліквідоване поміщицьке землеволодіння), введено антимонопольне законодавство (ліквідація промислових картелів), імплементовано податкову реформу (зменшено податки на підприємницьку діяльність), впроваджена бюджетна реформа (зупинена виплата субсидій військовим і збитковим підприємствам), прийнятий закон про сприяння раціоналізації виробництва, тощо. Урядом США та Світовим Банком були надані пільгові грошові кредити у сумі близько 3,3 млрд. дол. США [8]. Також важливу роль у становленні японської економіки зіграли великі замовлення США під час війни у Кореї. Результатами стали: зростання продуктивності праці, розширення внутрішнього ринку, формування ринку робочої сили (до війни 48% зайнятого населення було задіяне у сільському господарстві),

посилення конкуренції, повне оновлення обладнання, створення нових виробництв, створення нових зовнішньоекономічних зв'язків. Вже у 1952 році Японія досягла довоєнного економічного рівня. Протягом наступних десяти років потроїла рівень ВВП [7]. Обсяг виробництва зріс у п'ять разів. У 70-х роках Японія стала одним з найпотужніших у світі металургійним центром. А протягом 50-х – 80-х років – новатором у багатьох галузях (нейлон, електроніка, автомобілі тощо).

Відновлення країн Африки. Серед країн, які зазнали кровопролитних війн, після яких відбулося післявоєнне соціально-економічне піднесення (хоча в цілому економіки цих країн характеризуються як аграрні і слаборозвинені), можна зазначити, наприклад, Кот-д'Івуар, Джибуті, Ефіопію. Головними чинниками післявоєнного економічного зростання стали: аграрний і видобувний сектори, зростаюча чисельність населення, дешева робоча сила, а також зовнішні інвестиції [10]. Так згідно зі звітами Світового банку зростання номінального ВВП на душу населення у цих країнах з 2018 по 2021 роки склало: у Джибуті +64%, Кот-д'Івуарі +50%, Ефіопії +22% [3]. Окремо варто згадати про Ефіопію. Після майже двадцятирічної громадянської війни ця країна спромоглася протягом десяти років відновити економіку і досягти значних результатів – так з 2004 по 2019 роки Ефіопія мала одні з найвищих темпів економічного зростання у світі (в середньому 11% на рік) [10]. За останні 20 років економіка країни почала змінюватися. За рахунок, по-перше, розвитку експорту традиційних експортних товарів Ефіопії – кави, золота, нафти, квітів. У 2019 році експорт цих товарів склав 43% вартості експорту країни [10]. По-друге, дедалі більше зростала вага текстильної продукції та машинобудування – іноземні компанії відкривали в Ефіопії виробництва. Політична стабільність та низькі зарплати були факторами, що сприяли поступовій індустріалізації країни.

Також прикладами успішного відновлення економік після війн і збройних конфліктів є Південна Корея, країни, що утворилися на території колишньої Югославії, становлення держави Ізраїль тощо.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що якщо провести аналіз цих та інших «історій успіху», які мали місце на різних континентах та у різні часи, то можна побачити, з одного боку, відмінності і особливості ситуацій, в яких опинилася та чи інша країна, – історична особливість часу, географічне положення, культурний бекграунд, переможець або переможений у війні, специфіка соціального і економічного устроїв, зруйнована промисловість та інфраструктура або більш-менш збережена, наявність або відсутність сировини і т.ін. З іншого боку, очевидна схожість напрямків і кроків по відновленню цих країн. Це наявність мети, ретельно продуманого плану і мотивації. Це залучення суттєвого зовнішнього фінансування на державному рівні та інвестицій на рівні бізнесу, менеджмент ефективного і цільового використання запозичень. Це координація, комунікація і розбудова інституцій. Це боротьба з корупцією і зважені економічні рішення, націлені на лібералізацію економіки, підвищення конкуренції, створення робочих місць. Наявність робочої сили. Ефективне, раціональне використання своїх сильних, конкурентоздатних, специфічних саме для цієї країни або регіону сторін одночасно із орієнтацію на

експорт і створення тісних зовнішніх економічних відносин. І не на останньому місці – вчасність фінансувань і перетворень.

Україна вже виборолала своє право на успіх і гідне місце серед країн, які рухають людство вперед. Проте Україні після перемоги треба ще багато чого змінити і зробити, маючи продуктивне критичне ставлення до себе, використовуючи історичний досвід інших країн, і враховуючи сучасні геополітичні і економічні реалії і тенденції, для того, щоб це право було реалізоване у найближчій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Богдан Т. Як не втратити шанс. Програма комплексного відновлення громади – дорожня карта першочергових кроків відновлення України / Т. Богдан // *Економічна правда* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/>
2. Бородіна О. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України / О. Бородіна, В. Ляшенко // *Вісник економічної науки України*. – 2022. – № 1 (42). – С. 121-134.
3. Відкриті дані Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/>.
4. Глінський М. Хто відбудував Варшаву? І чому саме так / М. Глінський // *Culture.pl* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://culture.pl/ua/stattia/khto-vidbuduvav-varshavu-i-chomu-same-tak>
5. Джадт Тоні. Після війни. Історія Європи від 1945 року / перекл. К. Зарембо. – К.: Наш формат, 2020. – 928 с.
6. Дянков С. Скільки економіка України втратила через блекаути та блокування портів Росією? Підрахунки економістів / С. Дянков, О. Блінов // *Forbes Україна* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forbes.ua/money/skilki-ekonomika-ukraini-vtratila-cherez-blekauti-ta-blokiuvannya-portiv-rosieyu-pidrakhunki-ekonomistiv-02032023-12119>.
7. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України / Я. Железняк // *LB.ua* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html
8. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України / С.В. Іванов // *Економіка України* – 2019. – № 1 (686). – С. 75-89.
9. Лазарева О.В. Врахування європейського досвіду соціально-економічного розвитку сільських територій для України / О.В. Лазарева // *Економічний форум*. – 2022. – 1 (1). – С. 100-108.
10. Ерман Г. Війна в Ефіопії. Найдавнішу країну Африки чекає доля Югославії? / Г. Ерман // *BBC News Україна* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54955674>.
11. Обух В. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови / В. Обух // *Укрінформ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html>
12. Олійник В. Найбільше ВПО у східних областях і на Київщині — оновлені результати дослідження Руху ЧЕСНО / В. Олійник // *Рух Чесно* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chesno.org/post/5625/>
13. Ошемкова К. Нове серце Роттердама. Післявоєнна реконструкція міста / К. Ошемкова // *pragmatika.media* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pragmatika.media/nove-serce-rotterdama-pisljavoienna-rekonstrukcija-zrujnovanogo-mista/>

14. Пилипенко Я. Відбудувати все. Як країни відновлювалися після війни / Я. Пилипенко // *Transparency International Ukraine* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/blogs/vidbuduvaty-vse-yak-krayiny-vidnovlyuvalysya-pislya-vijny/>.
15. Подгорська К. Післявоєнна відбудова Японії та передумови для «економічного дива» / К. Подгорська // Центр Дністрянського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-japan>.
16. Попова С. Мапа найкривавіших конфліктів: за що світ воював у 20-му столітті / С. Попова // 24 канал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/mapa_naykrivavishih_konfliktiv_za_shho_voyuvav_svit_u_hh_stolitti_n1129184.
17. Ткачук А. Про відновлення та регіональний розвиток після війни / А. Ткачук, Ю. Третяк // Інститут громадського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>.
18. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою // Український інститут майбутнього [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>.
19. Чернишов П. Чому план Маршалла спрацював у післявоєнній Європі / П. Чернишов // *Forbes Україна* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://forbes.ua/inside/pochemu-plan-marshalla-srabotal-v-postvoennoy-evrope-uroki-dlya-ukrainy-11042022-5382>.
20. Kyiv School of Economics. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf.
21. Werner Bührer. *Die Deutsche Industrie und der Marshallplan 1947-1952* / Bührer Werner [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.openedition.org/igpde/14817>.

УДК 314.151.3-054.73(477)"2022/2023"

ТЕНДЕНЦІЇ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Д. Гордієнко

daryna.hordiienko@student.karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Двадцять четверте лютого дві тисячі двадцять другого року змінило уявлення про світ для багатьох людей і країн не лише в аспекті подорожей та вивчення туристичних переваг окремих куточків нашої планети. Для окремої людини, особливо в Україні поняття “домівка”, “робота”, “безпека власна та родини” перестали існувати. Бомби та снаряди, які падали на голови людей заставили думати про свою безпеку, шукати вихід для збереження власного життя, життя своїх дітей та близьких. З цього часу поняття “міграція” стає одним з найбільш поширених і важливих в українському соціумі.

Внаслідок війни багато мешканців України були змушені залишити свої домівки. Деякі з них здійснили внутрішню міграцію в межах країни, тоді як інші обрали шлях еміграції та виїхали за кордон. Майже всі, хто вимушено

покинув свої домівки, рідні місця, були впевнені, що це на дуже короткий час і скоро вони повернуться додому. Деякі люди переїжджали на певний час, а тепер повернулися до своїх постійних місць проживання. У деяких випадках питання виїзду може виникнути лише в подальшому, залежно від конкретних обставин, коли не стане власного дому або не залишиться сил і терпіння витримувати прильоти ракет, загрози артобстрілів тощо. Поняття “військова міграція стало жахіттям ХХІ століття для нашої держави, зруйнувати тисячі й тисячі людських життів, породили невпевненість в завтрашньому дні. Це однаково складно і небезпечно для всіх регіонів України. Раптове переміщення великої кількості населення через війну створює нові виклики і посилює вже існуючі проблеми. Це стосується як громад, які приймають переселенців, так і тих, з яких відбувається масовий відтік людей. Міграції та їхні наслідки мають часто непередбачуваний характер, а тому ці виклики повинні бути оцінені та враховані при розробці національних і місцевих політик, щоб забезпечити ефективний та відповідальний підхід до управління ситуацією та підтримки вразливих груп населення. Це стосується як внутрішньої міграції так і еміграції за межі держави. З урахуванням обставин, врахування та вирішення питань, пов'язаних з переміщеними особами, також повинні відповідати національному законодавству приймаючої сторони, громадяни України мають різний статус: від біженців до осіб, до яких застосовується тимчасовий чи інший подібний механізм захисту.

Так, спричинена російською агресією закордонна міграція українців потребує проведення детального дослідження, аналізу та обговорення факторів, що впливають на переселенців та приймаючі громади. Без цього важко розробити дієві стратегії та державну політику в різних сферах, таких як соціальна інтеграція, економічна підтримка, охорона здоров'я та освіта для переселенців. Аналіз і вивчення досвіду та потреб цих груп можуть допомогти у виробленні адекватних заходів та ресурсів для їхньої підтримки.

Демографічна ситуація її особливості та проблеми – один із найскладніших викликів, з якими зіткнулася Україна з часу відновлення незалежності в 1991 році. На жаль, повномасштабне російське вторгнення прискорило депопуляцію населення. Російська агресія справді спричинила справжню демографічну катастрофу в Україні. Конфлікт призвів до десятків тисяч загиблих та поранених, що має серйозні наслідки для національного складу населення.

Ця ситуація виявляється унікальною порівняно з попередніми міграційними кризами в Європі у 21 столітті. Одна з відмінностей - це склад групи переселенців. Більшість українських біженців - це жінки працездатного віку з вищою освітою та їхні діти. Це може впливати на потреби та виклики, з якими стикаються країни, які приймають біженців.

Статус тимчасового захисту для біженців у країнах Європи вказує на необхідність реагування на надзвичайну ситуацію та надання допомоги. Польща, Німеччина та Чехія, а також США, прийняли значну кількість українських біженців, що може вимагати розробки комплексної стратегії для їхньої інтеграції та підтримки.[1].

Значний приріст кількості українців, які перебувають за кордоном протягом короткого періоду часу - менше ніж за п'ять місяців. За цей час кількість

українців за кордоном зросла на майже 188 тис. осіб, що може бути пов'язане з різними факторами, включаючи політичні, економічні та соціальні умови в Україні, а також події в світі. [2].

Вражаючий масштаб набула міграція українців після подій, що відбулися 24 лютого 2022 року. Понад половина українців за кордоном перебуває в трьох основних країнах: Польщі, Німеччині та США. Це свідчить про значний вплив міграції на ці країни та можливі соціальні та економічні зміни в Україні. Детальний розподіл за країнами та віковими групами дає можливість ліпше зрозуміти характер цього масштабного руху населення. Національні та міжнародні організації можуть використовувати ці дані для визначення потреб та розробки політик, спрямованих на підтримку мігрантів та їхню інтеграцію.[2].

До найбільш загрозливих викликів для українців за кордоном відноситься фінансовий та соціально-психологічний. Українці почали масово виїжджати з країни, починаючи з кінця лютого 2022 року від моменту війни і продовжують виїжджати до цього часу. Мігранти з України мають різне фінансове і соціальне становище. Люди, які виїхали на початку війни, мали певні фінансові запаси, а зараз ці ресурси вичерпуються. Після кількох місяців перебування люди змушені шукати роботу, місце перебування та інші умови існування. Не всі мають можливості, наприклад, жити в орендованій квартирі, мати вільний доступ до одержання медичної допомоги тощо.

Інший виклик для переселенців – рівень володіння іноземною мовою. Більшість мігрантів складає населення східної України, півдня та центру (Харків, Київ, Дніпро, Запоріжжя, Херсон тощо). Раніше для жителів цих регіонів можливо, володіння польською, чеською, румунською чи угорською мовами не було в пріоритеті. До того ж, лише близько 20% цих людей володіють на необхідному для спілкування та пошуку роботи англійською мовою. Польською – володіло 35% на рівні достатньому для життя, однак не завжди достатньому для роботи. Відповідно незнання мови, неможливість показати свій кваліфікаційний рівень призводять до того, що люди не можуть знайти роботу і забезпечити для себе та родини відповідний рівень життя.

Також є проблема поєднання зайнятості з доглядом за дітьми, так як сімей з дітьми є 87%. Часто, наприклад у Польщі вимушено беруть зміни, які мали раніше чоловіки, ділять цю роботу для жінок з відповідними змінами відповідно до того, як працюють садки і школи.

Наступне, що заважає людям знайти роботу, – незнання місцевого ринку праці і законодавства. Люди можуть бути фахівцями високого рівня, але не маючи досвіду роботи за кордоном, (80% людей, котрі переїхали за кордон, ніколи не працювали в країні, куди переїхали і загалом за кордоном. Тобто це люди, які не були налаштовані на трудову міграцію, вони тікали від війни) часом можуть знайти або нелегальну роботу, або потрапити на не дуже совісних роботодавців.

Важливим соціальним викликом є можливість і реальність довгострокового планування. Люди не знають, скільки вони будуть проживати в тій чи іншій країні, не можуть, відповідно будувати свої плани на майбутнє, що стає сильним емоційно-психологічним перевантаженням [3].

За вказаними даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) за даними 23 січня 2023 року в Україні було зареєстровано 5,4 мільйона внутрішніх переселенців. Минулого літа їхня кількість була вищою. Зараз існують побоювання, що вона може далі зростати разом із підвищенням інтенсивності боїв вздовж лінії фронту. Найбільше внутрішньо переміщених осіб перебувають на сході України – майже два мільйони. Далі слідує центр (928 тисяч) та захід (863 тисячі). На півночі України нарахували 604 тисячі внутрішніх переселенців, на півдні – 496 тисяч. Окремі дані наводяться щодо Києва - тут кількість внутрішньо переміщених осіб оцінюють у 497 тисяч. За даними МОМ, 58 відсотків внутрішніх переселенців залишили свої домівки за понад шість місяців до дати опитування (23 січня). 12 відсотків були змушені переїхати протягом останніх двох місяців до цієї дати. Четверть внутрішньо переміщених осіб змушена жити переважно за державну фінансову допомогу. Для дітей та осіб з інвалідністю виплата становить - 3000 грн., для дорослих складає - 2000 грн. [2].

Міграційну ситуацію в Україні і до 24.02.2022 р. важко було назвати сприятливою. Рішення про вимушену міграцію в значній мірі обумовлено зважуванням ризиків за місцем постійного проживання та невідомості після переміщення. Російсько-українська війна призвела до значного зростання міграцій, як зовнішніх, так і внутрішньодержавних. Виникнення низки міграційних проблем для України:

- небезпечність неповернення частини українців, котрі зараз перебувають за кордоном;
- ризик виїзду чоловіків, чії сім'ї перебувають за кордоном, після скасування існуючої заборони (по завершенні війни або її активної фази), що призведе до збільшення частки неповерненців;
- стрімка зміна фактичного розподілу населення між регіонами України, збільшення навантаження на інфраструктуру регіонів та громад, що приймають внутрішньо переміщених осіб;
- потенційне закріплення частини ВПО в місцях розселення, небажання повертатися до місць попереднього проживання;
- недостатньо ефективного застосування робочого потенціалу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стикається з труднощами щодо влаштування на роботу відповідно до їхньої кваліфікації, що веде до поширення безробіття серед цієї групи населення.

Більш коректне оцінювання чисельності ВПО і вимушених зовнішніх мігрантів потребує розроблення комплексної методики. Саме така методика враховуватиме дані різних джерел, адекватного інформаційного забезпечення (зокрема, запровадження вибіркового опитування в Україні й за кордоном на регулярній основі). Валідація інформації здійснених оцінювань є можливою після проведення перепису населення. Для того, щоб знизити вразливість вимушених мігрантів має реалізуватися політика їхнього захисту (заходи підтримки ВПО), стимулювання рееміграції в Україну та ефективного використання міграційного капіталу біженців й мігрантів. В іншому разі високий потенціал неповернення в Україну трансформується в реальні втрати людського потенціалу та поглиблення демографічної катастрофи.

Демографічні процеси, що відбуваються в цілому в світі достатньо жорстко впливають на рівень соціально-економічного розвитку регіонів та цілих країн. Зокрема це стосується і складних міграційних процесів, з якими зіткнулася Україна з початком повномасштабної війни на її території з боку Росії. Демографічний та інтелектуальний потенціал - основа позитивних зрушень, які необхідні нашій країні для успішного відновлення інфраструктурного, виробничого, соціального потенціалу з метою подальшої інтеграції до Євросоюзу. Це вимагає проведення комплексних досліджень, без яких неможливе якісне прогнозування та планування подальшого соціально-економічного розвитку країни, визначення необхідної фінансової допомоги.

Список використаних джерел:

1. Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>.
2. Мультимедійна платформа іномовлення України УКРІНФОРМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>.
3. Медіа, якому довіряють. Твоє місто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voemisto.tv/exclusive/chy-mozhut-ukraintsi-staty-trudovymi-migrantamy-ta-shcho-mozhe-zrobyty-kraina-shchob-povernuty-lyudey-zza-kordonu-138193.html>.
4. СУСПІЛЬСТВО. Україна у фокусі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/de-zive-najbilse-ukrainskih-bizenciv/a-65281436#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B7,%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B1%D0%BE%D1%97%D0%B2%20%D1%83%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B6%20%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%97%20%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%83>.

УДК 338.467

ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Г. Кучерява

hanna.kucheriava@knlu.edu.ua

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Негативний вплив російської агресії проти України відчули усі складові соціально-економічного життя, не виключенням є і туристична галузь. Події, які відбуваються в Україні з 24 лютого 2022 року, змушують багатьох відмовлятися від подорожей, а більшість міжнародних туристичних компаній взагалі рекомендують обмежити відвідування України. Водночас, незважаючи на нищівний удар по індустрії гостинності, функціонування туристичного сектору в Україні не зупинилося.

Туристична галузь України тримається, передусім, на внутрішньому туризмі. За період дії в Україні воєнного стану спостерігається підвищення уваги до національних туристичних атракцій. Незважаючи на усі труднощі сьогодення, українці намагаються знаходити можливості для відновлення фізичних сил, покращення психоемоційного стану, позбавлення депресії та вигорання. Важливим інструментом цього є екскурсії та короткотривалі тури в регіонах, які є відносно безпечними. Туристи все гостріше реагують на красу місцевих краєвидів, милуються навколишнім середовищем, цінують можливості доторкнутися до природи.

Введення воєнного стану в Україні позначилося на плануванні туристичної діяльності. Організатори подорожей у ході розробки маршрутів мають обов'язково враховувати правила безпеки під час мандрівок країною, а також інформацію про дозволи та обмеження, які діють в регіонах України під час воєнного стану. Збираючись у мандрівку, туристам варто дізнатися про наявність укриттів та бомбосховищ по маршруту подорожі, якими вони зможуть скористатися у випадку сигналу повітряної тривоги.

Опитування, проведене Державним агентством розвитку туризму, засвідчує, що 38% українців у віці 15-70 років залучені до внутрішнього туризму та подорожують, як правило, один раз на рік. Найчастіше подорожують мешканці великих міст та обласних центрів, що пов'язано з їхнім кращим матеріальним становищем порівняно з мешканцями невеликих міст або ж сіл. Метою подорожі більшості респондентів, передусім, є відпустка, дозвілля та відпочинок, на другому місці – відвідування рідних та друзів, на третьому – індивідуальні ділові поїздки. Найулюбленішими видами туризму українців є пляжний, екскурсійний, гірськолижний туризм. Абсолютна більшість респондентів самостійно планують подорожі Україною без допомоги посередницьких організацій. Основним ресурсом, з якого подорожуючі дізнаються про туристичні об'єкти та DESTINAЦІЇ України, є соціальні мережі, серед яких беззаперечно першість мають Facebook та Instagram [2].

Дані Державного агентства розвитку туризму свідчать, що за перше півріччя 2023 року суб'єктами туристичної діяльності в Україні сплачено податків на суму 897,848 млн грн, що на 88,413 млн грн більше показників аналогічного періоду 2022 року. Водночас, у першому півріччі 2023 року зафіксовано зменшення на 23% загальної кількості платників податків, що займаються туристичною діяльністю. З них кількість юридичних осіб скоротилася на 28%, фізичних – на 21%.

Найбільша частка надходжень до держбюджету сплачена готелями (569,828 млн грн, 63% від загального обсягу сплачених податків). У першому півріччі 2022 року цей показник становив 460,498 млн грн. Також за перше півріччя 2023 року спостерігається майже удвічі приріст сплачених податків від діяльності кемпінгів та стоянок для житлових автофургонів [1].

Наведені дані дозволяють говорити про поступове відновлення туристичної сфери України, насамперед за рахунок внутрішнього туризму. Хоча показники довоєнного періоду ще не досягнуті за усіма напрямками.

Розвитку туризму в Україні, у тому числі внутрішнього, сприяє діяльність туристично-інформаційних центрів (ТІЦ), які надають подорожуючим

актуальну туристичну інформацію щодо цікавих туристичних об'єктів та безпечної організації мандрівок.

Сьогодні в Україні налічується 88 туристично-інформаційних центрів. Їх кількість за період повномасштабного вторгнення росії в Україну збільшилася на 25 одиниць. Переважно ТІЦ зосереджені в західних регіонах України. Лідерство має Закарпатська область, де функціонує 17 ТІЦ. У Львівській області працюють 9 ТІЦ, з них 4 – у Львові, в Івано-Франківській – 7, у Тернопільській – 4, в Хмельницькій – 4, Волинській – 3, Рівненській – 2, Чернівецькій – 1.

У центральних регіонах України інформаційну підтримку туристам надають 22 ТІЦ. В основному вони розташовані у регіональних центрах та великих містах – Дніпрі, Полтаві, Вінниці, Черкасах, Кропивницькому, Умані, Каневі.

У північних регіонах України функціонують 14 ТІЦ. З них 3 ТІЦ діють в Житомирській області (у т. ч. 2 – в Бердичіві), по 3 ТІЦ в Чернігівській та Сумській областях. В Києві працюють 2 ТІЦ, в Київській області – 3 ТІЦ (м. Переяслав, м. Славутич, с. Гатне).

В Одеській, Запорізькій, Миколаївській областях знаходяться 4 ТІЦ. На сході України ТІЦ працює наразі тільки в Харкові [1].

Внутрішній туризм в Україні сьогодні ускладнений тим, що українським туристам практично недоступні морські курорти. Чимало з них перебуває в зоні окупації або знаходяться у безпосередній близькості до районів проведення бойових дій. У першу чергу йдеться про курорти Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Одеської областей. Водночас, західні регіони України приваблюють туристів лікувальними та мінеральними водами, гірськолижними розвагами та історико-культурною автентичністю. Готельні підприємства Карпатського регіону, які облаштували зони відпочинку біля басейнів, користувалися чималою популярністю серед туристів у літній сезон. Збільшився також запит на організацію відпочинку в лікувально-оздоровчих закладах, санаторіях, пансіонатах тощо. Останнім часом почали відновлюватися екскурсії в замки та музеї, які через воєнний стан тривалий час не працювали. Посилюється увага до екскурсій Полтавщиною, Чернігівщиною, Київщиною, Черкащиною. Поступово відкриваються дитячі табори, які функціонують переважно на Львівщині, Івано-Франківщині та Закарпатті.

Отже, попри усі складнощі, викликані воєнним станом в Україні, туристична галузь продовжує функціонувати. А у післявоєнний період вона має стати однією з ключових у стратегії економічного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua>.
2. Звіт за результатами опитування «Проведення дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців». URL: <https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view>

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС В АСПЕКТІ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

І. Патока

patoka.iryana@ukr.net

Інститут географії НАНУ, м. Київ, Україна

Дослідження регіонального розвитку в аспекті просторової справедливості є актуальним науковим підходом з огляду на євроінтеграційне спрямування України. З точки зору просторової справедливості (spatial justice), одним із вимірів якості та успішності інституційних перетворень є подолання обмеженості доступу до економічних ресурсів та створення механізмів рівномірного розвитку для всіх учасників господарських відносин, незалежно від їхнього соціально-майнового статусу та просторового розміщення. Просторова справедливість полягає у наявності можливостей та умов як для безпечного проживання (створення сім'ї, народження та виховання дітей), так і для праці (забезпечення зайнятості, доходів, самореалізації, впевненості в завтрашньому дні). Це стосується периферії і центру, міських і сільських територій [1, с. 104].

Сучасна регіоналістика як міждисциплінарний напрям досліджень також акцентує увагу на просторових відмінностях, які обумовлюють різні економічні та соціальні можливості для мешканців окремих регіонів. На основі економіко-географічного підходу здійснюється не лише диференціація регіонів, а й обґрунтування політики регіонального розвитку, яка б сприяла гармонізації всієї системи національного господарства. Засновники регіоналістики розглядали політичні, соціальні, історико-культурні, географічні, екологічні та інші регіональні відмінності як важливий чинник соціально-економічної динаміки (Isard, 1960) [2]. В основі ж сучасної моделі інтегрованого розвитку у країнах Європи лежить підхід "нового регіоналізму", який базується на ідеології перетворення проблем регіонального розвитку на пошук нових можливостей шляхом мобілізації потенціалу регіонів, що неефективно використовувався раніше [3].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації наразі стало вирішальним фактором при аналізі регіональних особливостей просторового розвитку України, адже військова агресія спричинила кардинальні зміни щодо просторової організації території. Насамперед актуальною стає чітка диференціація залежно від масштабів та обсягів втрат людського потенціалу, інфраструктури, виробництва, завданих воєнними діями. У контексті військової агресії доцільно виокремити регіони, (1) що зазнали повного руйнування внаслідок їх перебування в оточенні, окупації або блокуванні, (2) частково зруйновані громади (прифронтові) та (3) відносно безпечні. Останні мають

перспективи найбільш ефективного й випереджального розвитку завдяки зміцненню людського потенціалу, створенню нових підприємств та активізації економічної діяльності.

Для постраждалих регіонів першочерговими завданнями стануть відновлення інфраструктури та підприємств, будівництво житла, розв'язання демографічних проблем. Важливо враховувати, що деокуповані території теж варто розділяти на ті, що були під короткочасною окупацією, і ті, що були окуповані з 2014 року, де вже відбулися кардинальні зміни соціально-економічного та демографічного середовища. Натомість важливим завданням є забезпечення не лише відновлення та розвитку усіх без винятку територій, але й вживання заходів для вирівнювання економічних та соціальних диспропорцій між регіонами. Наприклад, важливо заохочувати та фінансово стимулювати сильніші форми міжмуніципального співробітництва, особливо навколо великих міст. Принципи «розумного» (смарт) та «зеленого» просторового планування мають стати основою для діяльності з відбудови, зокрема за підтримки Європейського Союзу. В документах Ради Європи, присвячених післявоєнній відбудові України, підкреслюється, що важливо мати стратегічне бачення регіонального розвитку, розраховане на десятиліття вперед і продовжувати процес децентралізації з метою досягнення більшої автономії та стійкості на місцевому рівні. Рада Європи також підтримує план відновлення України, який ґрунтується на диференціації по рівню ураження регіонів, при цьому подальші дії відкалібровані за типами територій залежно від ступеня впливу військових дій, а саме (1) окуповані території; (2) прифронтна зона; (3) допоміжна зона; (4) західні регіони країни.

Такий підхід відображає основні зміни в демографічній та економічній структурі України. Кожний з цих типів територій наразі маю свою чітку специфіку, незалежно від того, до яких регіонів відносився раніше, адже вже на першому етапі активного перебігу бойових дій сформувалася нова типологія територій. Якщо раніше їх поділ відбувався насамперед за географічними характеристиками або за економічними районами, то зараз ключовими параметрами поділу стають безпека і віддаленість від епіцентрів бойових дій. Ще одним з можливих підходів є поділ територій на:

зруйновані – такі, що зазнали значних руйнувань внаслідок активних бойових дій та окупації (Лисичанськ, Маріуполь, Бахмут);

прифронтні – ті, що зазнавали руйнувань внаслідок нетривалої окупації або близькості до лінії розмежування, але їх інфраструктура в цілому збереглася (Київ, Одеса, Миколаїв);

безпечні – це території, що найбільш віддалені від бойових дій, а руйнування на них мінімальні або відсутні взагалі (Львів, Ужгород, Чернівці).

Окрім зруйнованості інфраструктури, ці типи територій відрізнятимуться за демографічними показниками (кількістю загиблих, травмованих, переміщених осіб), та економічними (стабільністю роботи підприємств, кількістю переміщених або новостворених підприємств). Безпечні території віднині можуть стати основою повоєнної економіки та генерувати найбільшу частину доходів бюджетів усіх рівнів. Однак важливо, щоб повоєнне відновлення відкрило нові можливості, забезпечило прискорений розвиток,

дало змогу сформувати більш ефективну просторову структуру економіки з дотриманням балансу інтересів різних типів регіонів (деокупованих, зі зруйнованою інфраструктурою та тих, що не зазнали втрат). При цьому стратегія розвитку регіонів повинна враховувати загальнодержавні цілі, перспективи європейської інтеграції і водночас місцеві особливості та зміни в економічній, демографічній, соціальній структурі, що неодмінно настануть із закінченням війни. Тому на державному рівні необхідно сформувати додаткові механізми регулювання соціально-економічного розвитку територій та здійснювати реструктуризацію та відновлення господарського комплексу з урахуванням стану місцевих еколого-економічних систем. В цьому плані підходи щодо забезпечення просторової справедливості мають потужний потенціал для впровадження.

Окремої уваги заслуговують громади навколо великих міст, яким буде важко економічно відновитися без допомоги метрополій. Це створює умови для швидшого зміцнення агломерацій та необхідного перегляду ролі приміських районів та областей з великими агломераціями. Існуючі метрополійні зони виявилися ефективними в умовах війни, оскільки вони сприяли ситуативному співробітництву між громадами, однак вони мають проблеми від фрагментації повноважень (особливо між Києвом та Київською областю) та неузгодженого містобудівного планування сусідніх муніципалітетів.

Таким чином, стратегічне планування регіонального розвитку в аспекті просторової справедливості має велике значення для успіху післявоєнного відновлення України. Безумовно, що політика регіонального розвитку повинна враховувати наслідки ведення на території бойових дій, а також містити науково обгрунтовану оцінку сьогоденних реалій територіальної організації соціально-економічного життя країни.

Список використаних джерел:

1. *Небрат В.В. (2020). Теоретичні засади просторової справедливості. Economic theory 2020. № 4. С. 99-115.*
2. *Isard, Walter (1960). Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science, New York: John Wiley and Sons, Inc. 784 p.*
3. *Родченко В.Б., Прус Ю.І. (2018). Глобальні орієнтири просторового розвитку в сучасних умовах: виклики для України. Соціальна економіка. 2018. Вип. 55. С. 50-61.*

РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

К. Сегіда, О. Думнов

kateryna.sehida@karazin.ua, as.dumnov@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Значні перетворення та низка проблем були притаманні українському ринку праці протягом останніх десятиліть. Зокрема, скорочення робочої сили, викликане демографічним старінням населення, низьким рівнем народжуваності, високий рівень безробіття, один із найвищих у Європі [3]. Значні структурно-динамічні зміни регіональних ринків праці проявилися з початком війни у 2014 році. Пандемія COVID-19 суттєво погіршила ситуація на ринку праці: запроваджені у 2020-2021 роках обмеження у сфері торгівлі, транспорту та послуг, а також невизначеність щодо поширення інфекції спричинили значне падіння не лише попиту, але й пропозиції робочої сили, негативно вплинули на динаміку зайнятості та доходи: рівень бідності зріс на 24,5% [5]. Повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року призвело до безпрецедентних обсягів вимушеної міграції, яка торкнулася більше як третини населення України. Згідно з оцінками Міжнародної організації міграцій, близько шести мільйона людей наразі є внутрішньо переміщеними особами, а ще близько восьми мільйонів є біженцями [6]. Відповідно, спотворивши економіку та людський потенціал, війна призвела до руйнівних змін на українському ринку праці, його загального скорочення, регіональної та галузевої невідповідності між попитом і пропозицією робочої сили. Значні втрати робочої сили як у кількісному, так і якісному, вимірах, перешкоджають відновленню економіки, призводять до зростання економічного навантаження на працюючих, скорочення надходжень до бюджетів тощо [9].

На кінець 2022 року згідно з оцінками Міжнародної організації праці рівень безробіття в Україні становив 15,5 % [7], що є результатом деокупації певних територій України, зменшення інтенсивності бойових дій у низці регіонів, відповідно – відновлення роботи багатьох бізнесів [8]. Пожвавлення економічної активності, адаптація до нових умов економічної діяльності сприяли певному відновленню на регіональних ринках праці, зокрема, постраждалих від воєнних дій регіонів: приріст вакансій спостерігався у Харківській області (близько 25 %), у Миколаївській (22 %), Чернігівській (23 %), Київській (23 %), Одеській (22 %). Першість за пропозицією вакантних робочих місць утримують Київська, Львівська, Дніпропетровська, Одеська та Івано-Франківська області [9]. Менше з тим, поступове зростання попиту на робочу силу не забезпечує у повній мірі пропозицію. З огляду на структурні перетворення ринку праці, варто зазначити, що станом на 1 квітня 2023 року, із зареєстрованих безробітних 20% раніше були зайняті у сфері торгівлі, 16% – у

переробній промисловості, 15% – у сільському господарстві, 13% – у державному управлінні; значно скоротилася зайнятість у сфері послуг та розваг [4, 8]. У 2023 році триває поступове відновлення українського ринку праці, менше з ним, безробіття все більше набуває ознак структурного явища (поглиблюються професійні та регіональні диспропорції), а рівень лишається високим та за оцінками становить близько 20%. Згідно з даними Державної служби зайнятості найбільший попит спостерігається на кваліфікованих працівників робітничих професій, а також слюсарів, електриків, водіїв, трактористів, продавців, кухарів, дворників, прибиральників, бухгалтерів, вихователів, медсестер тощо. Відзначається висока конкуренція: на одну вакансію в системі Державної служби зайнятості претендують чотири чотири пошукача роботи, у сфері торгівлі – вісім шукачів роботи на місце, у сфері фінансів та страхування – 24 фахівці; найвищою є конкуренція на посади з можливістю дистанційної роботи [4]. Враховуючи неабияке значення ІТ-сектору в економіці та на ринку праці, варто зазначити, що а українському ІТ-ринку спостерігається суттєве зменшення кількості вакансій: на одного спеціаліста припадало до десяти вакансій/пропозицій, наразі на одну вакансію претендують декілька фахівців [8]. Найбільша кількість вакансій зареєстрована в Києві, Львівській, Дніпропетровській, Хмельницькій, Київській та Одеській областях [4]. Варто також підкреслити зростаюче структурне безробіття через невідповідність між спеціальністю/навичками робітників та вимогами роботодавців.

Згідно з результатами дослідження «Future of Ukraine Workforce» [1], серед ключових проблем, з якими стикається приватний сектор України приватний брак кваліфікованих кадрів, у тому числі дефіцит окремих спеціальностей, незважаючи на високий рівень безробіття. Результати опитування представників малого та середнього бізнесу щодо проблем у пошуку працівників, опублікованого у «Future of Ukraine Workforce», свідчать про значні складнощі під час пошуку працівників, зокрема висококваліфікованих (78,3%), про проблему невідповідності сучасної системи освіти України вимогам та викликам ринку праці, що викликає необхідність проводити додаткові навчання для співробітників (52%), шукати нових співробітників (40%) або вирішувати питання за рахунок залучення кваліфікованих фахівців як підрядників (33%); переважна більшість респондентів вбачає ключовою перепорою економічного зростання України саме дефіцит кваліфікованої робочої сили (80,2%) [1].

Згідно із дослідженнями Європейської Бізнес Асоціації [2], станом на жовтень 2023 року, опитування роботодавців (представників бізнесу) показало, що спостерігається підвищення рівня заробітної плати (76% респондентів), розширення робочих функцій та наймання нових працівників (51%), заморожування бюджету на розвиток, навчання та утримання персоналу (21%), скорочення персоналу (8%), зниження рівня заробітної плати (1,5%). Майже всі компанії виплачують повну зарплату (97%), більшість також надає бонуси та заохочення (85%), половина пропонує психологічну підтримку співробітникам (53%), майже половина організовує навчальні курси для співробітників (47%). Більшість підприємств планують у 2024 році збільшити кількість працівників та підвищити рівень зарплат. Серед проблем дослідження показало, що кадровий

дефіцит відчувають 55% компаній, 33% - частково відчувають цей дефіцит, а 12% поки не відчувають дефіциту. Найскладнішими посадами для заповнення зазначені керівництво середньої та вищої ланки (директори, менеджери), спеціалізовані експерти, англomовні спеціалісти, маркетологи, IT-спеціалісти, кадровики, секретарі, менеджери з продажу, юристи, аудиторі, адвокати, фінансисти, логісти, бізнес-аналітики, інженери, хіміки, фармацевти, агрономи, мікробіологи; слюсарі, механіки, виробничий персонал [2].

Підсумовуючи, сучасні тенденції та регіональні особливості ринку праці України за двадцять місяців повномасштабної війни, в першу чергу варто наголосити на руйнуванні, закритті та релокації підприємств унаслідок війни, значних відтік робочої сили за кордон, великий обсяг внутрішньо переміщених осіб, що загострює структурність та системність безробіття, відображається на кон'юктурі ринку праці, формує невідповідність попиту та пропозиції як за галузями, так і за територіями. Серед проблем функціонування ринку праці варто також наголосити на невідповідності поточного стану підготовки фахівців потребам економіки, повільному реагуванню системи освіти до сучасних викликів та вимог ринку праці, а також змінами людського потенціалу. Із подальшою активізацією економічної діяльності, буде пожвавлюватися й ситуація на ринку праці, знижуватися рівень безробіття; поступове відновлення регіонів та інвестування у територіальні громади можуть сприяти поверненню населення та бізнесів. До напрямів оновленої політики зайнятості повоєнної економіки відносять: забезпечення зайнятості та доходів для груп осіб, що найбільше постраждали від війни; створення умов для відновлення економіки приймаючих громад; загальнодержавна політика створення й розвитку робочих місць, що гуртуватиметься на принципах концепції гідної праці [9]. Згідно з результатами досліджень, відновлення та розвиток трудового потенціалу України має включати економічну свободу, дерегуляція ринку праці, освіту та розвиток робочої сили, аналіз даних про ринок праці, політику щодо повернення біженців, імміграційну політику, перегляд гендерних стереотипів, сприяння інтеграції та працевлаштування ветеранів [1]. Питання регулювання регіональних ринків праці лежить у сфері національної безпеки України, залишається актуальним та потребує комплексних досліджень з огляду на аналіз структурно-динамічних та регіональних особливостей, визначенню проблем та можливостей, розробки стратегій, планів та програм відновлення та регулювання ринку праці, потребує інтеграції вчених різних наукових напрямів та застосування міждисциплінарного підходу для таких досліджень.

Список використаних джерел:

1. *Future of Ukraine Workforce/ Центр прикладних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cpd.com.ua/future-of-ukraine-workforce.pdf>*
2. *Research on the Labour Market in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/en/doslidzhennya-ryнку-pratsi-ukrayiny-2/>*
3. *The labour market in Ukraine: Rebuild better [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/en/the-labour-market-in-ukraine-rebuild-better>.*
4. *Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/>*

5. Лібанова Е.М. COVID-19: соціально-економічні втрати 2020 року та потенційні ризики. Вісник Національної академії наук України, (6), 2021; 42-46. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/81/84>
6. Міжнародна організація міграцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini>
7. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
8. Пошук роботи: як змінився ринок праці в Україні під час війни та що буде після [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/1872/posuk-roboti-yak-zminiv-sya-rinok-praci-v-ukraini-pid-cas-viini-ta-shho-bude-pislya>
9. Ринок праці в умовах війни: тенденції та перспективи / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-v-umovakh-viyny-tendentsiyi-ta-perspektyvy>

УДК 911.3

РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ ПАРТИЦИПАЦІЇ У РОЗВИТКУ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКОВА)

С. Чехов

serhii.chekhov@student.karazin.ua

*Науковий керівник – д-р. географ. наук, проф. С.В. Костріков
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

Реалії триваючого воєнного стану вносять суттєві корективи в усталену організацію суспільного життя та міського розвитку: спектр уваги більшості ЗМІ звужується до загальнодержавних екзистенційних проблем, публічні інституції стають більш закритими, а інформація державних служб та реєстрів виявляється недоступною. Налагоджені механізми правового регулювання довоєнного періоду, під впливом специфічних умов війни, можуть давати збій, призводити до колізій та протиріч між громадським суспільством і органами місцевого самоврядування.

Ітеративне руйнування об'єктів нерухомого майна, харківської міської інфраструктури перетинається із зусиллями міської влади вирішити проблеми пересічних харків'ян, потерпілих від збройної російської агресії, й водночас – із розв'язанням дискусійних питань містопланування довоєнного періоду. Перелічені обставини призводять до зростання ролі громадських об'єднань, як «патрона» всієї харківської урбоєкосистеми (унеможливлення нелегітимного репрофілювання міських земель рекреаційного призначення, впровадження оптимальних рішень реорганізації транспортної мережі, ефективного управління муніципальними фінансами) [1;3-4]. Окремі містяни, керуючись власними інтересами, докладають зусиль до впливу на рішення міських профільних

департаментів щодо подальшої долі пошкоджених об'єктів житлового фонду [2].

Захист інтересів міста громадськими організаціями й відстоювання особистих прав власності групами постраждалих харків'ян є проявами «громадської партисипації», яка дає змогу незаможним громадянам, які наразі виключені з політичних та економічних процесів, обмінюватися інформацією, впливати на процеси міського розвитку та алокацію податкових коштів [6]. Піонером дослідження явища «громадської партисипації» є Шеррі Арнштайн, яка запропонувала схему рівнів громадської участі, що представлена на *рис. 1*.

Дана схема демонструє зміну ролі окремих громадян чи громадських об'єднань у процесах прийняття управлінських рішень. На перших двох сходинках «драбини участі» громадянам відводяться виключно пасивні ролі: або об'єктів маніпуляції та виконавців рішень, прийнятих владою (*перша сходинка*), або учасників «терапевтичних процедур», де влада вже починає переконувати громадян у правильності прийнятих нею управлінських рішень (*друга сходинка*).

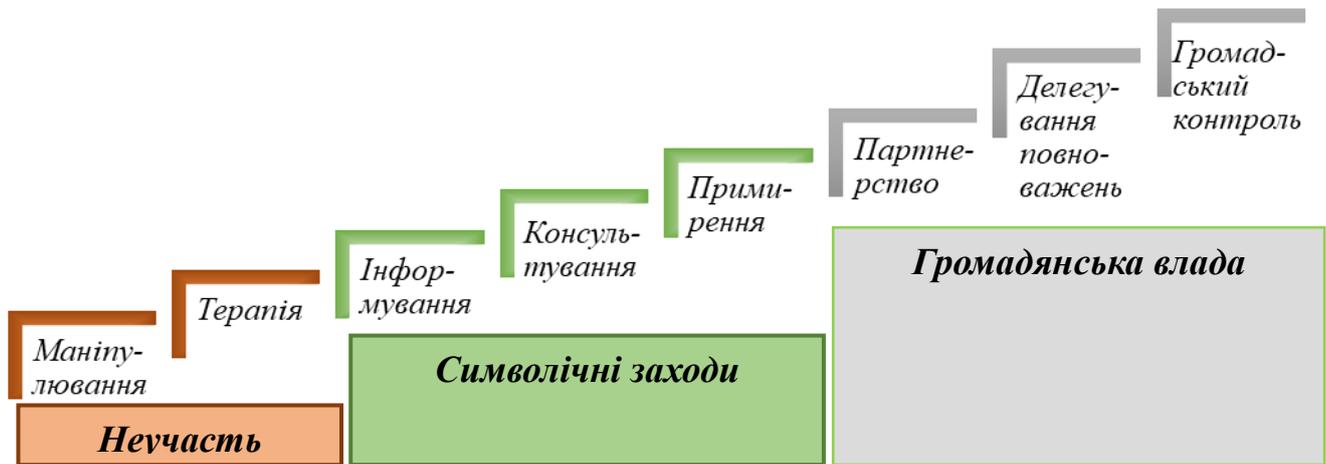

Рис. 1. «Драбина участі» Шеррі Арнштайн (складено автором за даними [6])

Наступні три сходинки переводять громадян та громадські організації у статус псевдосуб'єкта правовідносин із владою, адже характер прояву громадської партисипації має вигляд актів символічної участі. *Третя сходинка* (інформування) дозволяє громадянам отримувати інформацію щодо рішень влади, не беручи активної участі у їх прийнятті, *четверта* (консультування) – надає можливість висловлювати свою думку і надавати поради, при цьому остаточне рішення знову залишається за владними структурами. На рівні примирення (*п'ята сходинка*) громадяни отримують змогу брати участь у розгляді управлінських рішень, але ці рішення все ще приймаються представниками влади. Найвищі три щаблі драбини партисипації роблять громади та громадські організації повноцінними суб'єктами владних правовідносин із можливістю реального впливу на процеси прийняття адміністративних рішень. *Шоста сходинка* (партнерство) дозволяє представникам громадськості співпрацювати із владою та укласти партнерські угоди для спільного прийняття управлінських рішень, *сьома* (делегування повноважень) – обирати представників, які вже беруть участь у процесах управління та можуть впливати на ухвалення рішень через своїх делегатів, *восьма* (громадський

контроль) – брати активну участь у вирішенні адміністративних питань та мати повний контроль над процесами прийняття владних рішень.

Для визначення ролі та функцій громадської партисипації на території м. Харкова нами були проаналізовані п'ять найбільш резонансних випадків щодо спроб впливу харківської громадськості на рішення міської влади у сфері містопланування, починаючи із дати повномасштабного російського вторгнення. Всі ці інциденти детально описані у *таблиці 1*.

Всі згадані вище випадки громадської партисипації відносяться до категорії символічних заходів участі, що говорить про недостатньо сильні позиції харківської громадськості у відстоюванні суспільних та індивідуальних інтересів мешканців міста у разі виникнення протиріч з міською владою. Контroversійними виявилися питання: нецільового використання земельних ділянок (самочинне будівництво), реорганізації маршрутів громадського транспорту, ефективного використання муніципальних коштів та ліквідації пошкоджених воєнними діями об'єктів нерухомості в центральній частині міста.

Під час вирішення суперечливих питань з міською владою, харківська громадськість виступає в ролі квазісуб'єкта правовідносин, лише інформуючи (консультуючи) владні структури, не беручи безпосередньої участі у прийнятті управлінських рішень, що стосуються міського розвитку. Беручи до уваги ту роль, яку відіграє громадськість м. Харкова у вирішенні спірних питань сфери міського планування, ми можемо виділити наступні функції громадської партисипації в період дії воєнного стану:

- *моніторингу* – в умовах закритої для перегляду кадастрової карти та містобудівного реєстру м. Харкова [1], громадяни повинні відслідковувати випадки нецільового використання земельних ділянок, незаконного будівництва та повідомляти про такі інциденти до правоохоронних органів, звертатися до профільних департаментів Харківської міської ради, поширювати інформацію у ЗМІ, соціальних мережах тощо;
- *контролю якості* – необхідним є нагляд над процесом експертної оцінки, який визначає подальшу долю пошкоджених (зруйнованих) об'єктів нерухомого майна, задля її професійного, неупередженого проведення, і отримання об'єктивного результату, що не буде зазнавати впливу інтересів зацікавлених сторін;
- *консультування* – мешканцям міста необхідно залучатися до обговорення суперечливих питань стосовно розвитку харківської міської інфраструктури, реорганізації маршрутів громадського транспорту, навіть у випадках, коли остаточне рішення приймається одноосібно міською владою;
- *сприяння відкритості та прозорості* – представники громадськості м. Харкова мають стимулювати владу до публічної фінансової звітності, а також – до проведення відкритих тендерних торгів на виконання робіт по відновленню пошкоджених (зруйнованих) об'єктів міської інфраструктури та закупівлі будівельних матеріалів, що допоможе забезпеченню ефективного використання муніципальних коштів.

**Кейси громадської партисипації щодо розвитку урбоєкосистеми м. Харкова
в період дії воєнного стану (складено автором за даними [1-6])**

Місцеположення	Проблемне питання	Позиція муніципалітету	Думка громадськості	Інструмент; рівень партисипації	Результат
<i>Північна частина міста</i> (Харківський Лісопарк) [1]	Перепрофілювання території рекреаційного призначення	Зміна обґрунтування: спочатку – будівництво дороги, в подальшому – визнання призначення правопорушення	Будівництво на орендованій земельній ділянці не відповідає її цільовому призначенню	Поширення матеріалів в онлайн-медіа: веб-сайт громадської організації, телеграм-канал; символічні заходи – <i>консультування</i>	Позитивний Будівництво було зупинено
<i>Центр міста</i> (вул. Свободи 11/13, вул. Міроносицька, 32, 34) [2]	Рішення міської влади стосовно подальшої долі пошкоджених (зруйнованих) війною об'єктів нерухомого майна	Віднесення будинків до категорії аварійно небезпечних, які підлягають демонтажу (ліквідації); розселення мешканців; надання їм помешкань в інших районах міста	Хибність проведеної експертизи руйнування; віднесення будинків до категорії, котра підлягає відновленню; збереження прав власності	Поширення матеріалів в онлайн-медіа: веб-сайт громадської організації, інтернет-ЗМІ; символічні заходи – <i>примирення</i>	Умовно-позитивний Проведення повторної експертизи пошкоджених (зруйнованих) об'єктів нерухомого майна
<i>Центр міста</i> (вул. Весніна, Журавлівський узвіз) [3]	Оптимізація транспортної мережі загального користування (дискусійне довоєнне питання)	Розширення проїжджої частини за рахунок демонтажу однієї колії трамвайного полотна зі збільшенням інтервалу руху маршруту (реверсивна схема)	Необхідне збереження обох трамвайних колій (затребуваний маршрут, котрий не дублюється метро)	Поширення матеріалів в онлайн-медіа: веб-сайт інтернет-ЗМІ, відеохостинг «YouTube». Звернення ініціативної групи до міської влади, проведення громадських слухань; символічні заходи – <i>примирення</i>	Негативний Проїжджа частина розширена за рахунок повного демонтажу двох трамвайних колій та зрушення тротуару

Місцезнаходження	Проблемне питання	Позиція муніципалітету	Думка громадськості	Інструмент; рівень партисипації	Результат
Центр та периферійні райони (Салтівка, ХТЗ, Холодна гора) міста [4]	Фінансування ремонту та відновлення пошкоджених воєнними діями об'єктів нерухомого майна	Ремонт та відновлення пошкоджених будинків та громадської інфраструктури відбувається за домоворами з позаконкурсною процедурою обрання підрядників (без проведення відкритих торгів)	Необхідне проведення відкритих тендерних торгів стосовно договорів підряду на ремонт та відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості та закупівлю будівельних матеріалів	Поширення матеріалів в онлайн-медіа (веб-сайт громадської організації), письмові запити до профільних департаментів міської ради стосовно тендерних процедур обрання підрядників конкретизована відповідь надана не була	Негативний На запити до профільних департаментів міської ради стосовно тендерних процедур обрання підрядників конкретизована відповідь надана не була
Наближена до центру міста територія (Саржин яр) [5]	Будівництво у межах пам'ятнику природи місцевого значення	Узгодження проєкту багатофункціонального центру (три квартали знаходяться під землею, використання – цивільний захист, освітній центр, коворкінг). Будівництво на території, що прилягає до пр. Науки і не є частиною Саржиного Яру	Будувати не можна з технічних причин (проходять магістралі дощової та фекальної каналізації, розташована пойма ріки Саржинки) та через зменшення площі міських зон зелених насаджень	Поширення матеріалів в онлайн-медіа (веб-сайт інтернет-ЗМП), проведення акції протесту; символічні заходи – <i>консультування</i>	Негативний Проект планується реалізувати протягом 2023-2025 років

Список використаних джерел:

1. *Забудова та війна в Україні: скандали, схеми та проблемний законопроект*. Громадська організація «Харківський антикорупційний центр». URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/strong-zabudova-ta-viyna-v-ukraini-skandaly-skhemy-ta-problemnyy-zakonoproiekt-strong/> (дата звернення: 15.10.2023).
2. *Знесення будинків після російських обстрілів у Харкові: перше рішення влади обернулось скандалом*. Громадська організація «Харківський антикорупційний центр». URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/znesennia-budynkiv-pislia-rosiyskykh-obstriliv-u-kharkovi-pershe-rishennia-vlady-obernulos-skandalom/> (дата звернення: 15.10.2023).
3. *Знищення трамваю на Весніна: як Харківська міськрада освоїла 200 мільйонів під час бойових дій*. Громадська організація «Харківський антикорупційний центр». URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/strong-znyshchennia-tramvaiu-na-vesnina-iak-kharkivska-miskrada-osvoila-200-milyoniv-pid-chas-boyovykh-diy-strong/> (дата звернення: 15.10.2023).
4. *Півмільярда на відновлення Харкова: хто ремонтує житлові будинки після російських обстрілів*. Громадська організація «Харківський антикорупційний центр». URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/strong-pivmiliarda-na-vidnovlennia-kharkova-khto-remontuie-zhytlovi-budynky-pislia-rosiyskykh-obstriliv-strong/> (дата звернення: 15.10.2023).
5. *У Харкові люди вийшли на акцію проти забудови Саржиного яру*. Загальноукраїнський суспільний телеканал та інтернет-ЗМІ «Суспільне Новини». URL: <https://suspilne.media/549949-u-harkovi-ludi-vijsli-na-akciu-proti-zabudovi-sarzinogo-aru-pro-so-govorili/> (дата звернення: 15.10.2023).
6. Arnstein Sherry R. «A Ladder of Citizen Participation». JAIP, Vol. 35, No. 4, July 1969, pp. 216-224. URL: <https://lithgow-schmidt.dk/sherry-arnstein/ladder-of-citizen-participation.html> (дата звернення: 15.10.2023).

Наукове видання

РЕГІОН – 2023: СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(20 жовтня 2023 року, м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, англійською мовами

Відповідальний за випуск: *Ю. І. Кандиба*

Комп'ютерне верстання: *Н. В. Добровольська*

Підписано до друку 15.12.2023 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 9,9. Обл.-вид. арк. 11,5.

Наклад 50 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,

тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru